

Rapport 2010:1

Brottsoffers kontakter med rättsväsendet

*En fördjupande studie utifrån Nationella
trygghetsundersökningen 2006–2008 och
intervjuer med fokusgrupper*

brå

Brottsoffers kontakter med rättsväsendet

En fördjupande studie utifrån Nationella
trygghetsundersökningen 2006–2008 och
intervjuer med fokusgrupper

Rapport 2010:1

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08–598 191 90, fax 08–598 191 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion:
Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08–401 87 00, fax 08–411 90 75, e-post info@bra.se
Brå på Internet www.bra.se
Författare: Madeleine Blixt, Klara Hradilova Selin och Olle Westlund
Omslag och layout: Anna Gunneström
Omslagsbild: Adriana Williams/zefa/Corbi

Tryck: Edita Norstedts Västerås 2010
© Brottsförebyggande rådet 2010
ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-86027-47-6

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning.....	7
1. Inledning.....	10
Syfte.....	11
Tillvägagångssätt.....	11
2. Vad vet vi om brottsoffers kontakter med rättsväsendet?	15
Tidigare svensk forskning.....	15
Rättsväsendets arbete med bemötandefrågor.....	19
3. Brottsoffers kontakter med rättsväsendet utifrån NTU	23
Kontakter med rättsväsendet.....	23
Vilka behov av stöd och hjälp har brottsoffer?.....	31
Förtroende för rättsväsendet mot bakgrund av faktiska kontakter	34
Sammanfattning.....	37
4. Fokusgruppsintervjuer med brottsoffer om rättsväsendet.....	38
Kvinnor utsatta för våld i nära relationer och deras möte med rättsväsendet.....	38
Män utsatta för våld i nära relationer och deras kontakter med rättsväsendet.....	51
Brottsutsatta ungdomars möte med rättsväsendet	59
5. Avslutande diskussion	72
Brottsoffers erfarenheter.....	72
Aktörsperspektivet	74
Information når inte fram?.....	76
Bemötande av otypiska brottsoffer.....	77
Hur nöjda kan brottsoffer förväntas bli?.....	78
Referenser	80
Bilagor	84
Bilaga 1. Metod	84
Bilaga 2. Myndigheternas skyldigheter och arbete med bemötandefrågor.....	88
Bilaga 3: Tabeller och figurer.....	101

Förord

Ett professionellt bemötande av brottsoffer är viktigt av många anledningar. Att rättsväsendets aktörer skapar trygghet ökar möjligheterna för den utsattes återhämtning och gör att rättsprocessen blir rättssäker och effektiv. Upplevelsen av att brottsoffer blir väl omhändertagna av polis, åklagare och domstolar är också viktigt för allmänhetens förtroende för rättsväsendet. Mot denna bakgrund är det inte överraskande att myndigheterna länge arbetat för att förbättra sitt bemötande av brottsoffer. Under 2000-talets första decennium har det genomförts en rad insatser för att förbättra brottsoffrens situation. Målsättningen med föreliggande rapport är att identifiera sådant som fungerar bra men framför allt sådant som kan förbättras i rättsväsendets möte med brottsoffer.

Denna publikation är en huvudrapport inom projektet *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet*, som i sin tur ingår i ett större forsknings- och utvecklingsprogram vid Brottsförebyggande rådet kallat *Allmänhetens möte med och förtroende för rättsväsendet*. Projektet har redan resulterat i två delrapporter baserade på Nationella trygghetsundersökningen, NTU, dels en analys av *Våld mot kvinnor och män i nära relationer* (Brå 2009:12), dels en studie om *Tonåringars förtroende för rättsväsendet och benägenhet att anmäla brott* (Brå 2009:20). Föreliggande huvudrapport är en fördjupning med både kvantitativa analyser av allmänhetens inställning till och erfarenheter av rättsväsendet utifrån NTU och kvalitativa avsnitt med resultat från fokusgruppsintervjuer med brottsoffer. Rapporten vänder sig i första hand till polis-, åklagar- och domstolsväsendet, men även till andra som på olika sätt kommer i kontakt med brottsoffer, såsom ideella stödorganisationer och socialtjänsten.

Rapporten har skrivits av Madeleine Blixt, Klara Hradilova Selin och Olle Westlund, samtliga utredare vid Brå. Värdefulla synpunkter har lämnats av Bo Nilsson, etnolog och lektor vid Umeå universitet och Eva Tiby, professor i kriminologi vid Stockholms universitet.

Härutöver har Brå haft stor hjälp av ett antal referenspersoner från berörda myndigheter och organisationer: Mikael Björk, Åklagarmyndigheten; Ulf Hjerppe, Brottsoffermyndigheten; Eva Larsson, Brottsofferjourernas Riksförbund; Lotta Nilsson, Socialstyrelsen; Camilla Lyckman, Domstolsverket och Inka

Wennerberg, Rikspolisstyrelsen. Ytterligare personer som lämnat värdefulla bidrag är Margareta Hydén, Ann Hellströmer, Bo Hägglund samt Magnus Lindgren.

Stockholm i januari 2010

Jan Andersson
Generaldirektör

Felipe Estrada
Enhetschef

Sammanfattning

Rättsväsendets verksamheter ska utgå från medborgarnas intressen och de enskildas behov. Tidigare kartläggningar har visat på brister i rättsprocessens hantering av brottsoffer, och ett flertal satsningar har gjorts under 2000-talet för att förbättra situationen. Satsningar av detta slag behöver följas upp över en längre tid för att vi ska kunna avgöra vilka effekter de har haft i praktiken.

Det övergripande syftet med denna studie har varit att *beskriva brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet* och ge ett *underlag till förbättringar* på området. Studien bygger på två material: dels den årliga Nationella trygghetsundersökningen (NTU), där det bl.a. ingår flera tusen personer utsatta för brott under åren 2006–2008, dels fokusgruppsintervjuer med två brottsoffergrupper – unga som utsatts för olika brott och vuxna som utsatts för våld i nära relationer – samt med personer som arbetar med stöd till dessa grupper (totalt närmare 30 personer). Utifrån NTU kan man dra generella slutsatser om brottsutsattas upplevelse och situation. I intervjuerna med fokusgrupperna ges olika förklaringar till varför brottsoffer kan uppleva mötet med rättsväsendet på olika sätt.

Många men inte alla brottsoffer nöjda

Trots många satsningar visar NTU att det fortfarande finns förbättringspotential när det gäller rättsväsendets hantering av brottsoffer. Även om mer än hälften av brottsoffren har positiva erfarenheter av rättsväsendet har ungefär var sjätte negativa erfarenheter. Det gäller såväl polisen som åklagarna och domstolen. Mest nöjda är brottsoffren med sitt målsägandebiträde. Vart fjärde brottsoffer tycker inte att de fått tillräcklig information inför rättegången och vart sjätte anser att det var svårt att förstå rättegången.

Särskilt missnöjda grupper

Mest missnöjda med kontakten med polisen är män, äldre, utrikes födda och lågutbildade, de som utsatts för brott där våld eller hot ingick, personer som anmält flera brott samt de som själva varit åtalade under de senaste tre åren. Med något undantag är detta tendensen även för kontakten med övriga aktörer inom rättsväsendet. Sett till enskilda brottstyper är utsatta för rån mest nöjda med poliskontakten medan utsatta för hot, våld och trakasserier

är minst nöjda. De som haft *direkt kontakt* med polisen vid anmälningstillfället är mer nöjda än de som anmält via telefon eller Internet.

Många får stöd från arbetsgivaren

NTU visar att vid i genomsnitt vart tionde brott mot person har offren erbjudits stöd och hjälp från en ideell organisation och fått det i omkring hälften av händelserna. Stöd och hjälp från socialtjänsten har man bara fått i några procent av händelserna medan man fått det i betydligt större utsträckning (i omkring hälften av händelserna) från sin arbetsgivare. I 10–17 procent av händelserna har man känt behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå. Bland utsatta för våld tycks det bland framför allt kvinnor och äldre finnas ett visst samband mellan brist på hjälp och försämrad livskvalitet i ett längre perspektiv.

Koppling mellan kontakter och förtroende: ett positivt mönster bland tonåringar

Enligt NTU är förtroendet för rättsväsendet lägre hos utsatta för brott än hos andra, och de som valt att polisanmäla brott mot person har lägre förtroende än de som inte anmält. Även de utsatta som medverkat i rättegång har lägre förtroende än de utsatta som inte medverkat i rättegång. Detta kan eventuellt förklaras av att brottsoffer har förväntningar på rättsväsendet och att missnöje ibland uppstår då dessa förväntningar inte infrias. Ett undantag är unga, 16–19 år, som tvärtom har ett högre förtroende om de varit med om hela rättsprocessen inklusive rättegång, jämfört med utsatta tonåringar som enbart anmält till polisen. NTU visar vidare att ju bättre erfarenheter de brottsutsatta har från kontakten med polisen, åklagaren respektive domstolen, desto högre är deras förtroende för den aktuella myndigheten. En tvärsnittsstudie som NTU kan emellertid inte klargöra ett orsakssamband av detta slag, då det inte framgår huruvida attityden existerat redan före – respektive påverkats av – själva kontakten. De fokusgruppintervjuer med brottsoffer som genomförts i studien ger emellertid en bild av hur sammankopplade dessa förhållanden kan vara.

Intervjuerna med fokusgrupperna vittnar om behovet av information, trygghet och tilltro

Fokusgruppintervjuerna med unga respektive utsatta för relationsvåld ger värdefulla bilder av hur brottsoffer kan uppleva sina kontakter med rättsväsendet. Såväl positiva som negativa erfarenheter kommer fram av polisen, åklagaren, målsägandebiträdet och domstolen. Några negativa omständigheter som framträder tydligt

i de flesta intervjuerna är att informationen ofta brister, att rättsväsendet inte alltid lyckas inge trygghet och förtroende och att de utsatta inte sällan möts av en initial misstro – särskilt män som utsatts för våld i nära relationer känner sig misstrodda.

Rapportens slutsatser i korthet

I det avslutande kapitlet lyfts några av de viktigaste resultaten fram för de olika aktörerna inom rättsväsendet. För att starten hos polisen ska bli bra måste den bygga på tilltro, och hänsyn måste tas till brottsoffrets utsatta situation och varierande förmåga att ta till sig information. Åklagarens roll kan behöva tydliggöras och beslut som tas under rättsprocessen förklaras närmare. Även under rättegången kan information och bemötande behöva anpassas efter brottsoffrets behov. Här diskuteras också målsägandebiträdets viktiga roll, inte minst avseende information och kurativt stöd. Förslaget från Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) om certifierande utbildning för målsägandebiträden ges stöd. I ett avsnitt behandlas frågan om rättsväsendets förmåga att hantera otypiska brottsoffer, i detta fall män utsatta för relationsvåld.

Avslutningsvis diskuteras också i vilken utsträckning man kan förvänta sig att alla brottsoffer lämnar en rättsprocess med en känsla av att vara nöjda. Rättsväsendet har visserligen en rad skyldigheter när det gäller bemötandet av brottsoffer, men också begränsade förutsättningar att ge olika former av stöd. Andra aktörers roll lyfts fram liksom vikten av att vara tydlig i fråga om rättsväsendets huvuduppgift. Samtidigt betonas behovet av att kartlägga och utvärdera effekterna av rättsväsendets insatser i brottsofferfrågor.

1. Inledning

Under de senaste decennierna har frågor om brottsoffer kommit att uppmärksammas i allt större utsträckning, såväl i Sverige som internationellt. En rad åtgärder och reformer har genomförts för att förbättra brottsutsattas möjligheter till stöd, skydd och hjälp. Även inom rättsväsendet har brottsoffers situation uppmärksamats på olika sätt. Trots det ökade intresset för dessa frågor påtalas fortfarande brister, inte minst i fråga om bemötande och information.

Rättsväsendets verksamheter ska utgå från medborgarnas intressen och de enskildas behov. Ett bra och professionellt bemötande från dem som kommer i kontakt med brottsoffer och trygghet i rättsprocessen är viktigt av flera skäl. För det första ökar möjligheterna för den utsatte att återhämta sig. Brottsutsatta som känner stöd från omgivningen och från rättsväsendet kan dessutom i högre grad förväntas bidra till rättsprocessen, exempelvis genom att vittna. Att brottsoffer behandlas väl av polis, åklagare och domstolar har sannolikt även betydelse för allmänhetens inställning till och förtroende för rättsväsendet, vilket i sin tur kan leda till att fler utsatta vänder sig till polisen. Det ställer stora krav på myndigheterna, bland annat på deras tillgänglighet och servicenivå.

Kontakten med rättsväsendet är komplex och inrymmer behov, föreställningar och förväntningar om till exempel rättvisa, professionellt bemötande, empati och förståelse. Samtidigt består rättsväsendet av en mängd olika yrkesgrupper som möter brottsoffren i olika situationer och med delvis olika förutsättningar beroende på arbetsuppgift. Hur mötet med rättsväsendet upplevs av brottsoffer kan därför, vid sidan av faktorer som kön, ålder och etnicitet, sammanhånga med vilken typ av brott man utsatts för, i vilket skede som kontakter sker och vilka myndigheter och yrkesroller man möter.

Mot denna bakgrund är det angeläget att studera hur brottsoffer¹ upplever sina kontakter med myndigheterna inom rättsväsendet, vilket också är syftet med denna rapport. Förutom att rapporten tecknar en mer generell bild utifrån Nationella trygghetsundersök-

¹ Brottsoffer åsyftar i denna rapport fysiska personer som själva uppger att de har utsatts för brott (även om anhöriga, personal inom rättsväsendet eller organisationer också kan utgöra brottsoffer). Det ska också påpekas att termen brottsoffer här inte avser att antyda att brottsofferskap är en egenskap hos vissa individer, utan snarare en händelse som inträffat i deras liv.

ningen (NTU) har Brå genomfört ett antal fokusgruppsintervjuer med brottsoffer. Sådana kvalitativa uppgifter i form av personliga berättelser fördjupar förståelsen av vad som kan dölja sig bakom statistikens standardiserade svar. Fördjupningen avser två grupper av brottsoffer som det riktats särskilda satsningar mot: *unga* (16–24 år) och personer utsatta för *relationsvåld*. Dessutom har ett antal personer som arbetar med brottsoffer intervjuats.

Syfte

Rapportens syfte är att *beskriva och analysera brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet* och ge ett *underlag till förbättringar* på området. Även om rättsväsendet arbetar aktivt med bemötandefrågor och många åtgärder har vidtagits (se kapitel 2), är rapportens främsta syfte att försöka identifiera områden där det fortfarande kan finnas luckor och möjligheter till förbättring. De övergripande frågeställningarna är följande:

- Vad vet vi i dagsläget om brottsoffers kontakter med rättsväsendet och vilka riktlinjer och förutsättningar styr de olika aktörernas arbete med brottsoffer?
- Hur upplever de som har utsatts för brott (som polisanmälts) kontakten med rättsväsendets olika myndigheter (polis, åklagare och domstol) samt målsägandebiträde?
- Vilka grupper av utsatta är mest respektive minst nöjda med kontakten med rättsväsendet och vilka faktorer är kopplade till positiva respektive negativa erfarenheter?
- Hur stora är de utsattas behov av stöd och hjälp? I vilken utsträckning erbjuds och mottas stöd och hjälp från ideella organisationer, socialtjänst och arbetsgivare?
- Hur hänger brottsutsatta personers erfarenheter av rättsväsendet samman med deras förtroende för rättsväsendet?
- Vilka erfarenheter av rättsväsendet har unga brottsoffer (16–24 år) respektive personer utsatta för relationsvåld?

Tillvägagångssätt

Rapportens disposition

Rapporten är indelad i fem kapitel. Efter denna inledning följer en kort genomgång av tidigare svensk forskning, regleringar av rättsväsendets kontakter med brottsoffer och de olika aktörernas arbete med bemötandefrågor. Tredje kapitlet omfattar statistiska analyser utifrån NTU av brottsoffers kontakter, erfarenheter och inställningar till rättsväsendet. I det fjärde kapitlet studeras erfarenheterna av rättsväsendet bland kvinnor och män utsatta för

relationsvåld samt bland ungdomar. I det avslutande kapitlet sammanfattas och diskuteras resultaten.

Nationella trygghetsundersökningen (NTU)

Nationella trygghetsundersökningen (NTU) är en årlig telefonundersökning som vänder sig till ett stort slumpmässigt urval av befolkningen (i åldern 16–79 år). NTU innehåller bland annat frågor om huruvida brott anmäls till polis, vilka erfarenheter och vilket förtroende brottsutsatta har för polisen, åklagare, målsägandebiträde och domstol samt hur rättegången upplevdes. NTU innehåller dessutom en mängd data om personernas bakgrund, vilket gör det möjligt att studera erfarenheterna mellan olika grupper i befolkningen. Resultat från detta frågeområde har delvis redovisats tidigare (Brå 2009:2). Något som inte alls tidigare redovisats är exempelvis erfarenheterna hos personer som utsatts för olika typer av brott och deras behov av stöd och hjälp.

I denna rapport används data från åren 2006, 2007 och 2008². Sammanlagt har cirka 37 500 intervjuer genomförts. För mer detaljer om själva undersökningen, se teknisk rapport (Brå 2009:3).

Fokusgruppsintervjuer med brottsoffer och personal

Intervjumetod

Den kvalitativa delen av undersökningen baseras på fokusgruppsintervjuer med brottsutsatta, dels män och kvinnor drabbade av relationsvåld, dels unga (16 till 24 år) som utsatts för olika brott. En fördel med gruppintervjuer är att dynamiken i samtalet mellan personer med liknande erfarenheter kan ge information som inte annars hade kommit fram, inte minst genom att deltagarna kan ställa frågor till och associera med hjälp av varandra. Ett annat skäl till att använda denna metod var att ge deltagarna möjligheten att träda tillbaka i vissa känsliga sammanhang om de så önskade. En möjlig nackdel är att inte alla kommer till tals i samma utsträckning och att man kanske anpassar sig till gruppen och väljer vad man berättar och vad man inte vill dela med sig av (bilaga 1).

Intervjuer med brottsutsatta och personal

När det gäller utsatta för relationsvåld har 11 kvinnor och 4 män intervjuats. Ungas kontakter med rättsväsendet har belysts med hjälp av en intervju med 3 unga kvinnor och en intervju med 3 unga män. En mer utförlig beskrivning av de brottsoffer som intervjuats ges i samband med redovisningen av intervjuresultaten. Rekryteringen av dessa personer gjordes med hjälp av personal inom Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ), Mansjouren i

² I avsnittet om kontakter med rättsväsendet används endast data från åren 2007 och 2008.

Stockholms län samt Stödcentrum för unga brottsoffer (för mer information om rekryteringsprocessen, se bilaga 1).

Intervjupersonernas utsatthet för brott låg mellan en månad och tre år tillbaka i tiden. Tidpunkten för intervjun har betydelse eftersom personer kan vara mer känslomässigt laddade kort efter utsatthet och minnesbilder förändras över tid. Forskning har också visat att graden av hur nöjda brottsoffer är med kontakten med polisen avtar över tid (Lindgren 2004).

Brå har intervjuat med personal inom de olika organisationer som intervjupersonerna rekryterats från. Intervjuerna gjordes för att få en uppfattning om vilka situationer och erfarenheter som kan betecknas som vanliga respektive ovanliga vid deras möten med brottsoffer.

Hur intervjuerna gick till

Intervjuerna genomfördes huvudsakligen i Brå:s lokaler och pågick mellan två och fyra timmar. Huvudintervjuaren, en anställd vid BOJ med god vana att samtala med brottsoffer, utgick från en semistrukturerad frågeguide som utarbetats av Brå. Frågorna kretsade kring de drabbades behov av stöd och hjälp och deras kontakter med och förtroende för rättsväsendet. Två utredare från Brå deltog vid varje intervju. Samtalen var till stor del öppna och intervjuarna ställde endast ämnesintroducerande och förtydligande frågor.

Hur materialet har behandlats och hur analysen gått till beskrivs närmare i bilaga 1.

Personliga berättelser och deras relevans

Brottsoffrens upplevelser redovisas så som de presenterats av dem själva. Intervjuavsnitten avser alltså inte att pröva de berördas utsagor i termer av "rätt eller fel" eller "sant eller falskt", utan att skildra brottsoffers upplevelser. Till skillnad från undersökningsmaterial som baseras på stora och slumpmässiga urval (som NTU) kan berättelserna i fokusgruppsintervjuerna inte läsas som representativa för befolkningen som helhet eller de grupper de intervjuade tillhör. Skälen är flera. De intervjuade personerna har utsatts för grövre brott mot person, och i nästan samtliga fall har fysisk misshandel förekommit, inte sällan upprepad och tillsammans med långvarig psykisk misshandel. Personer som utsatts för våldsbrott tenderar att vara mer missnöjda med rättsväsendet än andra grupper av brottsoffer (Lindgren 2004). De intervjuade utmärks också av att de uppsökt organisationer för att få hjälp och stöd och att kvinnor med utländsk härkomst varit svåra att rekrytera. Av dessa skäl är det troligt att de intervjuade på olika sätt kan skilja sig från andra brottsoffer. Eftersom de har tagit steget att komma till Brå och berätta om sina upplevelser är det

också möjligt att de kan ha ett mera kritiskt förhållningssätt till rättsväsendet i sin helhet eller i olika delar.

Dessa omständigheter betyder dock inte att de intervjuade personernas berättelser är mindre intressanta eller mindre relevanta. Tvärtom är det särskilt intressant ur ett förbättringsperspektiv att lyssna på personer som har erfarenheter där rättsväsendet av olika anledningar inte har räckt till för att möta deras behov som brottsoffer. Etnicitet, ålder, social tillhörighet eller andra bakgrundsfaktorer kan visserligen ha betydelse för vilka berättelser som kommer fram, men sådana faktorer faller utanför ramarna för denna kvalitativa analys.

2. Vad vet vi om brottsoffers kontakter med rättsväsendet?

Tidigare svensk forskning

Magnus Lindgrens avhandling *Brottsoffer i Rättsprocessen* (2004) är den största kartläggningen som gjorts i Sverige av brottsoffers erfarenheter av olika delar av rättsväsendet. Den omfattar bland annat resultat av flera enkätundersökningar som genomfördes under åren 1993–2003 med drygt 3 000 personer utsatta för misshandel, personrån eller bostadsinbrott.

Blandade erfarenheter av samtliga aktörer inom rättsväsendet

Resultaten visade att brottsoffers upplevelser generellt sett inte skiljer sig åt i någon påtaglig omfattning beträffande de olika myndigheterna. Omkring hälften av de tillfrågade ansåg att de representanter de mött agerade professionellt, tillmötesgående och hjälpsamt. Omkring en tiondel uppfattade att de bemötts med ointresse och en tjugondel ansåg att de bemötts med tvärhet eller bryskhet.

Polisens särställning

Polisen uppfattas som något mer tillmötesgående och hjälpsam än åklagare och domstol. Majoriteten av brottsoffren var enligt undersökningen nöjda med polisens bemötande. Hur nöjd man är sammanhänger främst med vilket brott man utsatts för och hurvida man har fått muntlig eller skriftlig information, men även med tidigare utsatthet för brott. Varken kön, ålder, etnicitet eller polismyndighet var av någon avgörande betydelse för upplevelsen av kontakten med polisen. Personer utsatta för misshandel var minst nöjda. Studien visade också att graden av hur nöjd man var klingade av över tid.

Förväntningar viktiga för både erfarenheter av och förtroende för polisen

Det som de allra flesta uppfattade som viktigt då det gäller polisens arbete är att förövaren identifieras och grips. Därefter att stulet gods spåras, att polisen ger brottsförebyggande råd, att polisen ger tröst och sympati samt avslutningsvis att polisen arrangerar stöd och hjälp. De tillfrågade brottsoffren var mest tillfredsställda på det område där man har minst förväntningar på polisen ("hjälp och stöd"), och mest otillfredsställda på det område där man har störst förväntningar ("rättvisa", "att brottet klaras upp" etc.).

Begränsad kontakt med åklagaren

De flesta var nöjda med åklagarens bemötande och hur denne hanterade ärendet. Mer än hälften hade dock önskat träffa åklagaren tidigare. Tvärtemot resultaten för polisen ger de som utsatts för misshandel det genomsnittligt högsta betyget åt åklagarens bemötande, medan de som utsatts för bostadsinbrott ger ett något lägre betyg. Den viktigaste faktorn för hur nöjd man var med åklagarens hantering av ärendet är dock huruvida åtalet gillats eller ogillats av domstolen.

Inför en rättegång: Lång väntetid och behov av eget väntrum

Tiden från det att åtal har väckts fram till rättegångsdagen är påfrestande för många. Väl på plats i domstolen har nästan hälften känt behov av att vänta i ett särskilt väntrum.

Att motsvara bilden av ett typiskt offer

I ett historiskt perspektiv har personer reagerat olika på olika typer av brott. Bo Nilsson (2003) redogör i *Brottsoffer* utförligt för hur olika reaktioner på brott kan se ut och beskriver även i viss mån att reaktionerna kan variera beroende på hur vi tenderar att se på och värdera brottsoffer som antingen "goda" eller "dåliga", vilket i sin tur kan leda till olika bemötanden och därmed även förändrad självbild hos brottsoffer. Det är en vidareutveckling av Nils Christies (2001) tankar om det ideala brottsoffret.

Betydelsen av samhälleliga bilder av vad som skulle kunna betraktas som icke ideala brottsoffer kan bland annat ses i hur unga män som utsatts för våld ser på brottsofferskap (Burcar 2005). Det finns även forskare som beskrivit motbilder av offerskap, exempelvis genom att lyfta fram att gärningspersoner respektive brottsoffer inte sällan är överlappande kategorier (Wikström 1985, Åkerström 2001).

Studier om utsatta för relationsvåld och deras kontakter med rättsväsendet

Endast kvinnors erfarenheter kartlagda

Den föreliggande rapporten är det första forskningsprojektet i Sverige som även tar upp problematiken kring män utsatta för relationsvåld och deras erfarenheter av rättsväsendet (se även delrapporten Brå 2009:12; resultaten sammanfattas i kapitel 4). Ett flertal svenska studier har däremot genomförts med fokus på kvinnor utsatta för våld i nära relationer och deras kontakter med rättsväsendet.

I en tidigare Brå-studie, *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer* (Brå 2008:25) framkom exempelvis att den omständighet som spelade störst roll för kvinnornas förtroende för polisen var ”den förhoppning kvinnan hade i fråga om att polisens insats infriades. Det gällde oavsett om kvinnan endast önskade att anmälan skulle medföra att en akut våldssituation avbröts, eller om hon ville att anmälan skulle leda till att mannen straffades för det han gjort.” Den faktorn var av större betydelse än polisens bemötande, polisens sätt att ge information och resultatet av utredningen.

Olika former av hjälp och stöd behövs

En annan studie som visar på liknande resultat är en rapport från Uppsalapolisen (Green 2002) med titeln *Vad händer efter min polisanmälan?* De flesta av de intervjuade kvinnorna var nöjda med polisens insatser. Samtidigt var rättsprocessen för många av dem underordnad förhoppningen om en förbättrad livssituation och större trygghet: att få motparten dömd var alltså mindre viktigt jämfört med praktisk hjälp i en svår livssituation. Vikten av fungerande samverkan mellan olika myndigheter utifrån både det sociala och det juridiska perspektivet betonas i rapporten.

Som tidigare visats är betydelsen av god information till brottsoffer ett vanligt tema i flera studier och även i Greens rapport beskrivs detta som en mycket viktig omständighet (se även Scheffer Lindgren 2005). En del uppgav att de var nöjda med den information de fått och kontakten i övrigt, medan andra kände besvikelse och inte skulle anmäla igen.

Flera rapporter (Lundberg 2001, Brå 2008:25, Brå 2009:12) tar upp betydelsen av att kvinnornas egna röster får träda fram i högre grad än i dag, i synnerhet när det gäller att hitta rätt form av stöd. Behov av mer kurativ hjälp betonas, parallellt med en större lyhördhet för vad det kan innebära att utsättas för brott och för vilka behov och önskemål man har.

Unga brottsoffers kontakter med rättsväsendet

Unga mer utsatta och sårbara – men anmäler mer sällan

Ungdomars utsatthet för brott är större än för befolkningen i allmänhet (Brå 2009:2). Unga utsätts oftare för allvarliga brott som hot, våld och personrån. Trakasserier hör också till de vanligare brotten. Tidigare NTU-studier visar samtidigt att ungas benägenhet att anmäla till polisen är lägre, både för brott totalt och för misshandel och hot (Brå 2008:12 och Brå 2009:20). Unga personer är generellt sett också särskilt sårbara. ”Deras kortare livserfarenheter ger dem helt enkelt sämre tillgång till strategier för att själva lösa den kris de hamnar i” (Hellströmer och By 2008). ”Oro för att bli utsatt för brott igen och rädsla för att träffa gärningsmannen kan få stor inverkan på den unges liv, och rädslan kan vara påtaglig lång tid efter brottet” (Socialstyrelsen 2005). En rapport från Brå (2009:9) visar att unga brottsoffer har en hög grad av negativa känslor framkallade av brottet (bland annat kränkhet, ledsnad, ilska, maktlöshet, rädsla och hämndlystnad). Vid adekvat stöd (i detta fall med hjälp av BOJ) minskar dock dessa känslor för en stor andel av ungdomarna.

Brott mot unga tas inte heller alltid på allvar. Unga vistas till stor del i miljöer där våld, hot och trakasserier förekommer, och man tenderar ibland att betrakta detta som något ”normalt”, något som man bara måste försöka hantera. Det finns också en inställning att unga får ”skylla sig själva” för att de rör sig i miljöer och under tider då risken att utsättas för brott är större (Socialstyrelsen 2005).

Misshandel ses ofta som en bagatell

I ett av projektets delrapporter (Brå 2009:20) har tonåringars (16 – 19 år) anmälningsbenägenhet studerats närmare. Resultaten visar att förtroendet för rättsväsendet, som är relativt högt bland unga, sällan är en anledning till att man avstår från att anmäla. Det vanligaste skälet till att inte kontakta polisen var, enligt rapporten, att de unga ansåg händelsen vara en bagatell. Andra vanliga skäl var att de unga ansåg det meningslöst att anmäla eller att de löst problemet på egen hand. Flickor uppgav oftare än pojkar att de låtit bli att anmäla på grund av att de inte vågat eller på grund av att de kände gärningspersonen. De ungas benägenhet att anmäla brott har inte förändrats sedan 90-talet. Studien visar vidare att förtroendet för rättsväsendet var något lägre bland ungdomar med utländsk bakgrund och bland dem som själva varit utsatta för eller begått ett brott.

Unga och bemötandet inom rättsväsendet

Om människor i kris inte bemöts med respekt och förståelse ökar risken för ytterligare psykisk press, så kallad sekundär traumatisering. För unga kan detta innebära att de känner sig svikna av om-

världen och därmed får ett minskat förtroende för vuxenvärlden, rättvisan och rättssystemet. Lindgren och Qvarnström (2003) har visat att det finns skillnader mellan yngre och äldre brottsoffer i deras uppfattning om bemötande från enskilda poliser. Dubbelt så många unga (under 25 år) var missnöjda med polisens bemötande jämfört med äldre, och var femte ung person tyckte att polisen inte visade förståelse för deras reaktioner.

I en intervjustudie som gjorts med åtta ungdomar (som begått brott) om deras rättegång framkommer att de unga inte alltid förstår vad som händer och vad som sägs. De ansåg också att de inte lyckades komma till tals som de hade önskat (Brå 2002). De flesta tar upp att de inte förstått språket, även i fall där intervjuaren, som åhört rättegången, uppfattat att åklagare och domare ansträngt sig för att skapa en informell och öppen stämning. Det visar hur utsatta och pressade ungdomar kan känna sig under en rättegång. Flera ungdomar tar också upp hur obehagligt de tyckte att det hade varit att jämnåriga åhörare på studiebesök varit närvarande.

Unga misshandlade män ser sig inte som brottsoffer

Som tidigare nämnts kan bilden av typiska brottsoffer påverka hur vissa utsatta ser på sin egen offerstatus och även hur de blir bemötta av andra, inklusive rättsväsendet. Unga män som blivit utsatta för misshandel har, enligt en studie av Burcar (2005) svårt att se sig själva som offer. De har varit med i "slagsmål". Att polisanmäla händelsen är ingen självklarhet utan sker inte sällan efter påtryckningar från andra, ofta föräldrar. I likhet med många studier av brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet framkommer vikten av god information. De unga männen uttrycker relativt gott förtroende för att polisen gör ett bra jobb men är kritiska till att detta inte synliggörs bättre och till att man inte får en tydlig beslutsmotivering. De beskriver det som avgörande för fortsatt förtroende för rättsväsendet och för viljan att eventuellt anmäla igen. Även dessa unga män anser att den långa väntetiden mellan anmälan och rättegång och kontakt med åklagaren är problematisk. Forsvarsadvokatens attityd och sätt att ställa frågor uppfattas inte sällan som besvärligt och kränkande, men det finns samtidigt förståelse för dennes arbetsroll.

Rättsväsendets arbete med bemötandefrågor

Frågan om bemötande av brottsoffer uppmärksammas naturligtvis kontinuerligt av rättsväsendets egna aktörer. Det ligger i polisens, Åklagarmyndighetens och Sveriges Domstolars intresse att kvalitetssäkra sitt arbete och öka såväl allmänhetens som de brottsutsattas kunskap och förtroende. Om brottsoffrens erfarenheter

motsvarar deras förväntningar ökar rimligen sannolikheten att fler väljer att vända sig till rättsväsendet om de utsätts för brott.

Närmast följer en kort översikt av arbeten som rättsväsendets olika aktörer har ägnat åt bemötandefrågor under de senaste åren. I bilaga 2 redovisas rättsväsendets skyldigheter och satsningar under 2000-talet mer utförligt.

Myndigheternas skyldigheter

Polisens, åklagarens och domstolens verksamhet styrs av formella riktlinjer (bilaga 2). Polisens skyldigheter regleras i polisförordningen och i förundersökningskungörelsen. Där står bland annat att polisen *bör* ge alla medborgare råd och stöd och *ska* informera brottsutsatta om de regler som gäller för målsägandebiträde³ och/eller en stödperson⁴ eller beträffande besöksförbud, då detta kan vara aktuellt. Om offret så önskar *ska* polisen informera om olika beslut i ärendet.

Åklagarens skyldigheter regleras i rättegångsbalken: denne ska på brottsoffrets begäran förbereda och föra brottsoffrets talan om enskilt anspråk, givet att brottet inte lyder under allmänt åtal. I de fall där åklagare är förundersökningsledare regleras deras skyldigheter även av förundersökningskungörelsen. Något som inte alltid står klart för allmänheten och målsäganden är att åklagaren ska iaktta objektivitet, det vill säga han eller hon ska tillvarata både brottsoffrets och den tilltalades rättigheter. Samtidigt ska åklagaren ge det stöd och den hjälp som målsäganden har rätt att kräva, utan att en jävsituation uppstår.

För Domstolsverket och domstolarnas del berör arbete på brottsofferområdet oftast också bemötande av alla de människor som på olika sätt kommer i kontakt med domstolarna. Det finns inga föreskrifter som mer allmänt tar sikte på bemötande. Det finns dock vissa föreskrifter som rör domstolarnas serviceskyldighet. Sådana finns bland annat i förvaltningslagen (1986:223) och förordning (2003:234) om tiden för tillhandahållande av domar och beslut, m.m. Därutöver kan regeringen i det årligen återkommande regleringsbrevet avseende Sveriges Domstolar ange återrapporteringskrav som avser bemötande av bland andra vittnen och målsägande.

³ Som brottsoffer kan man ansöka om målsägandebiträde och det förordnas av domstol. Målsägandebiträden utgörs av advokater och biträdande jurister. Målsägandebiträdets uppgift är att ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

⁴ Stödpersoner kan anordnas genom BOJ. Dessa kan genom samtal hjälpa brottsoffer att reda ut sina känslor. Stödpersoner kan också informera om och hjälpa till vid myndighetskontakter. Stödpersoner kan också förklara rättegångsprocessen och följa med till rättssalen.

Myndigheternas satsningar

Många satsningar har gjorts för att förbättra bemötandet av brottsoffer inom rättsväsendet. I början av 2000-talet fick de olika myndigheterna i uppdrag att gemensamt utveckla en metod för att polis, åklagare och domstol ska kunna följa hur brottsutsatta upplever bemötandet. En pilotundersökning genomfördes med resultatet att brottsoffer överlag är nöjda med kontakten med rättsväsendets aktörer men att alla tre myndigheter brister när det gäller information, att man önskar möta åklagaren tidigare och att man är missnöjd med att man fått vänta i samma rum som den tilltalade (Lindgren och Qvarnström 2003). I rapporten konstateras att problemen har diskuterats länge och att ytterligare satsningar och bättre samverkan krävs.

Polisen

Polisens brottsofferarbete utgår sedan år 2003 från en nationell handlingsplan med åtgärder för att säkerställa en effektiv förundersökning och för att se till att brottsutsatta får relevant och begriplig information. Under senare år har Rikspolisstyrelsen (RPS) haft flera regeringsuppdrag som avser bemötande av brottsoffer. Man har påbörjat en mängd aktiviteter för att inte minst offer för relationsvåld, unga brottsoffer samt offer för hedersrelaterat våld ska bemötas på ett professionellt sätt. Utbildningar har utvecklats och bland annat ska en brottsoffersamordnande funktion finnas vid varje polismyndighet. Av årsredovisningar framgår att alla myndigheter använder sig av material som Brottsoffermyndigheten (BrOM) tagit fram gällande information till brottsoffer och polismyndigheternas egna hemsidor utnyttjas flitigt. Vidare framgår att det finns en hög medvetenhet hos olika polismyndigheter om vikten av gott bemötande av och information till brottsoffer, men också att förmågan att uppfylla handlingsplanens krav varierar.

I sina särskilda insatser när det gäller bemötande av personer utsatta för relationsvåld har polisen bland annat tagit fram en handbok och genomfört särskilda utbildningar. Under år 2009 har polisen även dragit igång en informationskampanj för att öka anmälningarna om brott i nära relationer.

Under år 2009 genomfördes också för första gången en brottsofferundersökning i syfte att ta reda på hur nöjda brottsoffer är med polisens bemötande och vad som kan bli bättre. Tanken är att undersökningen ska återkomma regelbundet. Därutöver låter RPS utreda hur några polismyndigheter arbetar med bemötande- och attitydfrågor för att synliggöra goda exempel och förbättra arbetssätten. Målsättningen är att bemötande- och attitydfrågor ska genomsyra all utbildning som ges oavsett om den anordnas nationellt eller lokalt.

Åklagarmyndigheten

Även Åklagarmyndigheten har haft regeringsuppdrag som avser bemötande av brottsoffer. År 2003 redovisade Riksåklagaren i *Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag* att personal inom åklagarväsendet utbildats i brottsofferfrågor, att man tagit fram en handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete, och en metod för att kvalitetssäkra detta arbete. Under 2008 skulle samtliga åklagarkammare vidareutveckla rutiner och kunskap för ett ännu bättre bemötande av brottsoffer, målsägande och vittnen. I rapporten anges vidare att Riksåklagaren avsåg att utreda hur åklagarens olika roller i kontakten med brottsoffer bör utformas och att en handbok skulle utarbetas.

Åklagarmyndighetens personal har härutöver medverkat i flera utbildningsprojekt. Vid utvecklingscentrum i Umeå inleddes exempelvis under år 2006 ett bemötandeprojekt i syfte att utveckla utbildning om bemötandefrågor och hösten 2009 startades distansutbildning om våld i nära relationer.

Domstolsverket och domstolarna

Domstolsverket ger stöd till domstolarna, dels i det externa arbetet gentemot brukarna, dels i det interna arbetet kopplat till arbetsmiljö. I många grundutbildningar finns inslag om bemötande, etik och domstolskultur. Dessutom arbetar man för att utveckla mer information på engelska, domskrivning och information.

Domstolsverket har även fått olika uppdrag av regeringen att arbeta med brottsofferfrågor. I rapporten *Brottsoffer – redovisning av tre regeringsuppdrag* (DV 2003:2) anges bland annat en handlingsplan för Domstolsverkets arbete i brottsofferfrågor och en metod för kvalitetssäkring av det arbete som sker vid domstolarna rörande brottsofferfrågor. I handlingsplanen tas bland annat upp utbildning, utformningen av informationsmaterial, säkerhetsarbetet i väntsalarna samt uppbyggnaden av vittnesstödsverksamheten. Domstolsverket deltar dessutom i olika samverkansgrupper på brottsofferområdet.

Vid flera domstolar drivs bemötandeprojekt. Som exempel kan nämnas Hovrätten för Västra Sverige som under åren 2006–2008 genomförde ett sådant projekt. Intervjuer med målsägande, vittnen och tilltalade har lett till förbättringar, särskilt avseende olika former av information och bemötande.

Andra aktörer

Utöver nämnda myndigheter finns flera andra aktörer som arbetar med olika typer av stöd till brottsoffer. Några som kan nämnas är Brottsoffermyndigheten, socialtjänsten, målsägandebiträden och olika jourverksamheter (bilaga 2).

3. Brottsoffers kontakter med rättsväsendet utifrån NTU

I det följande beskrivs brottsoffers kontakter med rättsväsendet, deras behov av stöd och hjälp samt deras förtroende för rättsväsendet utifrån den Nationella trygghetsundersökningen (NTU). För merparten av resultaten används data från åren 2007–2008⁵. Observera att ibland är det (brotts) händelser och ibland (brotts) utsatta individer som är grund för analyserna. För mer information om datainsamlingen och materialet, se tidigare metodavsnitt och teknisk rapport (2009:3).

Kontakter med rättsväsendet

I NTU uppger drygt 20 procent att de drabbats av brott som anmälts till polisen under de senaste tre åren. En fjärdedel av dem har drabbats flera gånger. Någon form av hot eller våld ingick i en femtedel av händelserna.

Vanligast var att den tillfrågade själv, eller tillsammans med någon annan, anmälde brottet. I en fjärdedel av händelserna var det någon annan som anmälde. De flesta brotten, omkring två tredjedelar, anmäls via telefon, och en tredjedel uppger att de varit i direkt kontakt med polisen vid anmälningstillfället (tabell 1).

Tabell 1. Fördelning över hur brott anmälts under de senaste tre åren fördelat på kön och ålder enligt NTU 2007–2008. Andel i procent.

	Telefon	Direkt kontakt	Internet
Samtliga	63	32	4
Män	61	35	3,5
Kvinnor	67	29	3,5
16–19 år	49	44	6
20–24 år	52	44	4
25–44 år	66	29	4,5
45–79 år	65	32	2,5

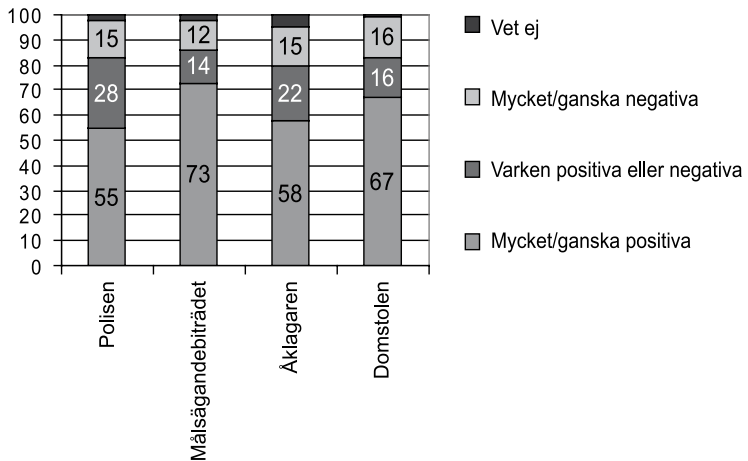
⁵ I NTU 2006 är majoriteten av frågorna om kontakter med rättsväsendet inte användbara på grund av ett fel i intervjuguiden. Andra frågor besvaras bara av ett mindre antal brottsutsatta personer vilket gör att NTU-data från tre år krävs för att få en tillräckligt stor bas för analysen.

Överlag finns det relativt små skillnader i anmälningssätt mellan kvinnor och män och mellan olika åldersgrupper. Unga har emellertid något oftare direkt kontakt med polisen vid anmälningstillfället. Likaså är det vanligare bland de yngsta (16–19 år) att det är någon annan som anmält händelsen (figur B1 i bilaga 3).

Hur upplever brottsutsatta kontakten med rättsväsendets olika myndigheter?

Över hälften (55 procent) av dem som drabbats av brott som anmälts under de senaste tre åren upplever kontakten med polisen som positiv (figur 1). De ganska eller mycket negativa uppgår sammantaget till 15 procent. De som har haft *direkt kontakt* med polisen är mer nöjda än de som anmält brottet via telefon eller Internet⁶.

Figur 1. Erfarenheter av polis, målsägandebiträde och åklagare samt upplevelse av bemötande i domstol i samband med utsatthet för brott och rättegång enligt NTU 2007–2008. Andel i procent (n=5287, 331, 531 respektive 531).⁷

Knappt två procent uppger i NTU att de medverkat i rättegång i domstol med anledning av att de blivit utsatta för brott som polis-anmälts under de senaste tre åren. Av dem som haft målsägandebiträde är en stor majoritet nöjda med biträdet (73 procent). Något

⁶ 60 procent av dem som haft direkt kontakt uppger erfarenheterna av polisen som mycket eller ganska positiva enligt NTU 2007–2008. För anmälan via telefon och Internet är motsvarande andel drygt 50 respektive 40 procent. Endast stöldbrott kan anmälas via Internet.

⁷ Svartalternativen för domstolen är mycket/ganska nöjd, varken nöjd eller missnöjd samt mycket/ganska missnöjd.

färre är nöjda med åklagarkontakten; drygt hälften har mycket eller ganska positiva erfarenheter.

På det hela taget är de flesta (67 procent) nöjda med bemötandet i domstol i samband med medverkan som målsägande i en rättegång. Majoriteten ansåg vidare att informationen inför rättegången var tillräcklig (tabell B4a i bilaga 3). Men närmare 30 procent upplevde informationen som otillräcklig. Majoriteten (drygt 70 procent) tyckte att det var mycket eller ganska lätt att förstå vad som hände under rättegången (tabell B4b i bilaga 3). Endast 3 procent tyckte det var mycket svårt.

Vilka brottsutsatta är mest respektive minst nöjda?

För att studera vilka grupper av brottsutsatta som är mest respektive minst nöjda med kontakten med rättsväsendets myndigheter används ett så kallat balansmått och en multivariat analys (en så kallad logistisk regression). Balansmättet är en sammanvägd bedömning av andelen brottsoffer med positiva erfarenheter och brottsoffer med negativa erfarenheter⁸. I det följande beskrivs de tydliga skillnader mellan olika demografiska brottsoffergrupper som framgår av balansmåttet i tabell 2 (avvikelser med minst 10 enheter från snittet bedöms som tydliga). I bilaga 3 tabell B1 redovisas fler grupper av brottsutsatta. I bilagan redovisas även andelar mycket positiva respektive negativa erfarenheter samt upplevelse av informationens tillräcklighet inför rättegången samt förståelsen av rättegången (tabell B2–B4).

Inledningsvis kan noteras att i samtliga studerade grupper (kvinnor, män, unga, äldre, svensk- och utrikes födda, hög- och lågutbildade samt grupper med olika typer av boende och med olika brottserfarenheter) överväger andelen med positiva erfarenheter av de olika myndigheterna (tabell 2 och tabell B1 i bilaga 3).

⁸ Balansmättet är beräknat så att andelen mycket eller ganska positiva minskar med andelen mycket eller ganska negativa. Det innebär att ju högre siffra som erhålls, desto bättre erfarenheter har brottsoffergruppen, och ju lägre siffra som erhålls desto sämre erfarenheter. Balansmättet kan variera mellan -100 (enbart negativa) och +100 (enbart positiva). Balansmättet är beräknat inklusive andelen som inte har någon uppfattning (ingen åsikt/vet ej).

Tabell 2. Balansmått för erfarenhet av polis, målsägandebiträde och åklagare samt bemötande i domstol i samband med utsatthet för brott de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder och etnicitet.

	Polisen n=5287	Målsägande- biträdet n=331	Åklagaren n=531	Domstolen n=531
Samtliga, 16–79 år	40	61	42	51
Man	43	48	32	48
Kvinna	47	78	57	56
16–19	30	80 (n=45)	50	74
20–24	30	48	47	42
25–44	41	64	40	47
45–79	42	55	41	52
Sv-född, båda föräldrar sv-födda	41	74	45	59
Sv-född, ena föräldern sv-född	39	56	38	46
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda	41	25 (n=14)	46 (n=23)	68 (n=23)
Utrikes född	36	45	38	29

Kvinnor, unga och svenskfödda mest nöjda

Det tydligaste och mest genomgående mönstret i tabell 2 är att kvinnor som utsatts för brott har mer positiva erfarenheter av rättsväsendets olika myndigheter än män. En förklaring skulle kunna vara att fler kvinnor än män har direkt kontakt med polisen vid anmälningstillfället. Så är det emellertid inte, utan som tidigare visats anmäler kvinnorna i större utsträckning än männen per telefon, enligt NTU (tabell 1). Möjligen kan det till viss del handla om att rättsväsendet behandlar kvinnliga målsägande på ett annorlunda sätt. Att sådan positiv diskriminering förekommer indikeras exempelvis i en avhandling av Yourstone (2008).

Även unga som utsatts för brott har mer positiva erfarenheter av rättsväsendeaktörerna än medelålders och äldre. Framför allt har de allra yngsta (16–19 år) positiva erfarenheter av målsägandebiträdet och domstolen. Enda undantaget är polisen där det i stället är de yngsta som har sämst erfarenheter. Yngre anser dessutom i större utsträckning än äldre att informationen inför rättegången är tillräcklig. Samtidigt är det fler bland de äldsta som tycker att det är mycket svårt att förstå vad som händer under rättegången.

Slutligen framgår av tabellen att utrikes födda som utsatts för brott har mer negativa erfarenheter av målsägandebiträdet och är mer missnöjda med bemötandet i domstol än svenskfödda. Skill-

naderna är inte lika tydliga när det gäller kontakten med polisen och åklagaren. I linje med detta uppger såväl utrikes födda som de med utrikes födda föräldrar i större utsträckning än andra att det är svårt att förstå vad som händer under rättegången. Däremot upplever de i ungefär lika stor utsträckning som andra att informationen inför rättegången är tillräcklig/otillräcklig.

Utsatta för hot och våld samt tidigare åtalade har mest negativa erfarenheter av polisen

Att jämföra procentandelar eller balansmått beskriver hur de olika befolkningsgrupperna, det vill säga exempelvis kvinnor, män, unga eller gamla, har besvarat frågorna. Vissa skillnader kan dock rent statistiskt förklaras av någon tredje omständighet: exempelvis skulle männens svar snarare kunna spegla det faktum att gruppen omfattar många fler med egen brottslighet och att resultaten främst beskriver brottslighetens betydelse snarare än könets. Genom att använda en så kallad logistisk regression studeras inverkan av varje egenskap eller omständighet när övriga variabler hålls konstanta, vilket kontrollerar för liknande skensamband. I nästa steg görs en sådan analys beträffande erfarenheter av polisen – den instans som flest möter i sina kontakter med rättsväsendet. I tabell 3 redovisas balansmått för brottsoffers erfarenheter av polisen och oddskvoter från en logistisk regression där flera förhållanden som såväl demografi och resursstyrka som brottserfarenhet ingår. En oddskvot lägre än 1 innebär i detta fall att ”risken” för negativa erfarenheter av polisen är lägre jämfört med referensgruppen oberoende av andra förhållanden, medan en oddskvot högre än 1 tolkas i termer av en förhöjd risk.

När hänsyn även tas till andra förhållanden i den multivariata analysen är risken fortfarande större att män och utrikes födda har negativa erfarenheter av polisen när de utsatts för brott, än kvinnor och svenskfödda (tabell 3). Beskrivet i termer av sannolikheter innebär det exempelvis att risken är cirka 75 procent högre för män än för kvinnor att ha negativa erfarenheter av polisen. När det gäller ålder är däremot risken för negativa erfarenheter av polisen större för äldre än för yngre när vi tar hänsyn till de andra faktorerna i analysen.

Även brottsoffer med lägre utbildningsnivå har en signifikant högre risk för negativa erfarenheter av polisen jämfört med högre utbildade. Boendeform och region tycks däremot inte ha någon statistiskt säkerställd betydelse i frågan om erfarenheter av polisen, vilket inte heller framgår av balansmättet.

De största skillnaderna finns emellertid inte mellan olika demografiska eller resursstarka grupper, utan mellan individer med olika erfarenheter av brott. De största överriskerna för negativa erfarenheter av polisen har utsatta som drabbats av brott där hot

eller våld ingick samt utsatta som själva varit åtalade för brott under de senaste tre åren. De löper dubbelt så stor risk att ha negativa erfarenheter av polisen än andra. För de åtalade hamnar balansmättet nära noll (3), vilket innebär att andelen med negativa erfarenheter av polisen i princip är lika stor som andelen med positiva erfarenheter. De som varit åtalade är emellertid mest missnöjda med domstolens bemötande (närmare 25 procent mycket missnöjda, se bilaga 3, tabell B4c). De upplever också i högre grad än de som inte varit åtalade att informationen inför rättegången är otillräcklig och att det är svårt att förstå vad som händer under rättegången. Slutligen är risken också större för negativa erfarenheter av polisen om man anmält brott flera gånger under de senaste tre åren jämfört med dem som anmält bara en gång.

Sammantaget kan man utifrån den multivariata analysen konstatera att störst risk för negativa erfarenheter av polisen löper män, äldre, utrikes födda och lågt utbildade samt utsatta för brott där hot eller våld ingick, personer som anmält även andra brott och som själva varit åtalade under de senaste tre åren.

Med några undantag är tendensen densamma för de andra rättsväsendeaktörerna (se målsägandebiträdet, åklagaren och domstolen i tabell B5 i bilaga 3). Ett undantag är att personer med låg utbildning inte har fler negativa erfarenheter av målsägandebiträdet. Likaså löper utrikes födda och utsatta för brott där hot eller våld ingår inte större risk än andra att ha negativa erfarenheter av åklagaren. Resultaten ska emellertid tolkas med försiktighet då underlaget är litet (antalet individer som haft kontakt med dessa aktörer är betydligt lägre än när det gäller kontakten med polisen).

Tabell 3. Balansmått och oddskvoter utifrån logistisk regression för negativa erfarenheter av polisen efter utsatthet för brott som anmälts under de senaste tre åren (d.v.s. tre år före respektive datainsamling), baserade på NTU 2007–2008.

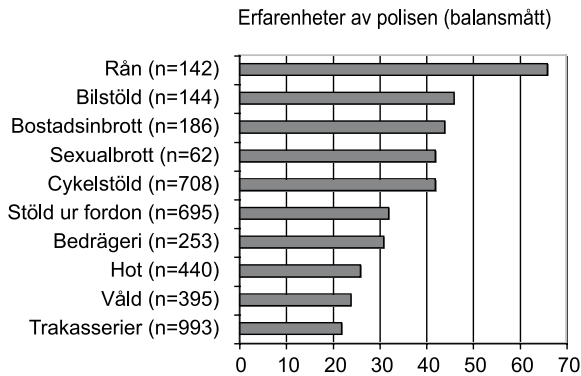
	Balansmått Positiva-negativa erfarenheter av polisen	Oddskvot Negativa (ganska/ mycket) erfarenheter av polisen
Kön		
Kvinna	47	1,00
Man	43	1,74*
Ålder		
16–19	30	1,00
20–24	30	1,46
25–44	41	1,31
45–79	42	1,82*
Etnicitet		
Sv-född, båda föräldrar sv-f	41	1,00
Sv-född, ena föräldern sv-f	40	1,13
Sv-född, båda föräldrar utr.f	39	1,04
Utrikes född	35	1,26*
Utbildning		
Förgymnasial	33	1,44*
Gymnasial	42	1,20
Eftergymnasial	41	1,00
Boendeform		
Småhus	41	1,00
Flerfamiljshus	39	1,07
Region		
Stockholm/Göteborg/Malmö	41	1,00
Större städer	41	1,04
Mindre städer/landsbygd	37	1,21
Brottskategori		
Hot eller våld ingick	34	2,07*
Hot eller våld ingick inte	41	1,00
Anmälningfrekvens		
Anmält en gång senaste 3 åren	44	1,00
Anmält flera ggr senaste 3 åren	27	1,81*
Egen brottslighet		
Åtalad senaste 3 åren	3	2,20*
Inte åtalad senaste 3 åren	41	1,00
Samtliga	40	

* p<0,05

Erfarenheter av polisen beroende på brottstyp

En aspekt som är intressant att studera närmare är hur erfarenheterna skiljer sig mellan brottsoffer som utsatts för olika typer av brott. Av figur 2 framgår att för de tio brottstyper som ingår i NTU har fler brottsoffer positiva erfarenheter än negativa, eftersom samtliga hamnar på en positiv balans (från +22 till +66). Mest positiva erfarenheter av polisen har de som utsatts för rån. Mest negativa erfarenheter har de som utsatts för trakasserier, våld och hot.

Figur 2. Erfarenheter av polisen bland utsatta för olika typer av brott enligt NTU 2006–2008. Balansmått (andelen positiva - andelen negativa).

Sett till enbart andelen mycket⁹ negativa erfarenheter av polisen blir mönstret ännu tydligare (figur B2 i bilaga 3); flest med mycket negativa erfarenheter (10–15 procent) finns bland dem som utsatts för vissa brott mot person (våld, hot och trakasserier) medan lägst andel finns bland dem som utsatts för något av de fem stöldbrotten. Bland utsatta för sexualbrott är erfarenheterna av polisen mycket splittrade; andelen med mycket negativa erfarenheter är relativt hög men här finns även flest brottsoffer med mycket positiva erfarenheter av polisen (närmare 40 procent). Balansmättet ovan ger en god sammanvägd bild.

⁹ Balansmättet i figur 2 beskriver skillnaden i andelen *mycket* eller *ganska* positiva respektive *mycket* eller *ganska* negativa.

Vilka behov av stöd och hjälp har brottsoffer?

Att erbjudas respektive få stöd och hjälp

I NTU 2006–2008 frågas de som utsatts för ett antal brott mot person om de blivit erbjudna stöd och hjälp från någon ideell organisation, till exempel en brottsofferjour, efter det att de utsattes för brottet. Uppgifterna varierar något beroende på brottstyp (tabell 4). I snitt uppges i samband med närmare 10 procent av händelserna att man blivit erbjuden stöd och hjälp och i omkring hälften av händelserna har man också fått det, i störst utsträckning då det gäller sexualbrott, våld och hot. I minst utsträckning har man fått stöd i samband med bostadsinbrott.

Socialnämnden har till uppgift att verka för att brottsoffer får stöd och hjälp. En mycket liten andel har emellertid fått stöd och hjälp från socialtjänsten i samband med rån, sexualbrott, våld och hot; det handlar bara om några procent av händelserna. När det gäller rån, våld och hot har betydligt fler fått stöd och hjälp från sin arbetsgivare; i närmare hälften av händelserna har man fått sådant stöd.

Tabell 4. Erbjuden respektive fått stöd och hjälp från någon ideell organisation (t.ex. BOJ), socialtjänst eller arbetsgivare enligt NTU 2006–2008. Andel händelser i procent.

	Erbjuden stöd och hjälp ideell organisation	Därav fått stöd och hjälp ideell organisation	Fått stöd och hjälp socialtjänst	Fått stöd och hjälp arbetsgivare
Bostadsinbrott	10	26	-	-
Rån	11	41	1,5	45
Sexualbrott	11	69	2	-
Våld	10	51	4	49
Hot	6	49	3	51

- Ej relevant.

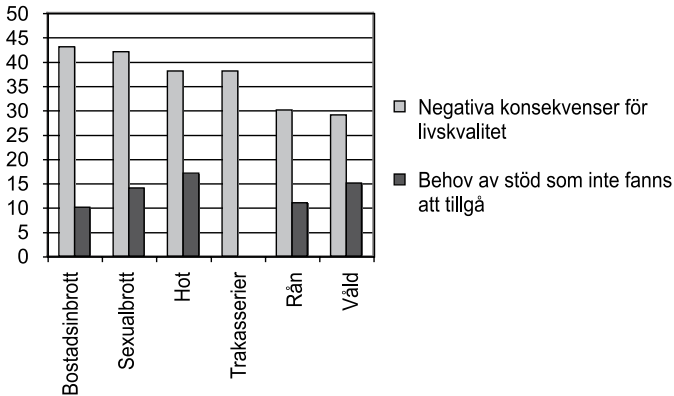
En analys av skillnader i stöd till kvinnor och män respektive unga och äldre som utsatts för våld (se tabell B6 i bilaga 3) visar att bland unga (16–24 år) har något fler, 55 procent, fått stöd från arbetsgivare, vilket delvis kan bero på att unga har en viss typ av arbete där man är särskilt utsatt (exempelvis kassabiträden). Vidare är andelen som fått stöd av någon ideell organisation lägst bland de yngsta och högst bland dem över 44 år. Kvinnor tenderar att erbjudas och framför allt få stöd oftare än män. Det gäller främst ideell hjälp och hjälp från socialtjänsten, men i viss utsträckning även stöd av arbetsgivaren.

Vad man blivit erbjuden för typ av stöd och vilket stöd och vilken hjälp man fått är emellertid bara en del av frågan. Lika viktigt är att veta vilken typ av hjälp man behöver. Lindgrens studie (2004) visar att de svåraste problemen som utsatta har efter misshandel, personrån och bostadsinbrott vanligen är känslomässiga reaktioner (drygt hälften anger detta som ”det värsta med brottet”, oavsett brottstyp). Övriga problem som kan uppstå till följd av brott varierar mer påtagligt med typen av brott, exempelvis fysiska skador bland misshandlade, ekonomiska förluster (rån) och praktiska problem vid bostadsinbrott.

Finns det samband mellan behov av stöd och hjälp som inte fanns och försämrad livskvalitet?

Figur 3 visar andelen utsatta som uppger att brottet haft långsiktiga negativa konsekvenser för deras livskvalitet samt andelen som känt behov av stöd som inte fanns att tillgå. Det vore rimligt att förvänta sig att det finns ett samband mellan dessa två omständigheter. Om den brottsutsatte saknat stöd i samband med brottet skulle händelsen kunna ha större negativa effekter på hans eller hennes livskvalitet och tvärtom. Inget sådant samband kan dock observeras, i varje fall inte när svaren studeras uppdelat efter brottstyp. Försämrad livskvalitet i ett längre perspektiv rapporteras i högst utsträckning av personer som blivit utsatta för bostadsinbrott (43 procent) och sexualbrott (42 procent). Samtidigt uppvisar utsatta för bostadsinbrott det lägsta behovet av stöd som inte fanns att tillgå (10 procent) (tabell B12 och B13 i bilaga 3). Rån och våld tycks inverka minst på de utsattas livskvalitet i ett längre perspektiv (30 respektive 29 procent) samtidigt som relativt många som utsatts för våld uppger att de känt behov av stöd som inte fanns att tillgå (15 procent). Andelen brottsoffer som behövt men saknat stöd var störst bland utsatta för hot (17 procent).

Figur 3. Behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå samt negativa konsekvenser för livskvalitet enligt NTU 2006–2008. Andel i procent.*

* För trakasserier ställs inte frågan om behov av stöd som inte fanns att tillgå i NTU.

Uppdelat på kön och ålder och med fokus på enbart utsatta för våld tycks det dock finnas viss relation mellan behov av stöd som inte fanns att tillgå och försämrad livskvalitet på lång sikt. Både brottets negativa inverkan på livskvalitet och behov av stöd är större bland kvinnor jämfört med män och bland äldre jämfört med yngre (tabell 5). En möjlig förklaring till denna skillnad kan vara att unga män som utsatts för våld i högre utsträckning än kvinnor och äldre oftare betraktar det som en ”småsak” eller att man deltagit i ”ömsesidiga slagsmål” (se även Burcar, 2005).

Tabell 5. Behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå samt negativa konsekvenser för livskvalitet bland utsatta för våld efter kön och ålder enligt NTU 2006–2008. Andel händelser i procent.

	Negativa konsekvenser livskvalitet	Behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå
Män	22	9
Kvinnor	40	24
16–19 år	19	9
20–24 år	25	8
25–44 år	33	17
45–79 år	40	28

Förtroende för rättsväsendet mot bakgrund av faktiska kontakter

Förtroendet lägre om man haft kontakter med rättsväsendet

Det är givetvis önskvärt att brottsutsattas kontakter med olika aktörer inom rättsväsendet genomsyras av förtroende och i bästa fall även leder till ett ökat förtroende. I NTU ställs frågor om vilket förtroende man har i dagsläget för rättsväsendet, dess myndigheter och arbete. I tabell 6 redovisas förtroendebalansen (stort minus litet förtroende) för rättsväsendet för olika grupper av brottsutsatta. I bilaga 3 tabell B7 finns uppgifter om den faktiska andelen som uppper stort respektive litet förtroende.

Resultaten visar att förtroendet totalt sett är lägre om man blivit utsatt för något brott. En annan tydlig tendens är att personer som valt att polisanmäla ett brott mot person och alltså haft kontakt med rättsväsendet (oftast enbart polisen men i vissa fall även andra instanser) har lägre förtroende för rättsväsendet som helhet jämfört med dem som blivit utsatta för ett brott mot person men avstått från att anmäla. Dessutom visar resultaten att utsatta för brott som medverkat i rättegång, det vill säga haft kontakt med samtliga instanser inom rättsväsendet, har ett lägre förtroende än de utsatta som enbart polisanmält. De beskrivna skillnaderna är tydligare bland män än bland kvinnor och det förekommer även skillnader mellan olika åldersgrupper. Den grupp som avviker från mönstret är de allra yngsta (16–19 år). Bland dessa finns ingen skillnad i förtroende mellan de utsatta som anmält brott mot person jämfört med dem som inte anmält. Och de unga som varit med om en rättegång rapporterar tvärtom ett högre förtroende för rättsväsendet jämfört med dem som anmält men inte medverkat i rättegång. Skillnaderna kan bero på att utsatta får olika stöd och bemötande inom rättsväsendet beroende på kön och ålder. Sådant särskiljande kan å ena sidan ses som problematiskt, men å andra sidan som ett tecken på att stöd har betydelse och att stödinsatserna i fråga om bemötande av brottsoffer är meningsfulla.

Överlag, med undantag för de allra yngsta, finns dock en antydning till ett lägre förtroende ju längre in i rättsprocessen man kommer. Det absolut lägsta förtroendet har män och personer 20–24 år gamla som blivit utsatta för brott mot person och anmält det till polisen. Denna antydning till lägre förtroende ju längre in i rättsprocessen man kommer kan emellertid inte med säkerhet beläggas i NTU då man inte haft möjlighet att följa individerna över tid. Exempelvis kan de utsatta som deltar i en rättegång ha haft ett sämre förtroende redan innan.

”Förtroende” är ett komplext begrepp och kan betyda olika saker för olika människor.¹⁰ Fokusgruppsintervjuerna ger en inblick i hur det kan se ut då brottsoffer upplever att rättsväsendet inte räcker till (se kapitel 4).

Tabell 6. Förtroendet för rättsväsendet som helhet bland olika grupper av brottsutsatta i befolkningen enligt NTU 2007–2008. Balansmätt (stort förtroende – litet förtroende).

	Män	Kvinnor	16–19 år	20–24 år	25–44 år	45–79 år
Samtliga (n=29 803)	37	49	51	40	43	42
Utsatta för brott senaste året (n=7 851)	24	37	38	25	32	28
Utsatta för brott mot person* senaste året som ej polisanmält (n=2 283)	16	30	24	25	23	22
Utsatta för brott mot person* senaste året som polisanmält (n=802)	4	24	24	3	13	16
Utsatta som polisan- mält brott senaste tre åren (n=6 314)	23	39	35	28	31	32
Utsatta som med- verkat i rättegång senaste tre åren (n=514)	11	32	46	13	13	22

*1 brott mot person ingår våld, hot, rån, sexualbrott och trakasserier.

Kvalitet på kontakten med rättsväsendets olika aktörer avgörande för graden av förtroende

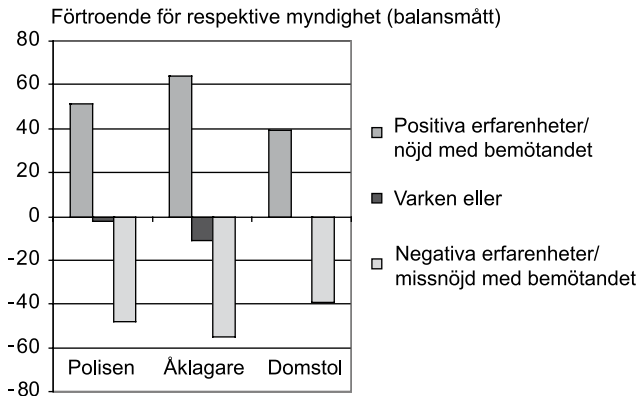
Även om vi med hjälp av NTU inte direkt kan påvisa om kontakten i sig bidrar till att förtroendet för rättsväsendet ökar eller minskar¹¹, visar analyserna att erfarenheter av kontakten samvarierar med graden av förtroende. I figur 4 redovisas balansmättet över de utsattas förtroende för polisen, åklagare och domstol utifrån upp-

¹⁰ För vissa kan frågan om man har förtroende för rättsväsendet betyda att man svarar på hur man bedömer att rättsväsendet har förmåga att identifiera och lagföra gärningspersoner. Andra tolkar frågan på så sätt att de svarar på i vilken mån polisen (som oftast är den enda myndighet man har kontakt med) gör så gott de kan med de resurser de har. För ytterligare andra handlar svaret om i vilken mån man uppfattar att staten tar ansvar för ett rättvist samhälle.

¹¹ Sådana frågor har däremot ställts i gruppintervjuerna och svaren analyseras i kommande avsnitt.

levda kontakter med respektive aktör. Sambandet framgår tydligt; ju bättre erfarenheter de brottsutsatta har av kontakten med polisen eller åklagare respektive bemötandet i domstolen, desto högre är deras förtroende för den aktuella myndighetens arbete.¹²

Figur 4. Förtroende för polisen utifrån erfarenheter av polisen (n=5 279), förtroende för åklagare utifrån erfarenheter av åklagare (n=528) samt förtroende för domstolen utifrån bemötande i domstolen (n=528) bland dem som anmält brott under de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Balansmått.

I tabell B8a–c i bilaga 3 finns uppgifter om faktiska andelar som uppgett stort respektive litet förtroende. Hela 71 procent bland utsatta med positiva erfarenheter av polisen har stort förtroende, vilket kan jämföras med 20 procent bland dem som har negativa erfarenheter av sin kontakt med polisen. Samma mönster finns även för åklagaren och domstolen.

Grad av stöd och hjälp och förtroende

En sista fråga som studerats gäller huruvida eventuellt stöd från olika aktörer påverkat förtroendet för rättsväsendet. Man skulle kunna tänka sig att de som fått stöd också fått mer information och förståelse för rättsväsendets arbete. Resultaten visar emellertid inte på några sådana tendenser, vare sig det gäller stöd från brottsofferjour, socialtjänst eller arbetsgivare (B9–B11 i tabellbilagan). Det kan därför tolkas som att det är rättsväsendets egen verksam-

¹² NTU visar också att negativa erfarenheter av polisen, målsägandebladet, åklagaren eller domstolen hänger samman med litet förtroende för rättsväsendet som helhet (tabell 7 samt B8-B11 i tabellbilagan) och omvänt så visar positiva erfarenheter av de enskilda myndigheterna på stort förtroende för rättsväsendet.

het som påverkar de utsattas förtroende för rättsväsendet – oavsett om man fått stöd eller inte från stödaktörerna.

Sammanfattning

- Mer än hälften av brottsoffren har positiva erfarenheter av rättsväsendet. Ungefär var sjätte har negativa erfarenheter, det gäller såväl polisen som åklagaren och domstolen. Mest nöjda är brottsoffren med sitt målsägandebiträde.
- Vart fjärde brottsoffer tycker inte att de fått tillräcklig information inför rättegången och var sjätte upplever att det var svårt att förstå rättegången.
- Mest missnöjda med kontakten med polisen är män, äldre, utrikes födda, lågutbildade, utsatta för brott där våld eller hot in gick och personer som anmält flera brott och som själva varit åtalade. Med något undantag gäller detta även kontakten med övriga aktörer inom rättsväsendet.
- Utsatta för rån är mest nöjda med poliskontakten, utsatta för hot, våld och trakasserier är minst nöjda. De som haft direkt kontakt med polisen är nöjdare än de som anmält via telefon eller Internet.
- Vid ungefär vart tionde brott mot person har offren erbjudits stöd och hjälp från en ideell organisation och fått det i omkring hälften av fallen. Stöd och hjälp från socialtjänsten har man bara fått i några procent av händelserna medan man fått det i betydligt större utsträckning från sin arbetsgivare. I samband med 10–17 procent av brotten har man känt behov av stöd och hjälp som inte fanns. Bland utsatta för våld tycks det framför allt för kvinnor och äldre finnas ett visst samband mellan brist på hjälp och försämrad livskvalitet i ett längre perspektiv.
- Förtroendet för rättsväsendet är lägre bland utsatta för brott, och de som valt att polisanmäla ett brott mot person har lägre förtroende än de som inte anmält. Förtroendet är dessutom lägre bland utsatta som medverkat i rättegång jämfört med utsatta som inte varit i domstol. Detta gäller dock inte tonåringar (16–19 år). Ju bättre erfarenheter de brottsutsatta har från kontakten med polisen, åklagaren respektive domstolen, desto högre är deras förtroende för den aktuella myndigheten.

4. Fokusgruppsintervjuer med brottsoffer om rättsväsendet

I de följande avsnitten presenteras resultat från NTU och intervjuer med brottsoffer och personal vid stödcenter. Intervjuerna syftar till att ge en fördjupad förståelse av den generella bild som NTU ger. I fokus står två brottsoffergrupper som redan särskilt uppmärksammas genom en rad satsningar från rättsväsendet (se kapitel 2): vuxna som utsatts för relationsvåld samt ungdomar som utsatts för allvarligare personbrott (våldtäkt, misshandel och rån). Kapitel är indelat i tre delar, som var och en inleds med NTU-resultat för den specifika gruppen. Därefter följer intervjuer med personer inom dessa grupper.

Kvinnor utsatta för våld i nära relationer och deras kontakter med rättsväsendet

Kvinnornas svar i Nationella trygghetsundersökningen

I en delrapport (Brå 2009:12) till föreliggande studie beskrivs utifrån NTU omfattningen och karaktären av relationsvåld. Resultaten visar att självrapporterad utsatthet för relationsvåld, definierat som misshandel, sexuellt våld, trakasserier och/eller hot av en tidigare eller nuvarande partner under ett års tid är ovanligt. Mindre än en procent (0,7 procent) bland samtliga tillfrågade har uppgett att de blivit utsatta. Den låga nivån är väntad då studien handlar om *brott*, vilket partner kanske inte omedelbart förknippar relationsvåldet med. Forskning på området visar att om frågor om våldsanvändning ställs i en studie som handlar om olika beteenden i samband med bråk i relationer, blir den skattade våldsnivån högre, och skillnaden mellan kvinnor och män blir mindre. Det gäller dock främst lindrigare former av våld. Tidigare forskning tyder samtidigt på att mäns våld mot kvinnor är grövre, mer upprepat och med fler skador som följd.

Kvinnor i NTU uppger oftare än män att de utsatts för grövre våld (1,2 respektive 0,3 procent). Enligt NTU är samtliga offer för relationsvåld mer nöjda med polisens insats jämfört med offer för

annat våld. Oavsett vilken typ av våld man blivit utsatt för känner man ett lägre förtroende för rättsväsendet än den som inte blivit våldsdrabbad. Bland kvinnor skiljer sig inte förtroendet mellan offer för relationsvåld och offer för annat våld (medan män utsatta för relationsvåld har ett klart lägre förtroende för rättsväsendets myndigheter). Huruvida dessa attityder hänger samman med offrens faktiska kontakter med rättsväsendet är dock oklart. En dryg fjärdedel av händelserna som rapporterades i NTU har anmälts till polisen. Det innebär att de flesta av offren inte har haft direkta erfarenheter av rättsväsendet, såvida det inte skett i samband med andra brott.

Kvinnor utsatta för relationsvåld känner mer rädsla för brott jämfört med både män utsatta för relationsvåld och med kvinnor som blivit drabbade av annat våld. De rapporterar även i större utsträckning än män att deras livskvalitet har påverkats av våldshändelsen på ett negativt sätt. Även om det är något fler kvinnor än män som uppger att de fått stöd från någon ideell organisation (oftast brottsofferjour) så har man vid majoriteten av händelserna, tre fjärdedelar, inte fått något stöd alls. I samband med 40 procent av händelserna svarade de utsatta kvinnorna också jakande på frågan om huruvida de känt behov av stöd som inte fanns att tillgå. Den andelen var nästan lika stor (37 procent) även vid en särskild granskning av händelser som blivit polisanmälda.

Bilden av offer för relationsvåld och deras erfarenheter av polisen är delvis positiv. Men det finns utrymme för förbättringar. Förutom brister i förtroendet visar Brå:s tidigare forskning (Brå 2008:25, Brå 2009:12) att offer för våld i relationer kan ha behov av annat stöd utöver det rättsliga.

Kvantitativa frågeundersökningar som NTU ger en generell bild av relationsvåld, även om det är sannolikt att inte alla berättar om våldsutsatthet i nära relationer. Olika metoder behövs därför för att nå bättre kunskap om våld i nära relationer och om offrens upplevelser av och attityder till hur samhällets olika myndigheter hanterar liknande ärenden. I det följande avsnittet redovisas resultat från fokusgruppintervjuer med kvinnliga offer för relationsvåld.

Intervjuer med kvinnor utsatta för relationsvåld

Brå har genomfört två fokusgruppsintervjuer med sammanlagt 11 kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Inför intervjun fick de besvara ett kortare frågeformulär individuellt. Svaren i formuläret visar följande bild av deltagarna.

Kort om de intervjuade kvinnorna

Samtliga 11 kvinnor har haft kontakter med polisen, 7 med åklagare, 7 med målsägandebiträde och 6 med domstol. Den yngsta

var 28 år och den äldsta 66 år. Alla är födda i Sverige. Med ett par undantag har samtliga barn tillsammans med motparten. Alla utom en hade varit utsatta för fysisk misshandel och hälften uppgav upprepade fysisk misshandel. Därutöver uppgavs även hot, psykisk misshandel, trakasserier, skadegörelse, överträdelse av besöksförbud, ofredande, övergrepp i rättssak, våldtäkt samt misshandel av barn. Gärningspersonerna var äkta män, sammanboende eller före detta makar och drygt hälften angav att gärningspersonen var densamma i de fall de utsatts för flera brott. Nästan alla kvinnorna uppgav oro för att utsättas igen av samma gärningsperson. Flera kvinnor har erbjudits besöksförbud, ett par har erbjudits skyddslarm och därutöver har någon enstaka erbjudits skyddad identitet. De brott kvinnorna oroar sig för är misshandel, antingen mot sig själva eller barnen, hot och trakasserier. Alla de kvinnor som upplever oro försöker på olika sätt själva minska den. Tillvägagångssätten är mycket olika, några exempel är: psykologkontakt, ökad försiktighet, anmäla överträdelser av besöksförbud och alltid bära mobiltelefon. Hälften av kvinnorna uppgav att de erbjudits någon form av skydd eller skyddsutrustning av rättsväsendet.¹³ Några uppgav att rättsväsendet skulle kunna göra något för att minska deras oro. Här nämns frihetsberövande av mannen, visa mer förståelse och mindre misstro.

Formuläret innehöll slutligen också frågor som rörde kvinnornas förväntningar på rättsväsendet. Svaren visar att flertalet av de intervjuade hade förväntningar på polisen som inte hade infriats. Det gällde främst bemötande. Kvinnornas svar gällande åklagare var snarlika, med tillägget att förväntningar om professionalitet inte infriats (främst avseende nedläggning av utredningar). Kvinnornas erfarenheter av målsägandebiträdet var mer positiva. Hälften av kvinnorna hade förväntningar som infriats, också dessa gällde bemötande och professionalitet. Förväntningar på domstolen var inte lika tydliga. Endast ett fåtal hade haft förväntningar, varav ingen infriats. Motiveringarna gällde professionalitet.

Erfarna och mindre erfarna poliser – “ett rättvisans lotteri”

Polisen är den av rättsväsendets myndigheter som kvinnorna har mest erfarenhet av och som också upptar största delen av intervjuerna. Erfarenheterna är både positiva och negativa. Mest påtagliga är dessa skilda erfarenheter i fråga om bemötande och tillgänglighet. Mest negativa synpunkter präglar samtalen som rör information, professionalitet och förtroende.

¹³ Här nämns besöksförbud, skyddslarm och kvarskrivning (vilket innebär att en persons nya folkbokföringsort endast är känd av Skatteverket som vidarebefordrar personens post).

Ett exempel på de dubbla erfarenheter som avser polisens bemötande och tillgänglighet ges av denna kvinna¹⁴:

Kk3: Bättre polis finns inte. Genom hela resan har vi varit så omhändertagna och trodda av honom. I den där våndan, ”ska jag anmäla, ska jag inte anmäla, vad ska jag göra?” har det känts tryggt att ha honom som en vägvisare. Sen blev det ju en händelse så att jag var tvungen att ringa och anmäla, då hade han ringt in flera mordbot den dagen. Jag var fullständigt chockad och så ringde jag polisen och då frågade hon: ”Är det pågående brott?” ”Alltså jag vet inte vad definitionen av pågående brott är”. ”Nej då får du återkomma på måndag”.

Kvinnorna berättar också om skillnader i polisens bemötande även mellan olika ärenden där de varit målsägande.

Ks1: Det var ju två stora händelser som är så olika. Det var mordförsök, då fanns det verkligen hjälp och stöd att få. Andra gången när jag blev hotad och det blev ord mot ord. Då kände jag skillnaden. Jag hade ingen hjälp, inget stöd. Jag har känt mig misstrodd, idiotförklarad, förbannad.

Mot bakgrund av kvinnornas olika erfarenheter är det särskilt intressant att uppmärksamma något som återkommer i kvinnornas berättelser; nämligen betydelsen av enskilda polisers erfarenhet, kunskap och personliga förmåga att möta människor i svåra situationer. En kvinna svarar på frågan om hon skulle anmäla om hon utsattes för en liknande händelse igen:

Kk7: Jag skulle absolut inte vilja ha den polisen som jag hade. Han hade inte erfarenhet av fall som mig, och då är det viktigt att få en som har erfarenhet av det.

Behovet av erfarna poliser återkommer i intervjuerna, särskilt i kombination med de chocktillstånd man beskriver.

Ks2: När de kom var man ju i atomer. Man var rädd, skakad, skär-rad, alltihopa. Och så frågar de vad som hände mig: ”Vilken arm slog han med först?” ”Jag kan inte svara på det. Ingen aning!” Och så direkt: ”Ja, ska du berätta hur det här gick till?” Man sitter där som ett paralyserat fån och bara skakar.

Ks4: De borde vara bättre på att ta folk i chock. Och framför allt när det kommer såna här poliser som... de är ju rätt unga.

¹⁴ Beteckningarna Kk respektive Ks i de följande citaten står för Kvinna i stad k respektive Kvinna i stad s. Siffran anger den specifika deltagaren.

Att erfarenheterna av polisens bemötande kan variera är också en erfarenhet bland BOJ:s personal.

BOJ1: Jag säger att det är rättvisans lotteri vilken polis man träffar första gången. Det har blivit bättre, men det är inte bra.

Polisens information – en balansövning

Mot bakgrund av att många kvinnor upplever att de rör sig genom olika chockfaser är det inte överraskande att man också talar om svårigheter att minnas. Det kan handla om datum, vad som hände, när i förhållande till något annat det hände. Minnessvårigheter är naturligtvis en viktig faktor eftersom målsägandens uppgifter är en viktig del i åklagares och domstolars beslutsmaterial. Dessa känslotillstånd kan också påverka hur information tas emot, liksom hur information bör ges.

Samtalen visar på de svåra avvägningar polisen måste göra i förhållande till målsägandens förmåga att tillägna sig och ge information. Denna förmåga kan variera, inte bara beroende på chock utan även språksvårigheter, tidigare erfarenheter, förkunskaper och den enskilda polisens förmåga. Att informationsarbetet är ett växelspel mellan avsändare och mottagare kan illustreras av följande citat:

Kk3: Sen är det den där avvägningen, jag kan förstå det. När man sitter där och är fullständigt frustrerad och livrädd, för att det går en utanför som vill ha ihjäl mig och jag måste tänka ut var jag ska sova i natt och hur jag ska hinna med maten, så kan man inte få hela kartan hela vägen heller [börjar gråta]. För man orkar inte ta till sig allting. Man kan sitta där och svara rätt på frågorna, och ställa bra frågor, och så kommer man utanför dörren och så liksom: "Vad har vi pratat om nu?". För mitt i alltihopa kan du vara helt tom i skallen, utmattad, väck.

Nära förknippat med ovan beskrivna problem är det som rör polisens information om målsägandebiträden. Inte sällan rörde sig samtalet kring hur man hade kommit att få det målsägandebiträde man haft och hur olika det har gått till när man fått eller skaffat sig ett målsägandebiträde. Medan vissa går vidare med samma advokat man haft i samband med bodelning eller blivit kontaktade av den förordnade advokaten har ytterligare andra stått rådvilla. Dessa kvinnor upplever att man tvingas ta viktiga beslut utan att ha den information som krävs för att kunna ta ett bra beslut.

Ks2: Jag tror att när man är uppe i alltihopa det där, när man ska försöka göra allting på en gång, så är det nån som säger "Ja men ring till den" och då bara ringer man. Då tar man bara första

bästa. Då kan man pricka av det på listan och fortsätta med tusen andra grejer.

Det finns också kvinnor som upper att de inte informerats om möjligheten till målsägandebiträde.

Kk2: Jag förstod inte frågan riktigt. Får man en målsägande när man lämnar in ett brott eller vadå?

Intervjuare: Ett målsägandebiträde.

Kk2: Får man det i handen då, eller är det någon som säger ett namn?

Intervjuare: Vid vissa brott kan man ha rätt till det och man kan ansöka om det.

Kk2: Är det någon som ska ge information om det?

Intervjuare: Ja, polis eller åklagare.

Kk2: Okej, då förstår jag. Vad mycket man lär sig.

Intervjuare: Så du hade inget?

Kk2: Nej, jag har bara ringt och så har jag fått skit för det och så har det blivit nedlagt. Så jag har bara gått vidare och försökt överleva. Så det hade jag ingen aning om.

Åklagaren – en central men avlägsen del av rättsprocessen

Åklagare har gjort intryck på de brottsoffer Brå intervjuat framför allt via de beslut de tar i åtalsfrågan och hur de agerar i direkt avslutning till rättegången i de fall åtal väckts. Det kännetecknande för kvinnornas berättelser är åklagarens otillgänglighet och deras besvikelse över åklagarens insatser i de fall där ärendet lagts ned.

Kvinnorna upplever att det råder brist på samarbete inom ramen för förundersökningarna. Främst handlar kritiken om att utredningen är svåröverblickbar och att polis och åklagare inte förmår ta fram bevis.

Ks2: Alltså man ringer ju till polisen och dom kommer och så pratar man och dom skriver ned. Och när man får dom här handlingarna ska man försöka få ihop det: ”Jaha, det är det här som har hänt?” Men man funkar ju inte i det här. Så man lägger det åt sidan och så tror man att allting står där. Sedan kommer en åklagare som läser igenom och som tänker ”Det där var ju inte så farligt”. Ska det här fungera överlag så tror jag att det måste vara ännu bättre samarbete. Kommer jag dit som offer så ska alla sitta där, alla berörda runt omkring, så att det blir en helhet. För nu är det den ena efter den andra och sen rinner det emellan.

Behovet av information är särskilt påtaglig i samband med förundersökningen, och särskilt då åklagaren beslutar att inte väcka åtal. Detta uttrycks under intervjuerna i form av oförståelse,

uppgivenhet eller ilska. Kvinnornas samtal återkommer särskilt till frustrationen över att inte bli trodd.

Ks2: Jag ringde polis då när det barkade till alldeles och de kom och gjorde anmälan på plats. Flera vittnen, fotografier, alltihopa. "Nä, brott kan inte styrkas, vi lägger ned." Man blir misstrodd hela tiden. Man får lära sig att stängas rejält för att bevisa att det här har skett. Tro på oss.

Också personal vid BOJ talar om behovet av mer information i samband med att utredningar läggs ned.

BOJ1: Det är ju mycket avskrivningar. Det känner man ju. Vi har varit på föreläsning i dag om hur många det är som går till åtal av alla som anmäler.

Intervjuare: Avskrivningar för att det är ord mot ord?

BOJ1: Ord mot ord och bevis. För det första vore det kanske bra om polisen eller åklagaren som lägger ned ringde till den här personen i stället och berättar varför, för jag tror att hennes läkningsprocess skulle gå mycket snabbare om man tog den tiden. Det tror jag samhället skulle spara pengar på. Att förklara varför jag lägger ned det här ärendet: "Jo, för att jag inte har bevis." "Jamen jag har ju mitt blåmärke och jag har jättemycket." "Ja, men tyvärr kan jag inte gå i rätten med det här". Det är ju vi som sitter och förklarar det. Och då ändrar man ju fokus och då blir man förbannad på polisen eller åklagaren som lägger ned.

En annan kritik som framförs angående åklagarna är deras låga grad av tillgänglighet. Särskilt nämns kontakten inför rättegången och att åklagaren byts ut, ibland utan att information om detta har gått fram till målsäganden.

Ks4: Och sen såna här saker som också är fel, att man inte får träffa åklagaren innan. Det är nog det största. Det borde vara obligatoriskt att få ha ett ordentligt möte med åklagaren innan. Jag pratade en gång med den här åklagaren och det var på mitt eget initiativ. Och han var väldigt stressad. Och sen så byttes det till en tjej som jag hade namnet på. Då frågade jag mitt ombud: "Kan jag inte få träffa åklagaren?" Nej, det var liksom inte praxis att man gör. När jag stod i tingsrätten och väntade inser jag att hon är inte den person som jag tror. Till slut så frågade jag: "Men hette inte du...?" "Nej, jag vart inkallad i sista sekund." Så hon var ju inte helt påläst. Det är också så nonchalant. För dem är det bara en dag på jobbet, en halv dag på jobbet kanske.

Att målsäganden har behov av mer kontakt med åklagaren tas också upp i intervjun med personal från BOJ.

BOJ1: *En del tar emot på sina kontor och ger den här kvinnan fem-tio minuter och det ger SÅ mycket.*

Intervjuare: *Händer det att åklagare själva tar kontakt med brotts-offret under förundersökningen?*

BOJ1: *Sällan. Det önskar man ju att åklagaren gjorde i stället, för jag menar man ska följa brottsoffret i rättsprocessen och så ska man på rättegång och så kommer åklagaren två minuter i nio: "Hej hej, det är jag som ska ha ditt ärende i dag."*

Vid sidan av frustrerade känslor kring åklagaren, som har en viktig roll som både förundersökningsledare och under själva rättegången, framkom även positiva erfarenheter. Dessa handlade främst om bemötandet.

Kk6: *Åklagaren jag hade ringde upp mig flera gånger efter rättegången och frågade hur det fungerat och hur det var. Men inte före rättegången.*

Ks4: *Men jag ska säga en positiv grej om åklagaren eftersom jag sagt så mycket negativt. Jag vart så pressad, så kränkt, så jag bara skakade till slut. Då satt hon och strök mig på ryggen [visar] under rättegången.*

Målsägandebiträden och känslan av att stå ensam

En upplevelse som genomsyrar samtalen är att kvinnorna själva måste ta ansvar för rättsprocessen. Parat med detta är upplevelser av att man inte har kunskaperna som krävs för att kunna ta det här ansvaret. Detta riktar fokus mot den funktion inom rättsväsendet som har till uppgift att stödja brottsoffer, nämligen målsägandebiträdet.

I det följande beskriver en kvinna hur hon förväntas kunna ta beslut i en situation där såväl alternativ som konsekvenser inte är urskiljbara.

Kk3: *I hela den här processen är det hela tiden jag som ska ligga ett steg före för att kunna företräda mig själv. För hela tiden ger dom en olika vägval. Jag menar första vägvalet var "Vill du göra en polisanmälan eller inte?" "Ja, vad innebär det då?" "Jag menar, i det här traumat ska man sätta sig in i och försöka förutse. Vad innebär det om jag väljer den vägen eller den vägen? Ja, och så kommer man då ett steg framåt och blir kallad till polisen. "Ja, nu ska vi ha den här Sara-grejen på dig". Jag tänkte "Va, Sara-modellen?" "Ja, nu ska vi bestämma om ditt liv." Då ska jag sitta där och företräda mig själv. Jag visste ingenting om det där. Som jag säger ibland, jag borde ha gått en kurs först.*

Upplevelsen av brist på information går som en röd tråd genom alla intervjuerna, såväl i form av direkta påståenden som oförstå-

else av vad som har hänt. I intervjuerna visar sig detta främst i behovet av tydliga svar på de frågor som kvinnorna har. Intervjuerna visar också att information i sig bara är en av två nödvändiga delar. Informationen behöver också anpassas efter den målsägandes förmåga att förstå och ta den till sig för att hon ska kunna agera och reagera på ett adekvat sätt i olika situationer som uppstår under processen.

Kk2: Det är klart att det måste finnas en dialog med den som är offer så att man får svaren. Annars springer ju frågetecknen ifatt dig, och till slut har du ju störtat dig själv ännu längre ner.

Mot bakgrund av att åklagaren ofta tycks spela en roll utanför de intervjuades räckvidd och det finns behov av stöd för att kunna agera och reagera adekvat i förhållande till sin egen livssituation och rättsväsendets behov fyller målsägandebiträdet en viktig funktion – inte minst genom att vara tillgänglig och genom att tillgängliggöra processen.

Kk1: Ja, vi pratade ju i telefon. Sedan träffade jag henne tillsammans med en kontakt jag har här [brottsofferjouren]. Sen hade vi telefonkontakt några gånger. Och sen träffades vi på polishuset tillsammans med åklagare och polis och då förhörde de mig och spelade in mig. Så trodde jag det gick till jämt.

Gruppen: [skratt]

Kk4: Relativt tidigt fick jag målsägandebiträde. Men dom har inte heller så mycket tid. Jag kan säga att enda gången jag varit i rätten var hon inte med. För det tyckte hon att: "Det klarar du själv".

Då det gäller omdömen som rör målsägandebiträdenas professionalitet visar intervjuerna på vikten av att ha biträden som är insatta i historien, som är engagerade, kan inge trygghet och förbereda målsäganden på frågor som kan komma att ställas.

Ks3: Jag har en som är jurist och som jobbar på en bra byrå. Jag började med henne för vi började med en bodelning. Jag fick välja själv och jag tog ju henne. Då vet ju hon allting. Hon vet vad som hänt under alla år och det är jätteskönt. Hon förberedde mig jät-tebra.

Domstolen och rättegången – livet inför öppen ridå

De avsnitt av intervjuerna som gäller mötet med domstolen och rättegången är de känslomässigt mest laddade. Det hänger sannolikt samman med att man som brottsoffer utlämnar sig själv och sitt privatliv inför okända personer, och dessa okända personer bedömer ens trovärdighet och fattar beslut som påverkar ens liv. Därtill kan det även tillkomma åskådare med okända motiv.

Rättegången innebär också en obalans i den bemärkelsen att det för vissa deltagare är vardag på arbetsplatsen och för andra är en unik och avgörande händelse. Den kan också skapa en social obalans eftersom den följer en strikt procedur och genomförs på ett språk som de tillfälliga deltagarna ofta är obekanta med. Till sammans kan dessa omständigheter skapa en maktobalans utöver det faktum att vissa dömer och andra blir (be)dömda.

Känslan av utsatthet är påtaglig i intervjuerna, och brottsoffren är känsliga för en mängd signaler, exempelvis gester, formuleringar, blickar och ordningen i vilken deltagarna ges möjlighet att tala.

Kk6: Det är situationen som är jobbig. Det var fruktansvärt. Man är på ett helt nytt ställe och man vet inte riktigt vad som kommer att hända. Så får man sitta mitt emot [den tilltalade]. Man har ingen aning om hur det kommer att gå till. Även fast folk berättar att det kommer gå till så här och så här. Ja, ok, men man vet ändå inte. Dessutom ska man sitta där och tala om allting och så sitter det folk och bedömer: "Jaha, talar hon sanning eller inte?" Man känner sig ju väldigt uttittad och väldigt bedömd.

Förmågan att hantera denna situation är, liksom under polisutredningen, beroende av i vilken utsträckning man kan överblicka den och förutse möjliga händelseförlopp och konsekvenser. Information är därför också en viktig del under rättegången.¹⁵

Samtidigt som kvinnorna kan känna sig vara uttittade och bedömda kan de också uppleva att nämndemännen är ointresserade och deras (till synes) passiva agerande har väckt indignation i intervjuerna. Den här känslan av att bli uttittad å ena sidan och utsatt för nonchalans från nämndemän å andra sidan är också något som BOJ:s personal tar upp.

BOJ1: Jag försöker förklara för dem: "De kommer att titta väldigt mycket på dig, nämndemännen." För annars kan de tycka att "Gud vad han glodde på mig!" Man känner sig så uttittad, men jag säger "De tittar ju även på gärningspersonen. De tittar på alla och dom vill ju se ditt kroppsspråk också. Det är lika viktigt som det som kommer ur munnen". Men ibland kan man ju tycka, precis som du säger [vänder sig till BOJ2], "Den satt ju och sov. Hur ska den kunna döma?"

BOJ2: Vad ska målsäganden få för uppfattning om rätten?

¹⁵ I detta sammanhang tar kvinnorna upp flera saker som de ansett kan förbättras. Som exempel kan nämnas: att man i kallelsen får information om ungefär hur långt sammanträdet blir, meddelande om dom skjuts upp, information om hur själva rättegången går till (vem som sitter var, vilka roller olika närvarande har, varför personalen gör på det ena eller andra sättet).

Känslan av att stå till svars som målsägande

I samtalen nämndes också problem som uppstår i rättssalen, särskilt angående trovärdighet och bevisföring, då polisens förhørsprotokoll inte överensstämmer med vad kvinnan påminner sig ha sagt eller vad som hänt. Ett annat problem är den långa tid som många gånger förlöper mellan förhör och rättegång. Tid har betydelse för förmågan att minnas och detta kan försämra målsägandens förutsättningar att agera på det sätt som rättsprocessen förutsätter. Därutöver kan förmågan att minnas försämrans då målsäganden inte sällan befinner sig i olika chockfaser under rättsprocessen. Ett offentligt ifrågasättande som inte paras med ett respektfullt bemötande kan därför uppfattas som kränkande. Detta är också något som personal vid BOJ uppmärksammar.

BOJ1: *Många säger ”Jag kommer aldrig mer göra en anmälan.”*

Då Brå ställer följdfrågor om detta förklarar personalen att kvinnornas ovillighet att ta fler kontakter med rättsväsendet både handlar om att man upplevt rättsprocessen som mycket påfrestande och om att man är besviken.

BOJ1: *Ja, många är ju det [besvikna]. Det är ju på grund av det att man blir ifrågasatt. Det ökar på skulden och skammen enormt. Vi jobbar ju väldigt mycket med rädsla, skuld och skam i vår verksamhet.*

I samband med detta tar såväl personal som kvinnorna själva upp den tilltalades försvarsadvokat som en viktig och negativ aspekt av bemötandet i domstolen.

Ks3: *Allting skrivs ju inte ner [av polisen]. Sen när förhören [i domstolen] börjar: ”Och hur många slag? Och hur hårt? Och var nånstans?” kommer man ju inte ihåg riktigt. ”Upplever du att han dunkade ditt huvud mot golvet med full kraft?” ”Nej, då skulle jag ju inte suttit här.” Då blir det: ”Nähä, det var inte full kraft. Hur mycket kommer du ihåg? Vet du vilka datum det var och vad som hände? Och vilken arm slog han först på?” Men hur sjutton ska du komma ihåg hur du står och vilken arm? Och då sa väl jag vänster i stället för höger. Men jag ville inte läsa på utan jag ville komma ihåg, för skulle jag läsa: ”Jo, först slog han tolv slag där och så tog han tio slag med öppen hand” hade de inte trott på det. Nej, då hade jag ju läst innan till. Alltså tänkte jag: ”Nej, jag ska inte läsa nåt innan.” Och så blir man behandlad som man ljög till slut.*

Citatet ovan belyser att målsägandens förutsättningar att möta rättsprocessens krav ibland kan vara små. Vetskapen om att man som brottsoffer kanske inte uppfyller de straffprocessrättsliga kra-

ven och förväntningarna kan också skapa ytterligare stress om ordföranden (domaren) inte förmår skapa ett respektfullt sammanträde. Samma kvinna fortsätter:

Ks3: Jag tänkte resa mig upp och gå och be honom fara åt helvete. För jag kände: "Fy, vilken människa!" Jag kände mig så förnedrad.

Förtroende för rättsväsendet – en fråga om uthållighet eller utmattning?

Uttalanden som beskriver kvinnornas syn på rättsväsendets förmåga att hantera deras ärenden är huvudsakligen negativa, även om det finns exempel på motsatsen. Då Brå slutligen ställde frågan om kvinnorna skulle anmäla om de utsattes för liknande brott i framtiden framkom helt olika svar: de som svarar definitivt ja-kande eller nekande, de som känner uppgivenhet, de som var tvekan- de och de som i stället skulle anlita utomrättslig hjälp. Gemensamt för flera svar på frågan är dock att de innehåller en möjlig förklaring till varför förtroendet kan vara lågt, nämligen myndig- heternas oförmåga att ställa gärningspersonen till ansvar. Man vill få upprättelse och, slutligen, bli lämnad ifred.

Ks4: Det tar ju när det tar många år. Förra året kunde jag ärligt tänka: "Nej, jag skiter i vilket straff han får." Bara jag får vara ifred.

Kk7: Om jag blev utsatt och det inte fanns några vittnen tror jag inte att jag skulle anmäla faktiskt. Det ska stå en bunt folk och titta, då går det, och gärna ta kort, men annars går jag inte igenom det igen.

Ord mot ord-situationer, som kan uppstå till följd av svårigheter att uppnå bevisning, innebär en svår upplevelse för kvinnorna. Då de berättar vad som hänt, och poliser vet vad som hänt, men det ändå "inte händer någonting", tycks det som om någonting saknas i kontakten mellan dessa kvinnor och rättsväsendet. De upplever att de själva måste ta ett tungt ansvar – utöver de steg de tar från en man som de av olika anledningar och i olika delar är rädda för, beroende av och i vissa fall känner omtanke för.

Ord mot ord-situationer är också vad personal vid BOJ återkommer till när Brå ställer frågor om hur rättsväsendet skulle kunna underlätta för kvinnorna. Man diskuterar särskilt den svåra roll som försvarsadvokaten har, att representera den tilltalade, att pröva anklagelserna mot denne utan att samtidigt ifrågasätta den utsatta partern på ett sätt som upplevs som en misstro eller kränkning.

BOJ3: *Frågan är ju om man behöver bli kränkt?*

BOJ1: *Försvaret ska ju fria.*

BOJ3: *Ja, men man kan ju säga saker på olika sätt. Det behöver inte vara kränkande.*

BOJ1: [Tar rollen av målsägande] *Men det blir det för mig, för jag känner att du inte tror på mig när du säger så till mig.*

BOJ3: *Det kan väl vi känna som sitter bredvid, att [försvarsadvokaten] använder fel tonläge.*

Sammanfattning av kvinnornas synpunkter på rättsväsendet

Här följer en kortare sammanställning av tankar och förslag som kvinnorna enskilt eller gemensamt givit under intervjuerna. Sammanställningen innehåller råd till var och en av de tre myndigheterna som framkommit i intervjuerna (polisen, åklagarna och domstolen) samt ett råd som gäller samtliga. Kvinnorna önskar att

- polisen blir bättre på att uppmärksamma målsägandens sinnes-tillstånd och anpassa bemötande och metoder för informations-överföring därefter (till exempel genom att inte skuldbelägga kvinnan, att tidigt separera parterna och ge kvinnan tid att berätta och tid att ta in information samt att tillsammans med målsäganden säkra förhörsuppgifter). Dessa synpunkter återkommer ofta i termer av oerfaren personal
- polisen blir bättre på att säkra bevis för att undvika ord mot ord-situationer för att på så vis motverka risken att åklagare lägger ned ärenden
- åklagare och målsägandebiträde träffar och sätter sig ned med målsäganden och polis och visar målsäganden att man är insatt i ärendet och motiverad. (Dessa förberedelser kan exempelvis handla om hjälp att särskilja vad som är viktigt respektive mindre viktigt och vilka konsekvenser som kan bli aktuella beroende på vägval och beslut)
- åklagare i de fall förundersökningar läggs ned, månar om att förklara skälen för detta på ett sätt som målsäganden förstår (det vill säga skäl som är konkret hänförliga till det aktuella fallet)
- domstolens personal visar mer förståelse och respekt för att målsägandens situation är mycket utsatt i rättegången (exempelvis genom att inledningsvis och etappvis förklara vad som sker och vad som kommer att ske under rättegången samt inte bete sig på sätt som indikerar nonchalans och genom att stävja störningar från åhörare)
- representanterna för rättsväsendets olika myndigheter ökar samverkan med gemensamma möten med målsäganden.

Män utsatta för våld i nära relationer och deras kontakter med rättsväsendet

Männens svar i Nationella trygghetsundersökningen

Som tidigare nämnts har Brå publicerat en delrapport (Brå 2009:12) om våld i nära relationer där analyser av våld som riktats mot män ingår. Analysen är baserad på NTU och trots det stora urvalet är det få män (56 personer motsvarande 0,3 procent av samtliga män) som uppger att de under ett år blivit utsatta för misshandel, sexuellt våld, trakasserier eller hot av sin nuvarande eller tidigare partner. De flesta händelser som männen rapporterat handlade om trakasserier. Ytterst få män uppger alltså i intervju att de blivit utsatta för grövre våld av sin partner. Om detta resultat är en fråga om faktisk låg förekomst av relationsvåld riktat mot män eller om deras svar speglar bilden av ett typiskt brottsoffer (som dessa män vet att de inte lever upp till) är oklart (se även Brå 2009:20, Burcar 2005).

Trots det låga antalet utsatta män visar NTU på några tendenser vilkas innebörd är värd att uppmärksammas med andra studiemetoder. Även om NTU inte kan förklara vad det beror på, uppvisar män som drabbats av relationsvåld signifikant lägre förtroende för rättsväsendet. Det gäller både i jämförelse med kvinnor och med män som har erfarenheter av annan typ av våld. Män som blivit utsatta för relationsvåld uppger även något högre grad av oro för att närstående ska drabbas. Därutöver uppger männen i en mindre del av händelserna att de har erbjudits hjälp och stöd efter att ha drabbats av relationsvåld (i en tiondel jämfört med i en fjärdedel av kvinnornas händelser). I 29 procent av händelserna uppger männen att de haft behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå.

Det faktum att män utsatta för våld i relationer inte motsvarar våra föreställningar om ett typiskt brottsoffer har sannolikt många praktiska konsekvenser. Att det kan vara svårt att tala ut om sin utsatthet – privat eller i ett studiesammanhang, att dra sig för att anmäla till polisen, att inte lita på att samhället kan stödja en är några tänkbara och delvis belagda exempel på sådana konsekvenser. Även om mäns våld mot kvinnor ofta är grövre och mer systematiskt kan männens omständigheter som beskrivits här innebära problem utifrån en rättssäkerhetssynpunkt. NTU avslöjar inte om offer för relationsvåld verkligen särbehandlas beroende på kön, men att så få utsatta män hyser förtroende för rättsväsendet är anmärkningsvärt. De intervjuer med fokusgrupper som Brå genomfört ger en fördjupad förståelse av detta.

Intervjuer med män utsatta för relationsvåld

Brå:s intervju med män som utsatts för våld i nära relationer bestod av fyra deltagare. Männerna fick, liksom kvinnorna, besvara ett kortare frågeformulär inför gruppsamtalet.

Kort om de intervjuade männen

Männen som Brå intervjuat har alla haft kontakter med polisen, två har haft kontakter med åklagare, målsägandebiträde och domstol men endast en har haft kontakt med domstol i egenskap av målsägande i relationsvåld. Den yngste mannen var 32 år och den äldste 48 år. Samtliga är födda i Sverige och har barn tillsammans med motparten. Samtliga fyra hade varit utsatta för fysisk misshandel och tre uppgav att den fysiska misshandeln varit upprepad. Därutöver uppgavs hot, psykisk misshandel, trakasserier och olika former av övergrepp. Gärningspersonerna var kvinnor, antingen före detta sambor eller före detta fruar, och alla män angav att gärningspersonen var densamma i samtliga fall utom en som även utsatts för våld av en till gärningspersonen närstående person. I vissa fall pågick våldet fortfarande. Männerna känner olika grader av oro för att utsättas igen av samma gärningsperson. De brott de oroar sig för är trakasserier och misshandel riktade mot barnen, misshandel genom ombud och förtal. Vissa av dem försöker på olika sätt minska sin oro, antingen genom att försöka att inte tänka på vad gärningspersonen kan göra eller genom att ha vittnen med sig då de träffas. Männerna anser att rättsväsendet skulle kunna agera för att minska deras oro genom att ta berättelserna på allvar, genom ökat samarbete som innebär att ärenderelevant information förs vidare samt genom att ge personskydd.

Formulären som besvarats av männen ger också en bild av deras förväntningar på rättsväsendets myndigheter. Svaren visar att de intervjuade männen hade blandade erfarenheter avseende (positiva) förväntningar på polisens professionalitet. Endast en av männen uppgav att han haft positiva förväntningar på åklagare och domstol och att dessa inte hade infriats, främst genom att han inte fick adekvat information rörande utfallet och genom att hans trovärdighet ifrågasattes.

Männens utsatthet för våld – hur kan det se ut?

För att förstå männens samtal kring erfarenheter av rättsväsendet i samband med relationsvåld är det viktigt att först förstå själva våldet. Här kan annars bristande kunskap sätta hinder för förståelsen av deras berättelser. Männerna är medvetna om hur omvärlden ser på män som blir misshandlade av kvinnliga partner. Denna medvetenhet genomsyrar hela samtalet och kan beskrivas som en ekvation som omvärlden löser genom att föra in ett antagande om bristande manlighet. För dessa män handlade det emellertid om att man väljer att skydda närvarande barn, inte vill slå tillbaka,

inte anser sig ha rätt att slå tillbaka, inte vågar skydda sig då man riskerar en motanmälning, inte vill eller vågar lämna bostaden eftersom barnen är där.¹⁶

M3: *Det är ju många som vänder sig mot att män över huvud taget skulle kunna känna sig hotade av kvinnor. Men får man ett finger i ögat eller en stekpanna i huvudet, då är det ju kört. Det spelar ingen roll att man råkar vara litet större än sin tjej. Man måste sluta tänka att man inte kan bli hotad av en kvinna.*

M4: *Det är precis som att man måste slåss bara för att man är större. Jag är jättestor och stark, jag måste ju slåss... Det är väldigt konstigt. Det är precis så man känner att alla tänker.*

M2: *Jag tror att många män som hamnar i sådana här situationer skulle vilja veta "Hur ska man bete sig?". Man får inte slåss, man får inte göra något tillbaka. Då åker man fast direkt. Det förstår man ju. Knuffar jag henne baklänges, då åker jag fast direkt. Håller jag fast henne då kan det bli så att hon börjar sparka, då kan det sluta med slagsmål, då åker jag fast direkt. Vänder jag mig om och bara går, då slår hon mig i ryggen. Vad fan ska jag göra?! Hur får man bete sig när någon är våldsam emot en?*

Att polisanmäla eller inte – "det var som att jag var gärningsman"

Två av männen hade polisanmält medan en hade valt att inte göra det. Den senare hade dock kontaktat polisen i ett akut skede och bett dem komma. Den fjärde mannen trodde att han hade anmält, men fick först ett halvår senare reda på att ingen anmälan hade upprättats.

Vid sidan av brister i anmälningsupptagningen...

M3: *Jag måste ändå säga att polisen har varit rätt bra. Dom har gjort en gigantisk polisutredning [sambons anmälan] om det jag varit med om. De har kommit fram till att det hon sa inte stämde. Men samtidigt borde man inte ha vänt på steken då? Jag menar, hade vi vänt på det, då hade ju hon suttit i häkte för den här miss-handeln hon gjorde mot mig. Då hade dom ju kommit och hämtat henne på en gång liksom, om hon hade varit man och jag hade varit kvinnan i förhållandet. Hon hade fått fyra års fängelse eller något sådant. Så ser ju lagen om grov kvinnofredskränkning ut. Det är sån fruktansvärd diskriminering.*

...talar man också om bristande information från polisen.

¹⁶ I de följande citaten används beteckningen M för man och siffran specificerar deltagaren.

M4: *Ibland gick det att anmäla och ibland kunde jag inte anmäla för att vår familjesituation var under utredning. Då sa dom att jag inte kunde anmäla henne. Det var som att jag var gärningsman.*

På Mansjournen i Stockholms län beskriver man liknande erfarenheter av bristande tilltro från polisens sida, även om det enligt personalen fortfarande är ovanligt att män anmäler relationsvåld till polisen. De menar dock att det blivit vanligare att män anmäler, särskilt i form av motanmälningar. Personalen lyfter också fram det diskrimineringsperspektiv som männen beskriver i intervjuerna.¹⁷

P1: *Det blir vanligare. Men jag har inte hört talas om så många kvinnor som blivit häktade. Jag har inte hört talas om så många kvinnor som blivit gripna ens. De går in och hämtar mannen oavsett, även när dom ser att han har blivit slagen och blöder. Då tar dom ut mannen och sen åker dom och plåstrar om honom och sätter honom i finkan. Så upplever jag det.*

Föreställningar om manlighet och trovärdighet

Mannen som länge svävade i föreställningen om att han gjort en polisanmälan beskriver att han i efterhand upplever att de hinder som män själva sätter upp för anmälan också kan finnas hos polisen. Detta sker i form av oförståelse och därmed en indirekt oförmåga att omsätta berättelser om utsatthet till berättelser om brott.

M3: *Jag får känslan av att det inte tas på allvar. När en man kommer och berättar är det stående temat "En man kan inte bli könsbotad av en kvinna." Det är bara så. Det spelar ingen roll, man ska bara svälja. Det är lite grann könsrollen och det var ju det jag gjorde också egentligen. Det hade ju inte kommit upp om hon inte hade polisanmält mig.*

Då Brå:s intervjuare ställer frågan om hur männen ansåg att polisen borde ha agerat är det framför allt tilltro man nämner, en förståelse att lyssna utan att traditionella föreställningar om könsroller "kommer emellan".

M4: *Att lyssna på vad som har hänt. Det är väl deras uppgift?*
M3: *Agera könsneutralt. Det är helt absurt att man gör skillnad mellan mäns och kvinnors våld. Att dom inte tagit det här på allvar ställer till bekymmer sen också i vårdnadsprocesser.*

¹⁷ Beteckningen P refererar till citerad personal vid Mansjournen i Stockholms län.

Huruvida man ska eller borde anmäla sin partner var en viktig och svår fråga för männen. Man anlade under intervjun flera olika perspektiv. Man talade om barnen, mansrollen och vad man hade att förvänta sig av rättsväsendet och socialtjänsten om eller när man gjorde en polisanmälan.

M1: *Jag har varit i slagsmål. Jag har bråkat med polare. Men en liten tjej som står och vevar till mig, ett gäng knytnävar och man har ett gäng blåmärken över hela kroppen och polarna undrar... Jag går inte och anmäler en sån grej. Det skulle jag aldrig få för mig. "Så, nu separerar vi. Jag vill inte ha mer med dig att göra."*

M2: *Alltså det är ett stort steg. Att polisanmäla mamman till sina barn är ju helt otänkbart. Skulle jag sätta henne i ett straffregister?*

M3: *Det är samma för mig.*

M1: *Jag håller med.*

M2: *Då går man därifrån, bara händerna i luften och går ut och skaffar en lägenhet. Att polisanmäla känns väldigt konstigt.*

M4: *Jag stannade ju kvar med henne. Men polisen, alla, tyckte att jag skulle sticka därifrån. Men det hjälpte ju inte ändå.*

Intervjuare: *Så det sa polisen till dig att du borde?*

M4: *Ja. Det gick inte att anmäla heller.*

Intervjuare: *Utan då sa dom att du borde lämna i stället?*

M4: *Ja.*

Intervjuare: *De här anmälningarna som las ner, fick du någon motivering till det?*

M4: *Nej, det har jag inte. Dom vet väl att det inte blir något.*

Brå frågade också om de trodde att fler män skulle anmäla sin kvinnliga partner om de kände att utsattheten skulle tas på mer allvar av polisen.

M4: *Kanske.*

M3: *Det tar nog emot tror jag.*

M1: *Ja.*

M4: *Man känner ju att... man känner ju sig som en tönt, en wimp.*

M1: *Litet fysiskt våld är ju liksom helt ok. Jag kan gå därifrån. Men om barnen riskerar att bli skadade, då säger man stopp.*

M2: *Jag tror att männen kan börja med det... När jag går till mig själv och tänker, om man börjar så som rättsväsendet kom till en gång, så kan man behöva höra det en gång till: "Va fan ska jag göra då?" Det tror jag många män kan lyssna på. Det enda du kan göra, det enda som är acceptabelt, det är faktiskt att anmäla.*

M1: *Anmäl och ha inget dåligt samvete för det.*

M2: *Nej, det är ditt enda val.*

M3: *Tittar man på könsrollen är man ju ett jävla kräk som man om man inte står ut med en del saker. Då ska man hjälpa och finnas till hands, annars är man en jäkla knöl. Man ska hjälpa och stötta. I alla fall fungerar jag så. Så första gången då, då tänker jag ju inte att jag borde polisanmäla henne. Jag tänkte ju mera: "va fan ska jag göra för att hon ska må bra?" Det var ju min första tanke. Och så tror jag de flesta män tänker.*

Socialtjänsten

Den upplevda bristen på tilltro är inte det enda skälet till att män tvekar inför att polisanmäla brott. Då Brå frågade om man skulle anmäla om man utsattes igen, beskrev svaren i starka och omfattande ordalag känslor knutna till socialtjänsten och den roll som socialtjänsten tidigare spelat i männens liv.

M3: *Nej, jag skulle inte göra en anmälan. Jag har så fruktansvärt negativa... jag är så rädd att bli av med mina barn. Skulle det hända en sån här situation igen skulle jag bara gå på en gång. Jag skulle bara gå. Jag skulle inte blanda in polis eller någonting bara för att slippa kontakt med socialtjänsten. Dom är helt överjävliga.*

M2: *Där känner jag igen mig. Hon kommer inte vara våldsam mot mig igen för hon får inte möjlighet till det. Men om hon skulle vara våldsam mot mitt barn igen då skulle jag nog polisanmäla. Men det jag egentligen borde göra för att rädda honom från fortsatt misshandel är att begära att hon får mindre umgänge och kanske en kontaktperson. Men det vågar jag inte. Det skulle jag aldrig våga. För då skulle soc kopplas in och då förlorar jag vårdnaden.*

M1: *Jag skulle anmäla om hon kommer att ta upp det här igen och att det kommer fram saker, för att få upp ett pappersspår. För det har jag inte gjort någonstans innan. Jag valde att lägga ner. Jag kan ju inte ställa mig i tingsrätten och säga "Hon är fortfarande fullständigt gränslös... hon kommer fortfarande vara på barnen." Så jag ställer mig inte upp och säger det, för då kan jag förlora barnen.*

Personalen på mansjouren talar också om männens förhållande till socialtjänsten och kopplar det till en känsla av maktlöshet som börjar redan i relationen och som förstärks i kontakten med socialtjänsten.

P2: *Dom som känner att dom har blivit diskriminerade hos socialtjänsten, dom hamnar här hos oss. För är parterna osams, så har ju socialtjänsten och samhället en förmåga att ta kvinnans parti. Så känner dom. Så berättar dom. Maktlöshet är ett kärnbudskap*

här; i relationen och sen när det går vidare till samhällets instanser så blir det en ännu större maktlöshet.

Socialtjänstens agerande spelar alltså en viktig roll för männens benägenhet att söka hjälp hos rättsväsendet eller snarare låta bli. Männens upplevelse att socialtjänsten antingen inte gett någon hjälp eller rentav motarbetat dem.

M3: Nä, det har väl inte varit något stöd, förutom vänner och släktingar. Jag har väl snarare fått motarbetning. Inte indirekt, utan direkt motarbetning. Ganska aggressivt faktiskt, från socialtjänsten framför allt. Det har stört till det i vidare kontakter med polis och rättsväsendet. Dom är ett jätteproblem i det här.

Åklagare och domstol: är man trovärdig?

Endast en av männen hade erfarenhet av åklagare och domstol med anledning av utsatthet för relationsvåld. Denne man uppger att han hos åklagare och i domstol mött samma motstånd och oförståelse som hos polisen. Han berättar att han saknar tydligare information, främst i form av mer utförliga motiveringar från åklagare och domstol såväl till varför förundersökningar läggs ned som till domar.

M2: Samma nu när mitt barn gick och berättade, det är ju en stor utredning, och sedan säger åklagaren att "Vi lägger ned det här i brist på bevis". "Va? Jag fattar faktiskt inte. Kan du inte förklara litet till?"

Mannen redovisar liknande erfarenheter från rätten. Också här kopplas bristen på information till upplevelsen av att inte bli trodd utifrån föreställningar om kön.

M2: Så jag hamnade i rätten. Jag var mycket tydlig mot åklagaren och sa: "Jag har anmält ett hot, jag har ett vittne på plats som i högsta grad är trovärdigt, jag har dessutom ett skrivet intyg från personen själv. Vittnet var där och berättade. En sak de inte tog upp och som jag kände att de inte vill höra, även polisen, var att mitt barn var där. Det står ingenstans i pappren jag fick från domstolen. Domaren står och säger till oss att han skulle vilja slippa se oss i domstolen igen och att "Sådana här saker borde man kunna göra upp hemma". Vad menar han? Hur då? Man gick även på att jag inte kunde känna en rädsla på riktigt på grund av att jag var så stor. Då sa jag faktiskt till domaren att "Jag är ju inte här för att jag klagat på att det är en orättvis boxningsmatch där vi har olika viktclasser. Jag tänker ju inte slå tillbaka, förstår ni väl?"

Förtroende för rättsväsendet kopplat till upplevd diskriminering

Då det gäller frågan om vilket förtroende männen har för rättsväsendet genomsyras svaren av en bristande tilltro. De upplever att varken de som personer eller deras berättelser tas på allvar eftersom de är män. De återkommer under samtalet till en gemensam upplevelse av att de inte blev lyssnade på, och ibland att rättsväsendet rentav försökte tysta ned det som hänt.

M2: Jag vet inte hur polis, åklagare och domstol tänker, men man kan ju tänka på två sätt. Det ena är ju att när män kommer och gör anmälningar om att dom blivit utsatta för våld när dom har barn, och dom separerar i samband med det, då kan man tro att det är en taktisk manöver för att vinna vårdnaden och då kan man i och med det bli misstänkliggjord. Det är ett sätt att se det. Ett annat sätt att se det är ju att man aldrig skulle gjort den här anmälan om det inte drabbat ens barn. Alltså det är VÄRRE än om det inte skulle funnits barn. Men där måste man tänka till. Jag kan känna att om jag skulle gå in och göra en vårdnadstvist då skulle jag förlora, för då skulle polisen kunna tänka: "Aha, det är det här det här [anmälan] har handlat om". Det kan vara det som det hänger på, att dom betar sig så konstigt. Dom anar ju när du gör en anmälan, att om de skriver anmälan på ett korrekt sätt och gör en riktig polisutredning då kommer inte barnen få träffa sin mamma längre. Och därför vill dom inte fälla henne för det hon har gjort. Dom vet att hon har gjort det men dom vill inte fälla henne för då blir ju konsekvensen något ANNAT än en fällande dom för lindrig misshandel. Och det kan jag känna spökar faktiskt.

Samme man pekar på att detta innebär en försvagad rättssäkerhet för mannen också i fråga om skydd mot fortsatt våld.

M2: Man bara säger, det har jag hört många gånger, i mig själv och hos dig [vänder sig till M1]: "Nu gör vi rent bus. Nu börjar vi om". Varför det? Det finns ju en historik här som alldeles uppenbart visar att det här kommer hända igen. Det innebär ju att vi inte är skyddade.

Intervjun med mansjouren avslutas med en diskussion om vad rättsväsendet bör tänka på eller förändra för att hjälpa män som utsätts för relationsvåld. Mot bakgrund av att det enskilt största behovet som dessa män tycks ha är någon att tala med föreslår mansjourens personal att man ska försöka hitta kanaler till rättsväsendet som gör det möjligt att etablera kontakt mellan männen och stödorganisationer.

Sammanfattning av männens synpunkter på rättsväsendet

Tankar och förslag som framkommit i intervjuerna med männen innehåller råd främst till polis och åklagare samt ett råd som gäller samtliga rättsvårdande myndigheter och socialtjänsten. Man önskar att

- polisen vore mer öppen för att män kan utsättas för våld av sin partner och agerar efter sedvanliga rutiner för anmälningsupptagning, utredning och information om de former av stöd och hjälp som kan finnas lokalt (då motsatsen upplevs som diskriminerande)
- åklagare, i egenskap av förundersökningsledare och den som väcker åtal, förklarar skälen till de beslut som tas på ett sätt som målsäganden förstår (skäl som är konkret hänförliga till det aktuella fallet)
- representanterna för rättsväsendets olika myndigheter, samt socialtjänsten, är öppna för möjligheten att män kan utsättas för våld i nära relationer och på så sätt agerar för att undvika diskriminering (och i förlängningen förluster i rättssäkerhet och förtroende).

Brottsutsatta ungdomars kontakter med rättsväsendet

Ungdomarnas svar i Nationella trygghetsundersökningen

Unga som utsatts för brott har mer positiva erfarenheter av rättsväsendets olika myndigheter jämfört med äldre. Framför allt har de allra yngsta (16–19 år) positiva erfarenheter av målsägandebiträdet och domstolen. Yngre rapporterar dessutom oftare att informationen de fått inför en rättegång var tillräcklig.

Bland unga är andelen som fått stöd från arbetsgivare något större än i övriga åldersgrupper, vilket delvis kan bero på att unga har en viss typ av arbete där man är särskilt utsatt (exempelvis kassabiträden). Vidare är andelen som uppger att de fått stöd av någon ideell organisation lägst bland de yngsta. Jämfört med äldre uppger de unga mer sällan att brottet haft negativ inverkan på deras livskvalitet, liksom att de haft behov av stöd.

Unga har generellt sett relativt högt förtroende för rättsväsendet, även om det, liksom för alla andra grupper, sjunker om man blivit utsatt för brott. Förtroendet är vidare ännu lägre om man anmält brottet till polisen; det gäller samtliga ålderskategorier förutom de allra yngsta, 16–19 år, som utsatts för brott mot person. I denna grupp är graden av förtroende densamma oavsett om de anmält brottet eller ej. Bland de något äldre, 20–24 år, är däremot

förtroendet i särklass lågt om de anmält brottet till polisen. Tonåringarna skiljer sig dessutom från alla de övriga åldersgrupperna genom att deras förtroende för rättsväsendet är högre om de varit med om hela rättsprocessen (det vill säga deltagit som målsägande i en rättegång), jämfört med om de bara anmält till polisen.

I det följande presenteras intervjuer med såväl unga kvinnor som unga män. Intervjuerna förtydligar innebörden av vissa resultat och nyanserar andra.

Intervjuer med ungdomar utsatta för brott mot person

Brå:s två fokusgruppsintervjuer med ungdomar som utsatts för olika brott bestod av tre unga kvinnor respektive tre unga män. Dessa två grupper presenteras tillsammans i detta avsnitt, eftersom intervjuerna kunde genomföras på likartat sätt. Grupptillhörigheten redovisas under redogörelsens gång.

Kort om de unga kvinnorna

Samtliga tre kvinnor hade haft kontakter med såväl polis och åklagare som målsägandebiträde och domstol. Den yngsta var 19 år och den äldsta 23 år. Samtliga är födda i Sverige. Två har utsatts för våldtäkt och en för väpnat rån. En av de unga kvinnorna har även varit vittne till ett väpnat rån. Brotten har inte varit upprepade och är avgränsade i tiden. Relationerna till gärningspersonerna är av olika slag. Knivrånet utfördes av en obekant och våldtäkterna av en bekant respektive familjemedlem. Ingen av de unga kvinnorna har erbjudits skydd eller skyddsutrustning av rättsväsendet. Två av dem har efterfrågat skydd. Alla tre känner oro för att utsättas för nya brott i form av hot, misshandel, överfall och våldtäkt. Två av dem är oroliga för att utsättas för brott av samma person igen. Dessa två unga kvinnor uppger att de själva arbetar för att minska sin oro, bland annat genom olika former av samtalskontakter. De anser dock att rättsväsendets myndigheter skulle kunna agera för att dämpa deras oro.

När det gäller kontakter med de rättsvårdande myndigheterna hade de unga kvinnorna såväl positiva (bemötande) som negativa (professionalitet) förväntningar som infriats. I fråga om åklagaren hade såväl positiva som negativa förväntningar (professionalitet) uppfyllts. De positiva förväntningarna (professionalitet) på målsägandebiträdet hade uppfyllts.

Kort om de unga männen

Samtliga tre unga män hade haft kontakt med rättskedjans alla tre delar, det vill säga polis, åklagare och domstol. Samtliga hade också haft kontakt med målsägandebiträde. Den yngste var 17 år och den äldste 21 år. Två var födda i Sverige. Två har utsatts för misshandel och en för butiksrån. Brotten har inte varit upprepade

och är avgränsade i tiden. Två av de unga männen har dock blivit utsatta för samma brott tidigare (rån respektive misshandel). Gärningspersonen var i samtliga fall okänd. Ingen av de unga männen har blivit erbjuden någon form av skydd eller skyddsutrustning av polisen och de har heller inte efterfrågat det. Samtliga känner oro för nya brott. Oron gäller att samma brott upprepas, medan en av dem oroar sig för brott som hotar hans liv. Två är oroliga för att utsättas för brott av samma gärningsperson. Två av de unga männen uppger också att de själva arbetar för att minska sin oro. I det ena fallet genom att jobba och plugga, i det andra genom att idrotta och umgås med vänner.

Deras förväntningar rörde främst målsägandebiträdet (stöd), och de infriades i huvudsak. Förväntningar på brottsoffermyndigheten fanns också (ersättning). Även dessa hade infriats.

Bilden av polisen förändrades i mötet

När det gäller polisen, och särskilt de inledande kontakterna, upplever de unga kvinnorna att dessa kontakter präglades av skepsis från polisens sida. De tycker dock att polisen agerade annorlunda, och bättre, när de fått situationen och brottet klart för sig.¹⁸

UK3: *Dom kan vara skeptiska: "Ungdomar bråkar och hamnar i konstiga situationer" och då har polisen en bild av att unga... alltså: "Vi vet inte riktigt om allt den här personen säger är sant, vi måste göra en utredning först." Det gör att man känner att man inte får så bra bemötande.*

UK1: *Vi blev knivhotade och det var inte förrän [polisen] såg kniven de började ta det på allvar.*

Samtidigt tror de också att polisen utvecklats och blivit bättre på att möta unga brottsoffer. Samtalet ger också ytterligare en förklaring till varför deras bild av polisen förbättrats efter brotten de utsatts för.

UK3: *Det pratas väldigt mycket bland ungdomar. Man berättar vad kompisar varit med om. Det går ju rykten. Det är klart ungdomar får en negativ bild av polisen. Jag hade en väldigt negativ bild av polisen innan jag vart utsatt för brott. Sen vart jag nästan förvånad, när man hunnit smälta allt, att de var så bra! Nu blir jag glad när jag ser en polisbil.*

Det fanns även tecken på en förändrad bild av polisen bland de unga männen, men här var förändringen snarare negativ.

¹⁸ Beteckningarna UK respektive UM i de följande citaten står för Ung Kvinna respektive Ung Man och siffran anger den specifika deltagaren.

UM1: *Det var ju inte det bästa bemötandet. Jag förstår om det är en stor grej som har hänt: mitt i stan, massa ungdomar, måste ut och jaga. Jag förstår absolut, men de måste ju kunna känna nåt för individen som har blivit överfallen. Åtminstone erbjuda hjälp. Jag har god erfarenhet av polisen, jag ville själv bli polis tills det här hände. Där jag bor är poliserna jättesnälla, jättetrevliga, öppna. De för gärna diskussioner och det är såna poliser jag vill se mer av. Inte så här dryga - alltså dryga och dryga, jag förstår dem – men jag menar sympati.*

De unga männens berättelser om kontakter med polisen präglas också av att man upplevde att polisen brast i professionalitet, främst genom att man gick för fort fram i de inledande förhören.

UM1: *Jag låg ju där neddrogad. Jag minns att en polis frågade mig: "Hur såg han ut?" Jag sa "Ostfralla". Jag sa nåt sånt helt sjukt, för jag tänkte på vad jag hade käkat. De tyckte säkert det var skitkul men alltså jag uppfattade inte vad de sa.*

Intervjuaren: *Men de fortsatte ändå fråga?*

UM1: *Ja, det var det som var det värsta. Jag låg där och spottade ur mig en massa ord som jag själv inte förstod innebörden av.*

Då samtalet leds över till hur man önskar att polisen hade arbetat framhåver de unga kvinnorna en större tilltro till ungdomar hos polisen. De unga männen vill ha ett mera situationsanpassat förhållningssätt till brottsoffer. I båda grupperna pekar man på betydelsen av erfarna poliser.

UK1: *Det är de som ger första intrycket av hela rättsgrejen. Så det är viktigt att de försöker ge trygghet och förklara att man gör rätt och ger en självkänsla: "Det är bra att du har gjort det här."*

UK3: *Att de bemöter en som ett offer, och inte som att det kanske inte stämmer det du har sagt. Utan verkligen börjar med att tro på det man säger. Sen är det ju deras jobb att utreda vad det är som stämmer och inte sen, så jag håller med. Bemötandet och tryggheten.*

UK2: *Jag har mött på ganska många olika poliser och jag har blivit skraj över att se poliser som reagerar som tonåringar. De måste liksom tänka innan de agerar. Och vara tillmötesgående och inte: "Jaha, hur var det här då?" och slänga fram blocket och börja anteckna.*

Polisens informationsarbete – olika erfarenheter

Vid sidan av polisens bemötande diskuterar de unga kvinnorna också betydelsen av information och att det är viktigt att polisen framför den på ett bra sätt. Man menar att det är viktigt att polisen ger en överblick, men också att informationen kommer stegvis.

UK1: *Man saknade nån som helt oberoende kunde berätta vad som skulle hända, till exempel om fallet skulle ha lagts ned.*

Intervjuaren: *Du fick ingen information om det från polisen?*

UK1: *Nej, det var: "Ok, nu ska du förhöras." Men man fick inte någon helhetsbild av vad som skulle hända.*

UK3: *Jag fick mycket information om vad som skulle hända, ganska så direkt. De förklarade väldigt sakligt och sakta, och tog hänsyn till mig som person.*

UK2: *Alltså i mitt andra fall, poliserna tog det verkligen lugnt och sansat. Kom man på nån fråga nån eftermiddag så kunde man bara höra av sig. De förklarade steg för steg verkligen, så att man skulle känna sig trygg i kaoset. Det funkade jättebra.*

Personal från Stödcentrum utvecklar resonemanget om polisens förmåga att ta in uppgifter från unga brottsoffer. Man menar att det många gånger finns olikheter i bemötande från poliser i yttre och inre tjänst, men också att bemötandet kan variera beroende på hur mycket erfarenhet man har av ungdomar i sitt arbete. Man anser därför att det finns behov av ökad kunskap om unga och deras reaktioner på brott. En ökad kunskap kan medverka till att unga känner sig väl bemötta och får känslomässiga och sakliga förutsättningar att ge den information som rättsväsendet behöver för att föra ärendet vidare. I detta sammanhang framhäver personalen särskilt behovet av *sammanhangsmarkeringar* (att personal talar om vad som kommer att hända och varför i syfte att ge brottsoffret förutsättningar att orientera sig i situationen).

Personalen påpekar också att det kan vara gynnsamt att polisen möter unga brottsoffer med förhållningssättet att det ungdomarna berättar är sant och att man avvaktar den fortsatta utredningen innan man eventuellt betvivlar ungdomarnas berättelse.¹⁹

S3: *Jag tänker att polisen skulle tjäna på att bjuda på att man tror på ungdomen, även om rättssystemet sedan säger något annat, att: "Jag tror på det du berättar för mig nu. Det låter rimligt. Sedan får det visa vad som är sant eller inte. Men jag tänker tro på det du berättar."*

S1: *Därför tänker jag att polisen istället för regelrätta förhör säger "Du får berätta själv". Så lyssnar man bara. Så kanske man skulle få ett helt annat förhållningssätt. Det finns ju poliser som jobbar så.*

Åklagarrollen – "någon slags parentes"

Då samtalen övergick till ungdomarnas kontakter med åklagare, ledde de strax över till målsägandebiträderna (se avsnittet om mål-

¹⁹ Beteckningen S refererar till citerad personal vid Stödcentrum för unga brottsoffer.

sägandebiråde), men då samtalet fokuserade på åklagare framkom i intervjuer med de unga kvinnorna en positiv bild i fråga om åklagarnas professionalitet.

UK2: I mitt första ärende kan jag säga att jag hade god kontakt med åklagaren. För den här åklagaren var nyutexaminerad och hon specialiserade sig på den typen av brott. Så hon var väldigt engagerad och mån om att jag skulle förstå eftersom jag var så pass ung fortfarande. Så hon var väldigt tillmötesgående och förklarade liksom hennes uppgift i det hela, och hade lite rättskunskapslektion med mig innan. Inte för att jag förstod så mycket men... Hon ringde till och med i efterhand och kollade hur jag hade upplevt det. Hon ville ha feedback på sitt jobb.

Samtidigt visade samtalen att deras kontakter med åklagaren före rättegången hade varit begränsade.

UK3: Min åklagare var jättebra. Fast jag träffade honom inte förän samma dag som rättegången var. Vi hade ingen kontakt innan. Det enda jag fick reda på av polisen var att, "Ja, åklagaren kommer att väcka åtal eller så kommer han inte att göra det."

Även de unga männen beskriver åklagaren som en mindre synlig del av rättsprocessen. Till skillnad från de unga kvinnorna är dock männen inte lika nöjda med åklagarnas professionalitet.

UM1: Första gången jag träffade åklagaren var under själva rättegången. Inte via telefon eller nånting. Det var ju mest via min advokat som jag fick reda på vad det var som skulle hända och hur man skulle bete sig. För låt att jag säger det här, men både min advokat och åklagaren var skitdåliga. Alltså, de visste ju knappt vad de skulle säga. Åklagaren, det är ju inte som i amerikanska filmer att de är typ på en, det vet man ju men de skulle nog ha varit lite mer skarpa när det gäller själva händelsen och lite mer pålästa kanske.

Bilden av åklagare som en diffus del i den unges rättsprocess stärks också av samtal med personalen från Stödcentrum för unga brottsoffer.

S2: För många ungdomar är åklagaren någon slags parentes. Man träffar åklagaren fem minuter innan rättegången, kommer in och säger "Ja, nu ska vi fixa det här." Så åklagarna är liksom...

S1:en pseudoperson.

S2: Ja. Organisatoriskt är åklagaren ofta för långt ifrån. En funktion snarare än en person.

Rollspel inför rättegång – “Min åklagare gjorde en asbra grej”

Som svar på inledande och direkta frågor uppger varken de unga männen eller de unga kvinnorna något påtagligt behov av mer kontakt med eller information från åklagare.

UK3: *Jag fick allt förklarat för mig av mitt målsägandebiträde. Hon förklarade allt vad han gjorde och hur hela rättsprocessen skulle gå till. Jag kunde ringa min advokat, mejla henne eller vad som helst... brottsofferjouren ringde ju också. Så jag tycker att jag fick svar på allt. Så det kändes helt ok att träffa åklagaren samma dag.*

Men allteftersom samtalet om åklagare fortgår framkommer att mer kontakt med åklagaren hade ökat tryggheten.

UM1: *Läser du igenom ett vittnesmål får du en ensidig vinkel. Då vet du vad som står på papper. Du måste ju veta hur personen känner, hur det verkligen var. Förstå, det är ju det första. Så det kanske är bättre att ta kontakt med offret igen och fråga: “Var det verkligen så här? Kan du förklara en gång till så att jag också får en bild av det som hänt. Då kanske vi kan göra nånting utav det.”*

UM2: *Har man tagit fallet då ska man göra sitt bästa. Det är verkliga personer det handlar om.*

Även om ungdomarna först uppger att de inte hade något påtagligt behov av mer kontakt och information från åklagarens sida, fanns ändå behov av att få större trygghet inför och under rättegången. En kvinna berättar hur hennes åklagare skapade trygghet genom att inför rättegången erbjuda sig att själv ställa de obekväma frågor som kunde förväntas komma från den tilltalades försvarsadvokat.

UK3: *Jag tyckte att min åklagare gjorde en asbra grej. Han sa till mig innan: “Jag kommer ställa ganska obekväma frågor till dig så slipper du få dom frågorna från hans försvarsadvokat.” Det tyckte jag var jätteskönt. Då fick jag de frågorna av nån som jag hade förtroende för.*

UK1: *Sen tror jag också att försöka ta kontakt med målsägande innan för i mitt fall var det ju så att jag träffade honom bara samma dag. Och då känner man “Jaha du ska försvara mig och du har ingen aning om vem jag är.” Jag tror att det skulle känts mer tryggt om man hade vetat att han vet eller han tror på mig. Att han inte bara läst papprena.*

Behovet av en personlig kontakt före och under rättegången tas också upp av de unga männen, liksom en önskan om den trygghet som kommer av att i förväg veta mer om vad som kan komma att hända under rättegången.

UM1: *Det hade nog varit lite bekvämare om man får se ett ansikte, så att det inte känns främmande under rättegången. Man känner sig lite mer öppen och man vet precis vad man ska säga.*

Målsägandebiträdet – en viktig personlig kontakt i rättsprocessen

Då Brå ställde frågor om åklagare var ungdomarna i huvudsak nöjda och samtalen övergick, som tidigare nämnts, snabbt till att gälla målsägandebiträden. Personal från Stödcentrum menar att detta kan bero på att ungdomarna haft mer kontakter med målsägandebiträdena, och att det är från dessa man upplever att man fått information, personlig kontakt och stöd. Betydelsen av målsägandebiträdet inför rättegången var i ett fall så stort att intervjupersonen blev förvånad över att åklagaren "tog över ärendet" i samband med att rättegången inleddes.

UK3: *Jag vart förvånad när jag förstod att det var åklagaren som skulle sköta hela jobbet i rättssalen. Och så vart min advokat en stödperson mer, som stötta mig genom allting och förklarade och svarade på frågor.*

Ungdomarna var i huvudsak nöjda med sina målsägandebiträden. Detta visade sig främst i att de, som Stödcentrum konstaterat, uppehöll sig vid betydelsen av att ha en person som förklarar vad som händer och som skapar en mer personlig kontakt.

UK1: *Det är skönt att ha nån som är lite mer personlig i kontakten. De här andra... gör sitt jobb liksom. Det gör väl målsägandebiträdet också men det blir ändå lite mer så här på personlig nivå, lite mer om hur man mår och sånt där. Det är skönt.*

UM2: *Åklagaren ställde frågor och så där men hon gjorde inget extraordinärt jobb. Hon skötte sitt jobb. Men min advokat [målsägandebiträde], han fattade ju vad som hade hänt, han tog kontakt med mig när jag ville veta saker.*

I den mån de unga hade haft negativa erfarenheter av målsägandebiträden förekom de i huvudsak bland de unga männen, i synnerhet avseende målsägandebiträdets professionalitet.

UM1: *Man såg att det var en precis nyutbildad advokat. Det var en ung kille, så han visste ju knappt själv vad han gjorde. Han var förvirrad på riktigt.*

Personalen från Stödcentrum pekar på stora skillnader i kvaliteten från ett målsägandebiträde till ett annat, framför allt i graden av aktivitet. Medan vissa är passiva finns det andra som ställer bra frågor, pratar med målsäganden om hur de känner sig och upplever saker och ting.

Domstolen och rättegången – “Det var att gå från chockfas till reaktionsfas och sen direkt in i en ny chockfas”

Domstolen och rättegången är en del av de unga kvinnornas samtal som upptar stort utrymme, både vad gäller längd och intensitet. De beskriver minnena från rättegångssituationen i termer av nervositet, oro och kritik. Oron gäller främst att behöva möta motparten medan kritiken i första hand rör i vad mån domstolen kan hålla ordning. Nervositeten bottnar i att situationen är okänd, att resultatet av processen är okänd och att man öppnar sig för en mängd okända människor som bedömer och dömer uttalanden, gester och blickar.

UK3: *Nämndemännen sa ju aldrig någonting. De var ju bara tysta och satt och tittade. Deras uppgift är väl och bedöma om man är trovärdig eller inte. Så dom sitter ju och tittar på kroppsspråk och hur du pratar. Och man blir ju alldeles skitnervös när man ska ge sin historia, när man vet att man blir bedömd; om man är trovärdig eller inte.*

De unga kvinnornas kritik rör främst domstolspersonalens professionalitet. De är kritiska till hur man upplever att rättegångspersonalen agerat och i synnerhet till att rätten inte hållit den ordning som de hade förväntat sig. Detta har lett till ökad otrygghet, både inne i rättssalen och utanför, men också till bristande tillit till personalens förmåga att ta välgrundade beslut.

UK3: *Det var att gå från chockfas till reaktionsfas och sen direkt in i en ny chockfas. Det var en spark på den som redan ligger ned. Alltså nämndemännen och domaren, jag tycker att dom... usch, jag känner ingenting för dom. Poliserna gjorde 100 procent och min advokat och åklagaren, och sen så går han fri. Jag har ju suttit och gått igenom domslutet med min advokat och hon skakar bara på huvudet. Dom har alltså blandat ihop hans uppgifter och mina. Och de har liksom förvrängt saker och ting i domslutet, till en egen sanning, så det stämmer inte ens överens med det som sagts: “Jag har sovit i mitt storasyskons rum.” Det är så här, jag har inget storasyskon! Var har de fått den uppgiften ifrån? Det är staufel, det är grammatiska fel. Min advokat har förklarat att i*

såna här fall ska det ju vara utom alla rimliga tvivel för att de ska fällas. Jag förstår inte. Det är utom alla rimliga tvivel och det har min åklagare och min advokat också sagt.

Erfarenheter som dessa framkom även i de unga männens samtal om rättegången. Från Stödcentrum beskriver man liknande situationer och hur det kan upplevas:

S1: Det är jättevänligt. Jag var på ett i förra veckan där det var fel datum till exempel.

S2: Fel namn är ganska vanligt. Jag brukar säga till åklagare och domare: "En sak som ungdomar verkligen vill är att ni kallar dem vid rätt namn och har ni svårt för namn, skriv på en lapp." En del ungdomar har sagt till mig: "Varför skulle jag svara, han kallar ju mig vid fel namn hela tiden?"

Personalen övergår därefter till den tidspress som råder i ungdomsmål och som kan bidra till att kvaliteten ibland riskeras, särskilt i fall åklagare byts ut under ärendets gång.

S3: Det har varit ett problem att åklagare har försvunnit och det har bytts åklagare kanske fem gånger under en utredningstid. Och så ska det gå fort och då går det nästan för fort. Då blir det att papprena inte är i ordning. Dom fick ta paus fyra gånger under rättegången, dom hittade inte papprena och var tvungna att kopiera. Alltså sånt där strul som bara inte får hända, att det inte är förberett, att det inte är genomläst: "Ja, men jag fick den här bunten igår så jag har inte riktigt koll här" och det är åklagaren som står och säger det.

Berättelser om otrygghet under rättegången

Andra exempel på frånvaro av förväntad ordning rör själva kommunikationen och disciplinen i rättssalen. Dessa erfarenheter är särskilt frekventa bland de unga kvinnorna.

UK2: Sen kan vi ju diskutera vad som är ok och inte ok i rättssalen. Alltså i vittnesrättegången satt den familjen där och kommenterade det jag sa. De satt verkligen rakt upp och ned och kommenterade det jag sa.

Intervjuaren: *Var det ingen som bad dem vara tysta?*

UK2: Nej, det var det inte. Ingen som sa till under tiden. Det sas till precis när jag bröt ihop i rättssalen, för de kommenterade en grej som åklagaren frågade mig om och då sa domaren, "Nämen vi tar en paus."

Att det förekommer störningsmoment från åhörare under rättegången tas också upp av personal från Stödcentrum.

S3: *Problemet med ouppmärksamma nämndemän och domare, när det sitter folk och uttalar hot i rättssalen, det uppmärksammas inte.*

S1: *Jag har frågat domare varför dom inte ser det. Då säger dom "Vi har så mycket att hålla koll på i rätten. Vi ska kolla att allting funkar, att alla säger det dom ska." Jag tycker det ska vara vaktmästare i tingsrättssalen som har till uppgift att kolla att ingen hotar varandra, någon håller på att svimma, någon gråter. En ordningsman.*

Härutöver tar de unga kvinnorna också upp en ytterligare orsak till otrygghet i rättssalen, nämligen ålderns betydelse och en upplevd brist på anpassning från rättens sida.

UK2: *Alltså de får anpassa situationen i rättssalen efter vad det är för ärende, framför allt ta hänsyn till om det är barn och ungdomar som sitter där. Det är väldigt många ungdomar i dag som har som sysselsättning att gå och kolla på kompisen som är åtalad.*

Också personalen vid Stödcentrum menar att ungdomar försätts i en situation som de i kraft av sin ålder inte kan förväntas kunna hantera på egen hand och att denna utsatthet förstärks av den maktobalans som råder i en rättssal, där vissa bedömer och dömer medan andra bedöms och döms.

S2: *Man sätter vuxenvärlden på en fjortonåring och tänker att den ska vara klar i huvudet, berätta under polisförhöret, sen läsa igenom protokollet och säga "Ja, jag godkänner det", och stå för allting den har sagt där, medan minnet kanske klarnat först efterhand. Det är verkligen inte gjort för att ungdomar ska förstå.*

Intervjuare 2: *Hur agerar målsägandebiträdet i dom här situationerna?*

S2: *Ofta väldigt passivt är min erfarenhet.*

Personalen vid Stödscentrum vidareutvecklar skillnaderna i maktbalansen och pekar på möjligheter att tona ned dem.

S2: *Alla maktattribut, språk, kunskap, ålder, kön, kan missbrukas på ett otäckt sätt. Men man kan också säga; när rättens ordförande förklarar på ett pedagogiskt sätt, när försvarsadvokater, som ändå har till uppgift att försvara den tilltalade, bemöter målsäganden på ett respektfullt sätt och förklarar... Det finns magical moments där man inte gör den åtskillnaden, utan säger "Nu ska vi komma fram till någonting som ska bli bra för alla." Men varför presenterar man sig inte ens? Man kommer in och så sitter en massa vuxna människor och stirrar på en. Jag tycker det är en dålig sammanhangsmarkering.*

Debriefing efter rättegången?

Personalen vid Stödcentrum talade också om behovet av ett mer nyanserat omhändertagande av ungdomar som utsatts för brott genom att fånga upp deras behov av förståelse. Med större förståelse ökar inte bara förmågan att motsvara de krav rättsväsendet ställer på målsäganden, exempelvis förmågan att kunna avge en sammanhängande berättelse, men också förmågan att “ta sig igenom” det som hänt. Dessa saker menar man hänger samman.

S2: Skapa sammanhang, tydlighet och hjälpa till att få avslut på saker.

För att kunna skapa förståelse och därmed ge förutsättningar för avslut är det viktigt att informationen ges och att den är anpassad. I intervjun med Stödcentrum framhåller man vikten av att informera målsäganden om skälen till varför olika beslut tas, framför allt då ärenden läggs ned eller om den tilltalade frias.

S3: Dom får hem en lapp: “Ärendet nedlagt på grund av...” Det är en kort mening som säger absolut ingenting men som förmedlar: “Vi tror inte på dig”. Det är ju så tråkigt för att ofta, när man ringer upp åklagare, kan dom ju motivera varför det är nedlagt på ett bra sätt.

Förtroende för rättsväsendet – att anmäla igen är inte självklart

Frågan om förtroende besvarades huvudsakligen utifrån ett samtal om huruvida man skulle polisanmäla om samma brott hände igen. Ungdomarnas svar är överlag positiva, men pekar samtidigt på behov av att behöva värdera för- respektive nackdelar beroende på situationen.

UK3: Jag skulle definitivt anmäla! Jag trodde ju på det svenska rättssystemet innan det här hände, och hela biten fram till domstol gick jättebra. Men sen brast det ju. Men man får ju försöka och försöka.

UK2: Jag skulle nog överväga. Givetvis om jag skulle stå framför ett brott så skulle jag inte säga nej till att anmäla det. Men om jag själv skulle bli utsatt så skulle jag nog överväga.

Bland de unga männen var frågan än mer komplicerad och ledde fram till funderingar om vilka konsekvenser en anmälan skulle kunna få.

UM2: Om det skulle vara personer som jag vet vilka de är, skulle jag antagligen inte göra det, för jag vet ju hur de är. De tycker nästan det är coolt att ha många polisanmälningar. Om det är nån

som jag vet är sån, då skulle jag tveka för de skulle bara vilja ge tillbaka.

Sammanfattning av ungdomarnas synpunkter på rättsväsendet

Sammanställningen av tankar som framkommit i intervjuerna visar att ungdomarna skulle vilja att

- polisen överväger fördelarna med ett stöttande förhållningssätt gentemot unga brottsoffer snarare än ett neutralt eller reserverat förhållningssätt (exempelvis i form av "öppna förhör")
- åklagare i förväg ställer de obekväma frågor till målsäganden som kan förväntas ställas av den tilltalades försvarsadvokat
- åklagare eller målsägandebiträde efter beslut om nedläggning av åtal eller efter dom i rättegång begripliggör beslutets eller domens innebörd och motiverar denna för målsäganden
- domstolen identifierar och förhindrar störningar från åhörare för att hjälpa berörda parter att avge sina berättelser
- representanterna för rättsväsendets olika myndigheter förbättrar kontrollen av att grundfakta i åtalet är korrekt²⁰
- representanterna för rättsväsendets olika myndigheter överväger att anpassa bemötande och metoder för informationsinhämtning till de berördas ålder, mognad eller individuella förutsättningar.

²⁰ Med grundfakta avses här uppgifter som de berördas namn och signifikanta datum och andra omständigheter som är av enklare karaktär, det vill säga fakta som inte nödvändigtvis är avgörande för målet, men som direkt eller indirekt kan påverka rättegången, inte minst ifråga om rättens syn på målsägandens (och den tilltalades) trovärdighet.

5. Avslutande diskussion

Brottsoffers erfarenheter

Många, men inte alla, brottsoffer nöjda

Syftet med studien har varit att med olika metoder beskriva brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet och ge ett underlag till förbättringar på området. Rättsväsendet och dess aktörer har olika skyldigheter gentemot brottsoffer, och ett flertal satsningar har gjorts på senare tid för att förbättra de brottsutsattas situation. Tidigare publicerade resultat från NTU visar att allmänhetens förtroende för samtliga aktörer inom rättsväsendet har ökat under de senaste åren (Brå 2007:14, Brå 2008:3, Brå 2009:2) men de här presenterade analyserna visar att det fortfarande finns brister. Hälften av brottsoffren har positiva erfarenheter av rättsväsendet men ungefär vart sjätte uppger negativa erfarenheter. Det gäller såväl polisen som åklagaren och domstolen, medan man är mer nöjd med kontakten med målsägandebiträdet.

Fler av de intervjuade i NTU har givetvis haft kontakt med polisen än med åklagaren och domstolen. De som visat sig mest missnöjda med poliskontakten är män, äldre, utrikes födda och lågutbildade liksom utsatta för brott där våld eller hot ingick och personer som anmält flera brott samt de som själva varit åtalade de senaste tre åren. En liknande tendens finns även vid kontakten med övriga aktörer inom rättsväsendet. Flera av de ovan beskrivna egenskaperna går emot en gängse uppfattning om ett typiskt brottsoffer, vilket kan ha betydelse för vilket slags bemötande man får och hur nöjd man därmed känner sig. Rättsväsendets bemötande av otypiska brottsoffer diskuteras senare i detta kapitel.

Olika upplevelse av kontakten beroende på brottstyp

Det finns även en viss variation beroende på vilken typ av brott man utsatts för; offer för rån förefaller mest nöjda med poliskontakten medan utsatta för hot, våld och trakasserier är minst nöjda. Att relativt sett många som utsatts för trakasserier är missnöjda med poliskontakten kan ha att göra med att det är väldigt påfresande att bli utsatt för sådan per definition upprepad brottslighet samtidigt som den troligen inte får högsta prioritet hos polisen.

Bilden av offer för sexualbrott är splittrad; många rapporterar positiva erfarenheter men även andelen missnöjda är relativt hög. Sexualbrott tillhör de mest integritetskränkande brotten och är i jämförelse med trakasserier högre prioriterade av polisen. Allt fler poliser utbildas i hur man bemöter offer för sexuellt våld (BrOM 2007), och får dessa offer kontakt med just sådana poliser kan man rimligen få mer positiva erfarenheter. Att relativt många ändå är missnöjda kan spegla att det handlar om en antingen-eller situation. Brottets känsliga natur kan göra att mötet med en polis utan specialkunskaper i frågan upplevs som mycket ansträngande. Det går heller inte att utesluta att förväntningarna i dessa fall generellt sett är högre bland brottsoffer mot bakgrund av den debatt och de satsningar som gjorts. Vikten av professionellt bemötande av offer för särskilt känsliga brott kan inte nog betonas.

Koppling mellan bemötande och förtroende

NTU visar vidare att förtroendet för rättsväsendet är lägre hos utsatta för brott än hos andra och att de som valt att polisanmäla brott mot person har lägre förtroende än de som inte anmält. Även de utsatta som medverkat i rättegång har lägre förtroende än de utsatta som inte medverkat i rättegång (undantaget tonåringar). Detta kan eventuellt förklaras av att brottsoffer har förväntningar på rättsväsendet som dessa myndigheter inte uppfyller och att missnöje ibland uppstår i kontakten då förhoppningarna inte infrias. Samtidigt visar NTU att ju bättre erfarenheter de brottsutsatta har av kontakten med polisen, åklagaren respektive domstolen, desto högre är deras förtroende för den aktuella myndigheten. En tvärsnittsstudie som NTU kan emellertid inte klarlägga ett orsaks samband av detta slag. Det är således inte klart huruvida attityden fanns där redan före kontakten med rättsväsendet eller om kontakten har lett till att inställningen förändrats. De intervjuer med fokusgrupper som genomförts i studien visar dock på vilka sätt dessa förhållanden kan hänga samman.

Intervjuerna med fokusgrupper vittnar om behovet av information, trygghet och tilltro

Fokusgruppsintervjuerna med unga brottsoffer och personer utsatta för relationsvåld ger ett flertal värdefulla insikter i hur brottsoffer kan uppleva sina kontakter med rättsväsendet. Några omständigheter som framträder tydligt i de flesta intervjuerna är att informationen ofta brister, att rättsväsendet inte alltid lyckas inge trygghet och förtroende och att de utsatta inte sällan möts av en initial misstro – inte minst männen som utsatts för våld i nära relationer känner sig misstrodda. Några av de viktigaste resultaten för respektive aktör inom rättsväsendet lyfts fram i det följande.

Aktörsperspektivet

Polisen – en bra start underlättar

Polisen är den del av rättsväsendet som brottsutsatta har mest erfarenheter av och som förväntas hantera mötet med brottsoffer i det första och kanske mest känsliga stadiet. Hur poliser agerar i den första kontakten har rimligen konsekvenser för den fortsatta rättsprocessen. Det är här som värdefull bevisning ska samlas in och viktig information till brottsoffret ska ges. Om välfungerande information om rättsprocessen och de olika aktörernas skyldigheter ges redan under det initiala skedet kan det minska en känsla av missnöje under processens kommande steg. Hur polisen agerar kan även i stor utsträckning påverka förmågan och viljan att bistå i rättsprocessen. Eventuella brister i denna tidiga fas kan vara svåra att korrigera eller kompensera senare i rättsprocessen. Som redan nämnt finns det enligt NTU grupper som är särskilt missnöjda med poliskontakten (t.ex. äldre, män och utrikes födda) och det kan vara önskvärt att polisen uppmärksammar dem i sitt arbete med bemötandefrågor.

I intervjuerna med fokusgrupperna framkommer två viktiga förklaringar till varför brottsoffer kan känna sig missnöjda i kontakten med polisen. Den ena är att man (åtminstone initialt) känner sig misstrodd och den andra att polisen inte tar tillräcklig hänsyn till det sinnestillstånd man befinner sig i.

Åklagarrollen – vad innebär den egentligen?

Ett genomgående tema i fokusgruppsintervjuerna är att åklagaren förväntas och önskas ha en tidigare och tätare personlig kontakt med målsäganden samt att han eller hon ska förklara rättsprocessen, både när det gäller rättegången och dess slutresultat. Det är därför viktigt att målsäganden ges möjlighet att förstå åklagarens roll, vad den är och vad den inte är. De brottsoffer som Brå intervjuat, framför allt de vuxna som utsatts för relationsvåld, efterfrågar också motiveringar till de beslut som tagits under rättsprocessens gång. I detta har åklagaren även en viktig roll i kraft av förundersökningsledare. I de fall där målsägandebiträde förordnats tillhör sådana uppgifter dennes ansvarsområde. Återigen är det viktigt med tydlighet kring ”vem gör vad” gentemot målsäganden.

Åklagarmyndigheten skriver i sin årsredovisning för år 2007 att myndigheten ska sträva efter en ökad tillgänglighet och service samt att brottsoffer ska få relevant information om hur ärendet handläggs. Samtidigt är åklagarens uppgift att stå neutral i förhållande till såväl målsägande som tilltalad och beakta omständigheter som talar till båda parter fördel respektive nackdel. Det är därför inte så att åklagaren ”står på målsägandens sida”, vilket är en föreställning som förekommer i de intervjuer som Brå genom-

fört. Det är viktigt att målsäganden får hjälp att förstå vem som har ansvar för vad och vad åklagarrollen innebär. Om regleringarna kring åklagarrollen tydliggörs ökar möjligheterna till adekvata förväntningar. Att motivera beslut under processens gång är, sett mot bakgrund av Brå:s intervjuer, också ett bra sätt att både stödja brottsoffret och göra rättsprocessen tillgänglig för denne. Det är även viktigt att annan berörd personal i rättsprocessen vet hur de ska komplettera åklagarrollen så att det samhälleliga stödet inte faller mellan olika stolar.

Sammantaget, och mot bakgrund av de strävanden som Åklagarmyndigheten i olika sammanhang gett uttryck för, kan det finnas skäl att följa upp det arbete som bedrivs rörande brottsoffer. Till skillnad från polisen är åklagarna mindre synliga aktörer inom rättsväsendet.

Domstolen – tonåringar mer nöjda

Att vart sjätte brottsoffer enligt NTU upplever det som svårt att förstå rättegången väcker frågor om informationsarbetet även i denna avslutande fas av processen. Liksom polisen möter rättegångspersonalen (domare, nämndemän, åklagare och försvarsadvokater) brottsoffer som befinner sig i en mycket utsatt situation, även om mötet sker efter en tid och därför i ett läge som inte kan betecknas som lika akut. NTU-analyser visar att de grupper där det finns flest missnöjda med bemötandet i domstolen är de som anmält flera brott och de som själva varit åtalade för brott under de senaste tre åren. En grupp som avviker från övriga beträffande kontakten med domstol är tonåringar (16–19 år). Deras erfarenheter är klart mer positiva jämfört med äldre personer. Dessutom tycks förtroendet för rättsväsendet vara högre bland de tonåringar som deltagit i en rättegång jämfört med dem som enbart haft kontakt med polisen i samband med en anmälan. I övriga åldersgrupper gäller det omvända. Det kan tyda på att de särskilda stödinsatser som riktas mot unga brottsoffer ger resultat (särskilda stödcentra, kortare handläggningstider, utnyttjande av målsägandebiträden²¹).

Rättegångssituationen uppfattas som mycket laddad av såväl de unga som de utsatta för relationsvåld som Brå intervjuat. Detta sammanhänger sannolikt med att domstolens beslut är slutpunkten på en ofta lång och påfrestande process, där brottsoffrets trovärdighet ifrågasätts, men också att domstolens beslut har stora konsekvenser för brottsoffret.

Deltagarna i Brå:s fokusgruppsintervjuer tar upp en mängd omständigheter som är av betydelse för dem, dels rörande domstolens beslut, dels omständigheter som rör bemötande och profes-

²¹ En studie visar att närmare en tredjedel av målsägandebiträdena tilldelas målsägande under 18 år (Brå-rapport 2009:4).

sionalitet. Mot bakgrund av sina egna erfarenheter framhåller de bland annat vikten av att hålla ordning i rättsalen (särskilt gäller detta åhörare) och att agera på ett sätt som inte uppfattas som ointresse eller nonchalans. Dessutom är det viktigt att säkerställa korrektheten i de dokument som målet vilar på, att visa att man har kunskap om det enskilda fallet och anpassar informationen och bemötandet i rättsalen efter brottsoffret. En uttalad agenda som förklarar vad som ska hända och varför skulle troligtvis underlätta såväl förståelsen av rättsprocessen som förmågan att bidra till den och förbättra förutsättningarna att ”gå vidare” efteråt.

Information når inte fram?

Trots att de flesta som varit med om en rättegång i NTU uppgivit att de är nöjda med rättegången säger sig vart fjärde brottsoffer inte ha fått tillräcklig information innan och vart sjätte har känt att de inte kunde hänga med under rättegången. Det är vanligare att äldre uppger att de inte förstod vad som hände under rättegången medan utrikes födda oftare uppger att de är missnöjda med informationen inför rättegången. Unga rapporterar oftare att de var nöjda med informationen. Det kan, som redan nämnts, hänga samman med att unga ofta betraktas som en brottsofferkategori som kräver särskild omsorg och verksamhetsanpassning från rättsväsendets sida. Det är dock möjligt att deras erfarenheter också påverkas av att de inte på samma sätt som vuxna kan bedöma vilka förväntningar som är rimliga och inte i samma grad ifrågasätter rättsväsendets agerande. Samtidigt är det möjligt att de unga inte vågar uppge att de inte förstod. Sammantaget är det därför viktigt att information kan ges på olika sätt beroende på mottagarens ålder, etnicitet, förkunskaper och aktuella situation. Ett exempel på ett verktyg som kan vara användbart är Brottsoffermyndighetens Rättegångsskola (www.rattegangsskolan.se), där personer utsatta för brott på ett pedagogiskt sätt kan få information om vad som händer före, under och efter en rättegång.

Mot bakgrund av det ovannämnda är det relevant att ställa frågan om olika grupper får samma förutsättningar att förstå rättsprocessen. Brister i information till brottsoffer påvisas redan i tidigare forskning och rättsväsendet har gjort en del satsningar i detta avseende (bilaga 2). Det huvudsakliga intryck som intervjuerna med fokusgrupperna ger i denna studie är dock att det saknas *fungerande* information, det vill säga information som är begriplig och som kan hjälpa brottsoffret att förstå och agera i rättsprocessen. Det kan gälla utredningens innehåll och syfte, bakgrund till beslut som målsäganden behöver fatta, men också konsekvenserna av de beslut som målsäganden fattar och skälen till beslut som rättsväsendet tar under rättsprocessens gång. De intervjuade uttrycker att det är angeläget att hänsyn tas till den

utsattes tillstånd och förmåga att ta emot och tolka information. Flera av de intervjuade vittnar om att de blev upplysta om olika omständigheter och möjligheter då de själva inte var i stånd att tillgodogöra sig informationen. Det kan därför finnas anledning att mera rutinmässigt stämma av huruvida brottsoffer verkligen fått och tillgodogjort sig informationen, exempelvis genom en uppföljande telefonkontakt.

Målsägandebiträdet – en viktig roll

Även om inte alla får tillgång till ett målsägandebiträde, är de som haft hjälp av ett sådant i huvudsak nöjda med biträdet. Det visar både NTU och intervjuerna med fokusgrupper i denna studie. Samtidigt pekar brottsoffer fortfarande på brister i informationen i mötena med rättsväsendets olika representanter i förhållande till de behov som finns. Det, tillsammans med det faktum att en inte försumbar andel i NTU uppger att de haft behov av stöd som inte fanns att tillgå, ger skäl att fundera kring behoven av mer utvecklat stöd till personer drabbade av vissa typer av brott (Brå 2009:12).

Målsägandebiträdet har, som en följd av sina arbetsuppgifter (bilaga 2) och sin nära kontakt med brottsoffer, goda möjligheter att hjälpa målsäganden att förstå rättsprocessen genom att informera om de olika aktörernas uppgifter, om de beslut som fattas, ordningen de fattas i och på vilka grunder. Tidigare forskning, liksom Brås intervjuer med brottsoffer och personal vid stödorganisationer, tyder samtidigt på att informationen behöver anpassas till mottagaren och situationen. Likaså framgår det att målsägandebiträden arbetar på litet olika sätt och att vissa målsägande upplever det svårt att välja ett biträde. Brottsofferjourernas Riksförbund har föreslagit en särskild utbildning av målsägandebiträden, som kan ligga till grund för en certifiering.²² Detta är ett intressant förslag mot bakgrund av resultaten i denna studie. En sådan utbildning skulle kunna komplettera målsägandebiträdens juridiska kompetens med kunskaper som förstärker deras (kurativa) förmåga att bemöta personer i den kris eller chock som utsatthet för brott och en därpå följande rättsprocess kan innebära. En certifiering skulle också kunna hjälpa brottsoffer att välja målsägandebiträde.

Bemötande av otypiska brottsoffer

Som tidigare nämnts har personer som i störst utsträckning är missnöjda med sin kontakt med rättsväsendet en del egenskaper som inte ligger i linje med allmänna föreställningar om typiska brottsoffer. Det rör sig bland annat om äldre män med utländsk bakgrund och personer som tidigare själva blivit åtalade för brott.

²² Se Brottsofferjourernas Riksförbunds remissvar på *Målsägandebiträdet – Ett aktivt stöd i rättsprocessen* (SOU 2007:6).

Resultaten från NTU som presenterats i den här rapporten visar vidare att kvinnor oftare har positiva erfarenheter av polisen, hyser högre förtroende för rättsväsendet, oftare har erbjudits stöd och oftare fått det. Män, som överlag har ett sämre förtroende, är samtidigt den största "klientgruppen" för rättsväsendet, både som gärningspersoner och brottsutsatta. Som tidigare forskning visar (Burcar 2005) upplever våldsutsatta män sällan sig själva som brottsoffer, vilket i sig kan vara ett hinder för rättsväsendets möjligheter att ta sig an vissa ärenden.

Förutom föreställningar om vissa egenskaper hos personen i fråga kan föreställningar om typiska brottsoffer även vara kopplade till brottstyp. Att kvinnor betraktas som typiska offer för relationsvåld råder det ingen tvekan om. En delrapport (Brå 2009:12) till denna studie har berört hur män utsatta för våld i nära relationer kan förväntas bli bemötta av rättsväsendet. NTU visade bland annat att män var den studerade kategori som hyste det i särklass lägsta förtroendet för rättsväsendet. I denna studie har Brå fördjupat sig i vilka erfarenheter män som varit med om relationsvåld har av sina kontakter med rättsväsendet och kan därför lyfta fram en del problemområden.

I intervjun med dessa män visar på ett stort missnöje med den diskriminering som de upplever sig bli utsatta för, bland annat från polisens sida (att inte bli trodd, att ingen anmälan tas emot fast man trodde det, att bli rekommenderad informella lösningar som att lämna kvinnan i stället för att polisen griper henne m.m.). Socialtjänsten får ett särskilt stort utrymme i deras berättelser om diskriminering. Männerna uppger att de inte vågar anmäla kvinnan till polisen då de räknar med att socialtjänsten blir inkopplad och det i sin tur innebär en risk för att de förlorar barnen. Deras direkta erfarenheter av socialtjänsten är mycket negativa. De känner att personalen ofta tar kvinnans parti, att de själva inte har en chans och att socialtjänstens arbete styrs av schablonbilder om modern som den lämpligare föräldern.

Att motarbeta stereotypa föreställningar kring brottsofferskap och genus är därför angeläget för både socialtjänstens och rättsväsendets arbete med bemötandefrågor.

Hur nöjda kan brottsoffer förväntas bli?

Denna studie visar på resultat som stämmer väl överens med tidigare svenska undersökningar (Lindgren 2004), kanske framför allt i fråga om behovet av mer anpassad information till målsäganden. I ljuset av detta, liksom mot bakgrund av det flertal satsningar som gjorts under senare år, kan man ställa frågan varför det fortfarande finns missnöjda brottsoffer. Men det kan även väcka en motfråga: Vad ska rättsväsendet sätta som mål för sin verksamhet? Vilka är rättsväsendets förutsättningar för att åstadkomma

att samtliga brottsoffer är nöjda med bemötandet? Är det rimligt att förvänta sig att alla brottsoffer efter avslutad rättsprocess ska eller kan beskriva sina erfarenheter som positiva? Vad vill man att brottsoffer ska känna efter avslutad process?

Även om ett flertal projekt hos rättsväsendet haft som syfte att förbättra bemötande av brottsoffer, saknas systematiska utvärderingar av vilken effekt dessa haft. Brottsofferundersökningen som RPS påbörjat är dock värd att nämnas i detta sammanhang. Liknande undersökningar, som direkt syftar till att mäta effekter av de många olika projekt och utbildningar som genomförts under 2000-talet, är mycket önskvärda.

Forskning visar att huruvida brottsoffer har positiva erfarenheter eller inte hänger samman med vilka förväntningar de har. Det innebär att erfarenheterna delvis kan vara beroende av i vilken mån som rättsväsendet agerar eller inte agerar på det sätt som brottsoffer har föreställt sig eller önskat. Det kan vara särskilt betydelsefullt om man har mycket högt ställda, kanske rentav orealistiska, förväntningar, eftersom det då uppstår ett glapp mellan det *brottsoffer uppfattar eller önskar* att rättsväsendet borde åstadkomma och det som de olika aktörerna *ska göra* enligt de regleringar som styr deras arbete. För att brottsoffer ska veta vad de kan förvänta sig är det därför avgörande att personal med brottsofferkontakter väl känner till myndighetens skyldigheter och förutsättningar och informerar om dem på ett sådant sätt att de blir begripliga för brottsoffret – i synnerhet bland grupper där andelen missnöjda är större.

För rättsväsendets aktörer innebär detta att deras skyldigheter bör vara så tydliga att det står helt klart vem som har ansvaret för olika frågor så att de inte faller mellan stolarna eller missförstås av de personer som ska utföra uppgifterna. Information till målsäganden är reglerat i förundersökningskungörelsen avseende polis och åklagare och i lagen om målsägandebiträde avseende målsägandebiträde, och det är viktigt att man tar ansvar för att dessa skyldigheter fullgörs. Det är naturligtvis också viktigt att rättsprocessens olika steg, och kanske i synnerhet dess avslutande del (särskilt vid nedläggning av förundersökningar eller vid domar som inte överensstämmer med målsägandens förväntningar), görs begripliga för målsäganden. I den mån brottsoffer ändå behöver ytterligare stöd och hjälp som faller utanför ramarna för rättsväsendets skyldigheter, kan Brottsoffermyndigheten genom ytterligare information och ideella organisationer som BOJ, genom hjälp i form av stödpersoner samt socialtjänsten komplettera rättsväsendets myndigheter. Det kan emellertid endast ske om brottsoffret får kännedom och erbjudande om att denna ytterligare hjälp finns att tillgå.

Referenser

- Barnombudsmannen (2006). *Förklara vad som händer – En pedagogisk brottmålsrättegång för unga*. 2006:3 Stockholm: Fritzes.
- Brottsofferjourernas Riksförbund (2007). *Brottsofferjourernas Riksförbunds remissvar på Målsägandebiträdet – Ett aktivt stöd i rättsprocessen*, SOU 2007:6. BOJ:s hemsida: <www.boj.se>, 2009-10-27.
- Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket (2004). *Vittnesstöd – Slutredovisning av regeringsuppdrag* (Ju2001/4716/KRIM). Umeå: Åströms Tryckeri AB.
- Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket (2008). *Vittnesstöd – Utvärdering med förslag för den fortsatta verksamheten* (Ju2006/5404/KRIM).
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2002). *Sju ungdomar om sin rättegång*. Rapport 2002:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Nationella Trygghetsundersökningen 2006. De första resultaten om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2007:14 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Nationella Trygghetsundersökningen 2007. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2008:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Rapport 2008:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer*. Rapport 2008:25. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *NTU 2008. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2009:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Nationella trygghetsundersökningen 2008. Teknisk rapport*. Rapport 2009:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Målsägandebiträde. En beskrivning av lagens tillämpning*. Rapport 2009:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Förbättrat stöd till unga brottsoffer. En utvärdering av Brottsofferjourernas Riksför-*

- bunds projekt*. Rapport 2009:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Våld mot kvinnor och män i nära relationer. Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet*. Rapport 2009:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Otillåten påverkan mot åklagare och domare*. Rapport 2009:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Tonåringars benägenhet att anmäla brott och deras förtroende för rättsväsendet*. Rapport 2009:20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Burcar, V. (2005). *Gestaltningar av offererfarenheter. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Sociologiska institutionen vid Lunds universitet.
- Domstolsverket (2002). *Framtidens riktlinjer för säkerhetsarbetet i domstolsväsendet*. 2002:6 Domstolsverkets hemsida: <www.dom.se>, 2009-03-06.
- Domstolsverket (2003). *Brottsoffer – redovisning av tre regeringsuppdrag*. 2003:2 Domstolsverkets hemsida: <www.dom.se>, 2009-03-06.
- Domstolsverket (2005). *Att arbeta med kvalitet i domstolsväsendet*. Domstolsverkets kvalitetsgrupp. Jönköping: Domstolsverket.
- Europarådet (1985). *The position of the victim in the framework of criminal Law and procedure*. Recommendation (85) 11 of the Committee of Ministers to member states. Strasbourg: Council of Europe.
- Europarådet (1997). *Intimidation of witness and the rights of the defence*. Recommendation (97) 13 of the Committee of Ministers to member states. Strasbourg: Council of Europe.
- Europarådet (1999). *Mediation in penal matters*. Recommendation (99) 19 of the Committee of Ministers to member states. Strasbourg: Council of Europe.
- Europarådet (2006). *Assistance to crime victims*. Recommendation (06) 8 of the Committee of Ministers to member states. Strasbourg: Council of Europe.
- FN (1985). *United Nations Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. General Assembly 40/34.
- FN (2005). *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*. General Assembly 60/147.
- FN (2005). *Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*. ECOSOC 2005/20.

- Justitiedepartementet (2004). *Anmälan och utredning om sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*. 2004:1. Stockholm: Elanders Gotab AB.
- Green, A. (2002). *Vad händer efter min polisanmälan? En intervjustudie med personer utsatta för våld av närstående*. Uppsala: Polismyndigheten i Uppsala län.
- Hellströmer, A. och By, U. (2008). *Hej, hoppas allt är ok: att samtala med unga brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag.
- Hovrätten för Västra Sverige (2006). *Vad tycker brukarna? En intervjuundersökning om kvaliteten vid Hovrätten för Västra Sverige* (dnr 2005/0429). Jordbruksverkets tryckeri.
- Hovrätten för Västra Sverige (2008). *Har vi blivit bättre på att bemöta brukarna? Resultatet av den uppföljande intervjuundersökningen 2008* (dnr 1895-2008). Göteborg: Hovrätten för Västra Götaland.
- Lindgren, M. och Qvarnström, J. (2003). *Brottsoffren i rättsprocessen*. På uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket.
- Lindgren, M. (2004). *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Lundberg, M. (2001). *Vilja med förhinder. Polisens samtal om kvinnomisshandel*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Nilsson, B. (2003). *Brottsoffer. Offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Umeå: Boréa.
- Orth, U. (2002). Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research*, vol. 15, nr 4 (december 2002).
- Prop. (2000/2001:79). *Stöd till brottsoffer*.
- Regeringen (skr. 1999/2000:106). *Reformeringen av domstolsväsendet – en handlingsplan*.
- Riksåklagaren (2003). *Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag*. Åklagarmyndighetens hemsida <www.aklagare.se>, 2009-03-06.
- Scheffer Lindgren, M. (2005). *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer ur perspektiven genus, rätt och folkhälsa. En kunskapsöversikt*. Arbetsrapport, Institutionen för samhällsvetenskap, Avdelningen för folkhälsovetenskap. Karlstads universitet.
- Socialstyrelsen (2005). *Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer*. Socialstyrelsens hemsida: <www.socialstyrelsen.se> , 2009-10-28.
- SOU 2004:61. *En översyn av Brottsoffermyndigheten*. Stockholm: Elanders Gotab ab.
- SOU 2007:6. *Målsägandebiträdet – Ett aktivt stöd i rättsprocessen*. Stockholm: Edita Sverige AB.

- SOU 2008:106. *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag*. Betänkande av Förtroendeutredningen. Stockholm: Edita Sverige AB.
- Yourstone, J. (2008). *Violent female offenders: Facts and preconceptions*. Stockholm: Stockholms universitet, Psykologiska institutionen
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wikström, P-O. H. (1995). *Everyday Violence in Contemporary Sweden. Situational and Ecological Aspects*. Brottsförebyggande rådet, rapport 15.
- Åkerström, M. (2001). Annie – en motberättelse. Se *Det motspänstiga offret*. (red.) Åkerström, M. och Sahlin, I. Lund: Studentlitteratur.
- Åklagarmyndigheten (2009). *Åklagare lär sig på distans*. Åklagarmyndighetens hemsida: <www.aklagare.se> , 2009-08-24.

Bilagor

Bilaga 1. Metod

Urval av personer till fokusgruppsintervjuer med brottsoffer

Urvalet av personer till intervjuerna med fokusgrupper gjordes utifrån fem kriterier. För det första, personerna skulle i möjligaste mån ha haft kontakter med såväl polis, åklagare som domstol i samband med sin brottsutsatthet. För det andra, personerna skulle i möjligaste mån utsatts för de personbrott som ingår i NTU (sexuallbrott, misshandel, hot, trakasserier i fråga om våld i nära relationer samt därutöver personrån i fråga om ungdomar). För det tredje, grupperna skulle innehålla även personer födda utomlands. För det fjärde, ungdomsgrupperna skulle i möjligaste mån inrymma en spridning i åldrarna 16–24 år. För det femte, personerna som skulle ingå i grupperna rörande våld i nära relation skulle rymma största möjliga åldersspridning, dock vara minst 20 år gamla. Grupperna delades in könsvis för att underlätta för de inblandade i händelse av att man utsatts för mer integritetskränkande brott.

För att rekrytera personer till intervjuerna kontaktades alla brottsofferjourer i Stockholms län, samt brottsofferjourerna i fyra medelstora städer i Mellansverige. Även Stödcentrum för unga brottsoffer kontaktades. Till sin hjälp hade personalen instruktioner samt ett informationsbrev som de kunde lämna till dem som var intresserade.

I samband med att personerna tillfrågades om medverkan av BOJ:s personal och tackat ja, fick de fylla i ett kortare frågeformulär. Formuläret innehöll bakgrundsfrågor samt frågor om tidigare utsatthet, trygghet och kontakter med rättsväsendet. Formuläret, som besvarades anonymt, togs om hand av personalen och skickades till Brå av den personal vid BOJ som rekryterat personerna i fråga. I vissa fall fyllde personerna själva i formuläret och överlämnade det vid tillfället för intervjuerna.

En svårighet med att få tag i personer till intervjuerna som uppfyllde alla fem villkoren är att de flesta brottsoffer har kontakt med BOJ och stödcentrum innan eller i samband med rättegången och strax därefter avslutar kontakten. BOJ förstör alla handlingar och kontaktuppgifter när ärendet är avslutat.

För att säkerställa deltagarnas anonymitet har Brå utbetalat reseersättning på särskilt sätt. Utskrifterna av intervjuerna har under arbetets gång sparats på en lösenordsskyddad arbetsstation medan

inspelningen av intervjuerna förvarats i ett säkerhetsskåp på Brå. Därefter arkiveras allt material enligt gällande regler.

Intervjuförfarande

Intervjuerna har genomförts av en kvinnlig anställd inom BOJ med erfarenhet av såväl fokusgruppsintervjuer som förtroliga samtal med brottsoffer. En utredare vid Brå har medverkat vid samtliga fyra tillfällen, medan ytterligare två utredare vid Brå medverkat vid intervjuer med ungdomar respektive män och kvinnor utsatta för relationsvåld. Intervjuerna har vid samtliga tillfällen bestått av både kvinnor och män och de har varit mellan 32 och 40 år gamla.

Inför varje intervju med brottsoffer har intervjuaren förklarat förutsättningarna, nämligen att: samtalet planeras pågå i två timmar, det rör deltagarnas erfarenheter av rättsväsendet snarare än de erfarenheter av brotten som lett till kontakter med rättsväsendet, det när som helst är möjligt att lämna intervjun om man så skulle önska, deltagarna är välkomna att stanna längre om de skulle vilja det, alla erfarenheter är intressanta, både goda och dåliga och att det inte finns erfarenheter som är ”rätt” eller ”fel”. Intervjuaren har också berättat att samtalen spelas in och att inspelningarna är sekretesskyddade (i enlighet med 9 kap. 4 § i kombination med 3 § sekretessförordningen).

De frågor som intervjuaren har ställt har bestått av öppna, inledande frågor om vilka förväntningar och erfarenheter deltagarna haft avseende följande aspekter av rättsprocessen: stöd och hjälp, polisen, åklagaren, målsägandebiträde, domstolen samt förtroende för rättsväsendet. När den inledande frågan ställts har samtalet därefter varit öppet och intervjuaren har endast ställt frågor som antingen förtydligar vad någon sagt eller gett övriga möjligheten att svara på samma inledande frågor. Den inledande frågan har således ”gått varvet runt” avseende ovan angivna aspekter av rättsprocessen. Fokusgruppsintervjuer används ofta för att systematiskt analysera och beskriva direkt och indirekt samspel som sker i samband med det som uttrycks verbalt. Brå:s syfte har inte inkluderat någon sådan analys (t.ex. hur reagerar andra när en intervjuperson gråter). Deltagarna har däremot haft möjlighet att diskutera och ställa frågor till varandra, vilket ibland gett upphov till frågor och svar som inte förutsetts av intervjuerna. Samtalssekvenser som varit relevanta för ämnet har redovisats i sin helhet.

Interaktion mellan deltagarna var särskilt påtaglig i mansgruppen (trots att en person dominerade intervjun i viss mån) och i personalgrupperna. Ungdomarna interagerade i viss mån, men besvarade huvudsakligen intervjuarnas frågor. Detta kan eventuellt bero på att ungdomarna inte kände sig helt bekväma i situationen. Här kan antalet intervjuare haft en hämmande effekt. Också kvin-

norna interagerade i mindre utsträckning, möjligen beroende på gruppammansättning och att en av kvinnogrupperna var relativt stor (sju personer).

Intervjuer med fokusgrupper är ett förhållandevis enkelt och snabbt sätt för att ta del av personliga erfarenheter av de många olika stegen i rättsprocessen. Att träffa och ta del av brottsoffers erfarenheter, och på så sätt få mänskliga perspektiv på NTU-resultaten, var ett viktigt skäl till att fokusgruppsintervjuerna genomfördes. Forskning visar dessutom att gruppintervjuer kan vara fördelaktigt då intervjun behandlar känsliga ämnen (Wibeck 2000). Detta kan bero på att gruppintervjuer kan tona ned den spänning som uppstår vid samtal om känsliga ämnen genom att själva intervjuförloppet blir mindre påtagligt, att intervjuaren får en mer tillbakadragen roll och att pressen på enskilda deltagare minskar (den så kallade intervjuareffekten). En annan fördel med gruppintervjuer är att deltagarna kan ställa frågor till varandra som intervjuaren själv inte förutsett och som därför kan nyansera samtalsämnet ytterligare och ge resultat som inte hade uppnåtts med individuella intervjuer. Samtidigt kan gruppintervjun innehålla sociala effekter som skapar mer entydiga svar än vad som hade framkommit om intervjuerna genomförts individuellt.

Analys av fokusgruppsintervjuerna

Analysen av fokusgruppsintervjuerna har genomförts på följande sätt. Intervjuerna har transkriberats i Excel, där varje inlägg i samtalen kodats utifrån fyra nyckelord (information, tillgänglighet, professionalitet och bemötande) i separata kolumner för olika myndigheter, funktioner och organisationer (polisen, åklagare, målsägandebiträde, domstol, stödperson, vittnesstöd, socialtjänst samt övrigt). Nyckelorden har därefter kompletterats med värdeomdömen som avser negativa, positiva och blandade erfarenheter. På så sätt har samtalen kunnat analyseras utifrån olika aspekter och hur dessa olika aspekter av mötet med rättsväsendet har upplevts av de intervjuade. Urvalet av de citat som använts i rapporten har gjorts med ambitionen att belysa så många kombinationer som möjligt av nyckelorden och deras värdeomdömen. Brå har emellertid samtidigt balanserat citaten för att även kunna återspegla den tonvikt som samtalen hade gällande de olika myndigheterna och för att belysa resultat som framkommit i NTU.

På detta sätt har Brå tagit hänsyn till frekvenser av olika samtalsämnen i materialet. Därutöver har även samtalsämnen som var särskilt "laddade" under intervjun hjälpt till att vägleda förståelsen av samtalen. Det tidsmässiga utrymmet som samtalsämnen tagit har inte spelat lika stor roll som frekvenser och intensitet, eftersom Brå:s intervjuare i någon mån styrde intervjuerna tidsmässigt för att täcka in de olika aktörerna (se Intervjuförloppet).

Med *tillgänglighet* avses utsagor som på olika sätt relaterar till i vilken mån personerna har haft kontakt med representanter för rättsväsendet. Med *information* avses utsagor som rör erhållen eller saknad information om rättsprocessen i stort eller i enskilda delar (exempelvis om rättsprocessens funktionssätt, möjligt stöd och rättigheter). Med *bemötande* avses i första hand de personliga kontakternas mellanmänniska innehåll och känsloupplevelser. I kategorin *professionalitet* ryms utsagor som rör aspekter av myndigheternas utredande och lagförande arbete som samtidigt inte i direkt mening kan översättas till de övriga tre kategorierna.

Bilaga 2. Myndigheternas skyldigheter och arbete med bemötandefrågor

Som en bakgrund till de resultat som presenteras i denna rapport kan det vara värdefullt att ge en bild av vilka skyldigheter och rekommendationer olika myndigheter inom rättsväsendet har i förhållande till brottsoffren. Inledningsvis beskrivs kortfattat FN:s och Europarådets internationella deklARATIONER och rekommendationer.

Internationella regleringar

FN:s *Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk* ("Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power", General Assembly 40/34) innehåller fyra grundläggande principer för bemötande av brottsoffer:²³

- Rätt att få tillgång till den egna processen och rättvis behandling
- Rätt till ersättning från gärningspersonen
- Rätt till ersättning från staten
- Rätt till nödvändig materiell, medicinsk, psykologisk och social hjälp genom statliga, frivilliga, samhällsbaserade eller inhemska resurser.

Därutöver har Europarådet, som arbetar för att harmonisera lagstiftningen i medlemsländerna, i rekommendationer bland annat uppmanat medlemsländerna att

- stärka brottsoffers rättigheter i rättsprocessen, bland annat i form av information, ersättning, och skydd för den personliga integriteten (rekommendation [85] 11)
- ta fram och tillgängliggöra skydd från hot som kan förekomma i samband med rättsprocessen (rekommendation [97] 13)
- göra medling tillgänglig under alla stadier i rättsprocessen, att medling bör ske endast med båda parter samtycke och att parterna bör ges möjlighet att avbryta medlingen närhelst de önskar (rekommendation [99] 19)
- tillse att respekten för brottsoffers rättigheter upprätthålls samt tillgängliggörs för alla utan åtskillnad och utan krav på identi-

²³ FN:s brottsofferdeklaration kompletterades år 2005 med två resolutioner: *Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime* (ECOSOC 2005/20) och *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law* (General Assembly 60/147).

fiering, frihetsberövande, åtal eller dömning av gärningspersonen. Här skrivs bland annat att de rättsvårdande myndigheterna bör identifiera brottsoffers behov i syfte att tillgängliggöra relevant information, skydd och stöd samt att brottsoffer ges förklaringar av beslut som rör deras ärende (rekommendation [06] 8).

Nationella regleringar som styr polisens, åklagarnas och domstolarnas bemötande av brottsoffer

Polisens skyldigheter

Polisens skyldigheter gentemot brottsoffer är reglerade i polisförordningen och i förundersökningskungörelsen.

- Polisen *bör* sträva efter att ge alla medborgare råd och stöd (1 kap. 6 § polisförordningen).
- Polisen *bör* särskilt ge dem som utsatts för brott den information som behövs med anledning av det inträffade (1 kap. 6 § polisförordningen).
- Brottsoffer *ska* underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottskadelagen (13 a § förundersökningskungörelsen).
- Polisen *ska så snart som möjligt* informera om de regler som gäller för målsägandebiträde eller meddelande om besöksförbud i de fall brottet är sådant att besöksförbud kan komma ifråga (13 a § förundersökningskungörelsen).
- Polisen *ska*, om det inte är uppenbart att den inte krävs eller är förenat med betydande svårighet, ge information om stödperson, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning samt vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp (20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken).
- Polisen *ska* tillfråga brottsoffer om de vill bli underrättade om olika beslut som fattas i ärendet (13 b § förundersökningskungörelsen). Dessa beslut avser huruvida förundersökning inte inleds eller läggs ned, om talan inte väcks och tidpunkt för eventuell huvudförhandling och dom. Enligt 13 c § förundersökningskungörelsen ska, om så är påkallat, även brottsoffer underrättas om en gripen, anhållen eller häktad person avviker.
- Polisen *ska* underrätta brottsoffer om åtalsbeslut så snart detta fattats (13 d § förundersökningskungörelsen).
- Polisen *ska* underrätta brottsoffer som begärt information i de fall polismyndigheten fattat beslut att inte inleda eller lägga ned en förundersökning (14 § förundersökningskungörelsen).

Här kan tilläggas att 1 a § förundersökningskungörelsen anger att ”undersökningsledaren har ansvar för förundersökningen i dess helhet. Han skall se till att utredningen bedrivs effektivt och att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas till vara. Undersökningsledare skall också ge dem som biträder honom behövliga direktiv för arbetet.” Förundersökningsledaren torde därför ytterst ansvara för underrättelseskyldigheterna i förundersökningskungörelsen, såvida han eller hon inte delegerar detta ansvar.

Åklagarens skyldigheter

Åklagarens skyldigheter gentemot brottsoffer regleras i rättegångsbalken och avser talan om enskilt anspråk.

- Åklagaren ska på brottsoffers begäran förbereda och föra dennes talan om enskilt anspråk, förutsatt att brottet lyder under allmänt åtal, att målsägandes anspråk inte är uppenbart obefogat samt att utredningen kan ske utan väsentlig olägenhet.

I de fall där åklagare agerar förundersökningsledare omfattar deras skyldigheter även förundersökningskungörelsen.²⁴ Det är därför nödvändigt att åklagare och polismyndigheter samordnar ansvarsfördelningen för att säkerställa att rättsväsendets gemensamma skyldigheter uppfylls gentemot målsäganden.

I Riksåklagarens rapport *Brottsoffer - en redovisning av tre regeringsuppdrag*, beskrivs åklagarens roll i rättsprocessen och i förhållande till parterna. Åklagarens skyldigheter kan utifrån Riksåklagarens redogörelse ges en något mer fyllig inramning, nämligen:

- Åklagaren ska iaktta objektivitet genom att tillvarata såväl brottsoffers som tilltalades rättigheter.

²⁴ Det är inte ovanligt att åklagare är förundersökningsledare och därför omfattas av de skyldigheter som redovisats i samband med polisens skyldigheter. Åklagare är förundersökningsledare när: den misstänkte är frihetsberövad (anhållen eller häktad), våld eller hot inom familjen eller mot nära anhöriga kan misstänkas, den misstänkte är 15–17 år, brottsoffret är under 18 år samt i fall som rör grov eller komplicerad brottslighet.

- Åklagaren *ska* ge målsäganden den hjälp och det stöd som målsäganden har rätt att kräva (här avses särskilt skyldigheten att föra målsägandens talan i fråga om enskilt anspråk).²⁵
- Åklagaren *ska* förhålla sig till den målsägande på ett sådant sätt att det är klart att åklagaren inte försökt påverka målsägandens uppgifter i rätten.

Domstolens skyldigheter

Domstolarna har inte några reglerade skyldigheter gentemot brottsoffer på samma sätt som polis och åklagare. Domstolsverket (DV) har emellertid under senare år rekommenderat att

- domstolcheferna omgående vidtar de säkerhetsåtgärder som föreslås i rapporten *Framtidens riktlinjer för säkerhetsarbetet i domstolsväsendet*²⁶ (DV, 2002:6)
- domstolarna skyltar på ett sådant sätt att de separata rummen för de olika brukarna är lätta att hitta (DV 2003:2)
- domstolarna omgående ser över sina arbetsordningar avseende personal i anslutning till uppehållsutrymmena och i receptionerna och utreder om det går att lösa med befintliga resurser (DV 2003:2)
- domstolarna ger en eller flera personer i uppgift att ansvara för informationsmaterial och för att målsägande och vittnen tillställs information om rättegångsförfarandet m.m. i eller i samband med kallelsen (DV 2003:2)
- domstolarna fortlöpande överväger om fördelningen av separata rum mellan olika användarkategorier är ändamålsenlig och

²⁵ Det är dock inte helt klart hur långt skyldigheten att ge målsäganden hjälp och stöd sträcker sig. I Riksåklagarens rapport anges att: "Åklagaren bör t.ex. inte ha en sådan kontakt med ett brottsoffer som skall höras som målsägande i rätten att risk för en jävssituation uppstår. Kontakten får inte heller vara sådan att åklagaren kan misstänkas för att ha försökt påverka målsägandens uppgifter. Åklagaren kan inte engagera sig på samma sätt som t.ex. ett målsägandebitråde i frågor om enskilt anspråk. Samtidigt bör åklagaren ge målsäganden information av allmän karaktär som denne önskar, t.ex. om hur en rättegång går till eller om hur skadestånd yrkas. Konsekvensen av detta blir att det kan vara svårt för åklagaren att tillgodose målsägandes krav, även om de ur ett brottsofferperspektiv framstår som berättigade. Det finns ett behov att tydliggöra vilka krav lagstiftaren ställer på åklagaren i detta avseende och hur man lämpligen bör agera som åklagare gentemot brottsoffer. I fall där målsäganden behöver ett mer långtgående stöd än det som ryms inom åklagarens roll är det angeläget att åklagaren verkar för att ett målsägandebitråde förordnas. Om förutsättningarna för målsägandebitråde inte är uppfyllda skall åklagaren upplysa om möjligheten att få hjälp av en stödperson." (Riksåklagaren, 2003).

²⁶ Här anges att domstolarna rekommenderas att: ta initiativ till lokala samverkansgrupper, se till att samtlig personal och aktörer i domstolarna har ett "säkerhetsänkande" och deltar i säkerhetsarbetet, ser över bemanningsfrågan och uppsiktsfrågan avseende allmänhetens utrymme samt ansöker om tillstånd till direktlarm till polisen (DV, 2002:6).

därvid särskilt beaktar målsägandes och vittnens behov (DV 2003:2)

- domstolarna utser någon eller några personer som är ansvariga för att besvara frågor från i första hand målsägande och vittnen men även andra enskilda, företrädesvis expeditivsvakter, (DV 2003:2).

Utifrån rapporten *Vittnesstöd – utvärdering med förslag för den fortsatta verksamheten*, som DV skrivit i samarbete med BrOM (BrOM, 2008), kommer nationella riktlinjer att tas fram för vittnesstödsverksamheten. Huvudansvaret för framtagandet av dessa har BrOM, och det ska ske i samråd med DV och BOJ. Det kan också förmodas att ytterligare uppdrag till Domstolsverket följer med anledning av Förtroendeutredningen.

Härutöver kan också nämnas utbildningsmaterialet samlat under rubriken *Domstolarna och mäns våld mot kvinnor – ett utbildningsmaterial för personal inom rättsväsendet, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och kriminalvården* samt särtrycket *Den nya kvinnofridslagen* som båda publicerades år 2001.

Målsägandebiträdets uppgifter

Målsägandebiträden utgörs av advokater och biträdande jurister och förordnas i dag av tingsrätter med medel från Domstolsverket.²⁷ Framställan om målsägandebitråde görs vanligen av åklagaren för målsägandens räkning. Åklagare har också enligt 23 kap. 5 § rättegångsbalken skyldighet att vidarebefordra en begäran om målsägandebitråde. Därutöver har också åklagare möjlighet att göra framställan även om målsäganden inte lämnat en begäran (Brå 2009:4). Målsägandebiträdets uppgift är, enligt lagen (1988:609) om målsägandebitråde (3 §), att denne *skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden*.

Enligt förarbetena till lagen (1988:609) om målsägandebitråde kan målsägandebiträdets stöd och hjälp delas in i juridiskt och kurativt stöd. Med juridiskt stöd menas här a) bistånd vid skadeståndstalan, b) förklarande av förundersökningen, c) hålla målsäganden underrättad om utredningens utveckling, d) närvara och bevaka förhör med målsäganden, e) inför huvudförhandling gå igenom syftet med förhandlingen, vad som kommer att krävas av målsäganden samt vilka frågor som kan komma att ställas. Det kurativa stödet beskrivs inte närmare, men ett par exempel ges: a)

²⁷ Regeringen bereder för närvarande betänkandet *Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen* och promemorian *Anmälan och utredning om sexualbrott*. Båda dessa utredningar innehåller förslag om ytterligare utvidgningar, samt förslag om att målsägandebitråde ska förordnas av åklagaren (i syfte att förkorta rättsprocessen) och att förundersökningsledare åläggs skyldighet att begära förordnande av målsägandebitråde.

biträdet har under huvudförhandlingen i uppgift att ge målsäganden ett allmänt personligt stöd. Här anges också att b) målsägandebiträdet ska kunna uppmärksamma rätten på kränkande eller irrelevanta frågor under rättegången och att c) målsägandebiträdet i mån av behov under förundersökningen bör hjälpa målsäganden med kontakter med andra myndigheter och organ som kan ge mer fördjupad hjälp och stöd, exempelvis sjukvård, socialtjänst, kvinno- eller brottsofferjour (prop. 1987/88:107, Brå 2009:4).

Brottsoffermyndighetens roll

Brottsoffermyndigheten (BrOM) är en av rättväsendets aktörer. Till skillnad från polisen, åklagarväsendet och domstol ingår dock inte kontakten med denna myndighet på något självklart sätt i rättsprocessen. BrOM:s roll är samtidigt på många sätt väsentlig genom att dess arbete kan utgöra ett avlastande komplement till den uppgift som rättsväsendets övriga aktörer har och dess insatser kan ibland vara avgörande för hur enskilda brottsutsatta upplever sina kontakter med polisen, åklagare eller domstol. BrOM:s uppgift är att främja brottsoffers rättigheter, intressen och behov. Myndigheten har rikstäckande ansvar för tre områden. För det första gäller det brottsskadeersättning till brottsutsatta som framför allt drabbats av personskador och kränkning och där gärningspersonen är okänd eller saknar förmåga att betala skadestånd. En annan uppgift BrOM har är att förvalta Brottsofferfonden; fondens medel delas ut till forskning och andra brottsofferinriktade projekt drivna i ideell, offentlig eller privat regi. Årligen fördelas cirka 30 miljoner kronor ur fonden. Slutligen ska myndigheten fungera som ett kunskapscentrum genom att samla och sprida information och forskningsresultat för att bidra till ett bättre bemötande och behandling av brottsoffer.

Sedan år 2007 förvaltar BrOM en Internetsida, den så kallade Rättegångsskolan (www.rattegangsskolan.se), där personer utsatta för brott på ett pedagogiskt sätt kan få information om vad som händer under en rättegång.

Socialtjänstens skyldigheter

Enligt socialtjänstlagen har socialnämnden till uppgift att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp (SoL 5 kap. 11§). Särskilt gäller detta kvinnor som varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående samt barn som bevittnat detta.

Myndighetsgemensamma uppdrag

I anslutning till propositionen *Stöd till brottsoffer* (prop. 2000/01:79) som antogs av riksdagen i mars 2001, fick Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket tillsammans i upp-

drag från regeringen att utveckla en metod för att polis, åklagare och domstol ska kunna följa hur brottsutsatta upplever bemötandet i sina kontakter med rättsväsendet (Ju2001/4715/KRIM). Ett av de första stegen i detta arbete var genomförandet av en pilotundersökning med syfte att utarbeta en metod för uppföljning av brottsoffers erfarenheter. Denna pilotundersökning, genomförd på uppdrag av de tre myndigheterna, redovisades i en studie av Lindgren och Qvarnström (2003). Resultaten visar på att brottsoffer överlag är nöjda med kontakten med rättsväsendets aktörer och upplever dem som ”professionella, hjälpsamma och sympatiska”. Tre problemområden identifieras dock: dels brist på information från samtliga tre myndigheter, det faktum att man oftast möter åklagaren först i samband med huvudförhandlingen och, för det tredje, att behöva vänta i samma väntrum som den tilltalade. Det sistnämnda hänger samman med den bristande informationen; enbart 20 procent hade blivit underrättade om möjligheten till ett enskilt väntrum. Det konstateras i rapporten att de beskrivna problemen på inget sätt är överraskande utan tvärtom har diskuterats sedan länge och att ytterligare satsningar samt bättre samverkan mellan de olika myndigheterna krävs för att få till stånd en förändring.

Satsningar hos polisen

Polisens brottsofferarbete utgår från en fastställd nationell handlingsplan (*En nationell handlingsplan – Brottsofferarbete inom polisen*; RPS 2003). Där har man formulerat åtgärder för att säkerställa en effektiv förundersökning samt att brottsutsatta får relevant och begriplig information. En mängd aktiviteter har påbörjats för att inte minst offer för relationsvåld, unga brottsoffer samt offer för hedersrelaterat våld ska bemötas på ett professionellt sätt.

Under senare år har Rikspolisstyrelsen (RPS) haft ett par regeringsuppdrag som avser bemötande av brottsoffer. År 2007 fick RPS i uppdrag av regeringen att säkerställa tillgången till relevant information till brottsoffer inom varje polismyndighet. Rapporteringen av det uppdraget, baserat på både telefonintervjuer med och enkäter till polismyndigheterna, står att läsa i RPS:s årsredovisning för år 2007. Där finns bland annat uppgifter om att utbildningen för polisens utredare för brott mot barn har reviderats och utvecklats och att den nya utbildningen har påbörjats under år 2008. Utbildningen skulle följas av liknande utbildningar för utredare av brott mot kvinnor och/eller närstående. I årsredovisningen framgår att det finns en hög medvetenhet hos olika polismyndigheter om bemötande av och information till brottsoffer; förmågan att uppfylla handlingsplanens krav varierar däremot. Det framgår vidare att ett arbete har påbörjats med att ta fram ett

resultatmått som gör det möjligt att mäta och följa upp myndigheternas arbete med brottsofferfrågor. Det föreslås även konkreta organisatoriska åtgärder för att göra detta arbete mer stabilt och långsiktigt. En brottsoffersamordnande funktion ska finnas vid varje myndighet, direkt underställd dess högsta ledning. Beträffande information till brottsoffer använder sig alla myndigheter av material som BrOM tagit fram, bestående av foldrar för olika brott och på olika språk.

RPS:s regleringsbrev för år 2007 innehöll också uppdraget att mäta andelen nöjda brottsoffer. Uppdraget är också ursprunget till den nationella brottsofferundersökningen som genomförs under år 2009. Syftet med brottsofferundersökningen är att ta reda på hur nöjda brottsoffer är med polisens bemötande och vad som kan bli bättre. Frågorna handlar om bemötande, tillgänglighet, information och polisens förmåga att utreda och klara upp brottet. Undersökningen vänder sig till personer över 18 år som anmält tillgreppsbrott, våldsbrott, brott mot frihet och frid eller sexualbrott. Datainsamlingen genomfördes hösten 2009 via postenkäter och telefonintervjuer.

Polisen arbetar vidare med särskilda insatser när det gäller bemötande av personer utsatta för relationsvåld. Bland annat har RPS ett pågående regeringsuppdrag om brott i nära relationer, vars resultat redovisades till regeringen vid årskiftet 2009/10. Den tidigare nämnda Brå-studien *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer* (Brå 2008:25) har skrivits på uppdrag av RPS. År 2008 publicerades handboken *Brott i nära relationer* (RPS 2008), där man i särskilt avsnitt behandlar vikten av bemötande. Bemötandefrågor ingår i även de utbildningar som RPS under de senaste två åren tagit fram för polisen inom områdena brott i nära relationer, samkönat partnervåld, hedersrelaterade brott och brott mot barn. Relationsvåld uppmärksammades även vid ett särskilt seminarium som polisen höll under Almedalsveckan 2009. Där presenterades en rad åtgärder för att förbättra polisens insatser på området. Under hösten 2009 startade polisen en omfattande informationskampanj om brott i nära relationer. Satsningen, kallad *Kom till oss*, riktar sig mot brottsutsatta och vittnen och syftet är att öka anmälningarna.

Rikspolisstyrelsen tillsatte under år 2009 en utredning som ska kartlägga och beskriva hur polismyndigheterna i Skåne, Gävleborgs och Östergötlands län arbetar med bemötande- och attitydfrågor. För att förbättra och utveckla arbetssätten ska utredaren därför dels synliggöra de goda exempel som finns och som kan föras vidare till andra myndigheter, dels föreslå förbättrings- och utvecklingsåtgärder. Utredaren ska även kartlägga och beskriva hur polisutbildningarna vid Polishögskolan, Umeå universitet och Växjö universitet arbetar med bemötande och attitydfrågor. Målsättningen är att bemötande- och attitydfrågor ska genomsyra all

utbildning som ges oavsett om den anordnas nationellt eller lokalt.

Därutöver har RPS också tagit fram en gemensam värdegrund som fastslagits under år 2009, i vilken ingår bidrag från närmare 20 000 tillfrågade anställda inom polisen (se Rikspolisstyrelsens hemsida). Resultatet ska arbetas in i riktlinjer och styrande dokument. Ledorden i denna värdegrund är *engagemang*, *effektivitet* och *tillgänglighet*.

Åklagarmyndighetens arbete

I *Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag* (ÅM 2003) redogör Riksåklagaren för uppdragen att 1) genomföra utbildning i brottsofferfrågor för personal inom åklagarväsendet, 2) utarbeta en handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete, 3) utarbeta en metod för kvalitetssäkring av åklagarväsendets brottsofferarbete. Dessa uppdrag genomfördes i samverkan med Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket och Rikspolisstyrelsen och avsåg att ligga till grund för åklagarväsendets brottsofferarbete under de närmast följande åren. I den framtagna handlingsplanen anges bland annat att Riksåklagaren under åren 2003 och 2004 närmare ska utreda hur åklagarens olika roller i kontakten med brottsoffer bör utformas samt att en handbok för åklagares bemötande av brottsoffer ska utarbetas.

Under våren 2006 inleddes det så kallade *Bemötandeprojektet* av Utvecklingscentrum Umeå tillsammans med Umeå universitet i syfte att utveckla kunskaper och medvetenhet i brottsofferfrågor. Inom projektets ramar genomfördes ett pilotprojekt riktat till åklagare, som syftade till att ta fram en arbetsmodell utifrån deltagarnas egna erfarenheter som sedan skulle kunna användas mer generellt inom myndigheten. Deltagarna, 15 åklagare valda från olika delar av landet, bjöds in till ett tre-dagars seminarium i början av år 2007 med en utvärdering i maj samma år. Däremellan skulle de leda diskussioner på sina respektive arbetsplatser utifrån det material som tagits fram under det tidigare seminariet. Åklagarmyndigheten anger också i årsredovisningen år 2006 att åklagare strävar efter att få tillfälle att träffa målsäganden innan huvudförhandling och att många åklagarkammare rapporterar ett aktivt arbete med telefonrutiner för att se till att åklagare och administratörer finns tillgängliga.

I Åklagarmyndighetens verksamhetsplanering för år 2008 anges att samtliga åklagarkammare under året ska utveckla rutiner och kunskap för ett än bättre bemötande av brottsoffer, målsäganden och vittnen. Detta baseras bland annat på utbildningstillfällen kring bemötandefrågor och material tillhandahållet från Utvecklingscentrum Umeå.

Hösten 2009 startades ett samarbete mellan Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) och Åklagarmyndigheten i form av en distansutbildning beträffande våld i nära relationer. Syftet är att möta brottsoffer och handlägga dessa brott på ett professionellt sätt.

Domstolsverket

Domstolsverket fungerar som en serviceorganisation till myndigheterna inom Sveriges Domstolar. Enligt Domstolsverket finns det inga föreskrifter som mer allmänt tar sikte på bemötande. Det finns dock vissa föreskrifter som rör domstolarnas serviceskyldighet (se bland annat förvaltningslagen (1986:223) och förordning (2003:234) om tid för tillhandahållande av domar och beslut m.m). Därutöver kan regeringen i årliga regleringsbrev avseende Sveriges Domstolar ange återrapporteringskrav som avser bemötandefrågor.

Domstolsverket har under de senare åren genomfört ett flertal regeringsuppdrag med fokus på brottsofferfrågor. Dessa kan närmast i tiden ses mot bakgrund av det regeringsuppdrag som Domstolsverket avrapporterade 1998 med titeln *Domstolarnas bemötande av allmänheten – ett åtgärdsprogram* (dnr Ju98/2513). Här redovisades förslag om

- en översyn av kallelser och andra handlingar som domstolarna tillställer enskilda personer
- införande av beteendevetenskapliga och brottsofferrelevanta frågor i samtliga personalkategoriernas utbildning och fortbildning
- betydelsen av aktuella relevanta och tillgängliga informationsblad i domstolarnas allmänna utrymmen
- närvarande personal som kan besvara frågor från i första hand målsägande och vittnen
- rekommendation till samtliga domstolar att hysa och informera berörda om separata rum med särskilt beaktande av målsägandes och vittnens behov.

Här anges också att försöksverksamheter med vittnesstöd och videoteknik påbörjats.

I propositionen *Stöd till brottsoffer* (prop. 2000/01:79) menade regeringen att åtgärdsprogrammet låg i linje med behoven, men att arbetet behövde intensifieras.²⁸ Propositionen innehöll ett flertal

²⁸ Strax dessförinnan hade regeringen framhållit att domstolarnas lokaler i möjligaste mån bör utformas så att målsäganden och vittnen inte ska behöva konfronteras med den tilltalade och vittnesstöd borde finnas vid samtliga domstolar (skr. 1999/2000:106. *Reformeringen av domstolsväsendet – en handlingsplan*).

uppdrag till Domstolsverket²⁹. Tre av dessa uppdrag redovisades i *Brottsoffer – Redovisning av tre regeringsuppdrag* (DV-rapport 2003:2), nämligen: upprättandet av en handlingsplan för det fortsatta arbetet med brottsofferfrågor³⁰, en analys av vad som görs på brottsofferområdet samt utarbetande av en metod för att kvalitetssäkra det arbete som görs.

Vid sidan av frågan om brottsoffers informationsbehov och domstolarnas kapacitet att tillgodose det, innehåller även DV:s rapport resultat angående andra betydelsefulla frågor. Till exempel konstaterar DV att särskilda rum i anslutning till väntrummen utanför förhandlingssalarna för vittnen och målsägande fanns på fyra av fem av de allmänna domstolarna. Det framgick också att tre fjärdedelar av de allmänna domstolarna hade en reception eller expedition i omedelbar anslutning till förhandlingssalarna. Endast en tiondel av domstolarna hade dock full uppsikt över hela uppehållsutrymmet utanför förhandlingslokalerna via egen personal. Var fjärde domstol deltog i någon form av samverkansgrupp med andra myndigheter och organisationer på orten för att bland annat diskutera brottsofferfrågor. Enligt domstolscheferna saknades samverkansgrupper på hälften av domstolorterna.

Domstolsverket har vidare tillsammans med Brottsoffermyndigheten, med anledning av regeringsuppdrag, lämnat två rapporter om vittnesstödsverksamheten till regeringen, dels *Rapport avseende vittnesstöd – Slutredovisning av regeringsuppdrag* ju 2001-4716/KRIM, dels *Vittnesstöd – Utvärdering med förslag för den fortsatta verksamheten*. I den senare rapporten föreslås att domstolarna även fortsättningsvis bör tillhandahålla ändamålsenliga lokaler för vittnesstödsverksamheten och förmedla information till målsäganden och vittnen om att vittnesstödsverksamheten finns. Det anges också att domstolarna även framöver bör förmedla för vittnesstödsverksamheten relevant information om kommande förhandlingar.

²⁹ Uppdragen var: a) i samverkan med Brottsoffermyndigheten genomföra utbildning i brottsofferfrågor för personal som ännu inte genomgått sådan särskild utbildning, b) ta fram handlingsplaner för hur man i framtiden skall arbeta för att se till att berättigade krav från brottsoffren, c) verka för en ökad samverkan med polis och åklagare samt även andra myndigheter och ideella organisationer, d) tillsammans med Brottsoffermyndigheten ta fram en plan för vittnesstöd vid samtliga tingsrätter och hovrätter inom 3 år, e) metod till stöd för hur domstolar som en del av myndighetens kvalitetssäkringsarbete skall kunna följa utvecklingen av hur brottsoffer upplever sig bli bemötta.

³⁰ Regeringsuppdraget att ta fram en handlingsplan kan ses som en uppföljning av det åtgärdsprogram som upprättades av Domstolsverket i samband med *Domstolarnas bemötande av allmänheten – ett åtgärdsprogram* som rapporterades 1998. Domstolsverkets handlingsplan identifierar mot bakgrund av åtgärdsprogrammet särskilt fyra områden: en översyn av kallelseblanketter, förbättring och tillgängliggörande av informationsmaterial, att permanenta videokonferensmöjligheten samt underlättande av utbetalningar (av t.ex. reseersättning och förlorad arbetsinkomst) utanför rättssalarna.

Därefter har Domstolsverket även i en särskild rapport, *Att arbeta med kvalitet i domstolsverket*, redovisat hur systematiskt kvalitetsarbete kan bedrivas i domstolarna (Domstolsverket 2005).

Vid sidan av dessa uppdrag kan även nämnas ett flertal dokument som under 2000-talet berör domstolarnas brottsofferarbete: *Reformeringen av domstolsväsendet – en handlingsplan* (skr. 1999/2000:106) där man bland annat berör bemötande vid inställelse till domstol; *En översyn av Brottsoffermyndigheten* (SOU 2004:61) där Brottsoffermyndighetens utbildning för domstolspersonal angående bemötande, information, våld mot barn och kvinnor samt skadestånd redovisas; *Anmälan och utredning om sexualbrott, Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv* (Ju 2004:1) i vilken konstateras brister som rör sekundär viktimisering inom ramen för rättsväsendet till följd av bristande kunskap och erfarenhet, bland annat till följd av att domstolar saknar separata väntrum.

Det har inte inom ramen för denna rapport varit möjligt att utvärdera i vilken mån dessa insatser lett till förbättringar. Detta har emellertid varit ett av syftena med utredningen *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag* (SOU 2008:106). Här konstaterar man att ”det viktigaste som har kommit ut av allt detta arbete och alla dessa förslag är – när det gäller det institutionella bemötandet – inrättandet av vittnesstöd i de allmänna domstolarna”.

Vid Hovrätten i Västra Sverige har man under de senaste åren genomfört ett bemötandeprojekt som visat på goda resultat. Utifrån en intervjuserie med 65 brukare (målsäganden, vittnen och tilltalade) har man sammanställt de erfarenheter och synpunkter som brukare av domstolen har för att identifiera förbättringsmöjligheter (Hovrätten för Västra Sverige 2006), genomfört förändringar och sedan upprepat intervjuförfarandet för att utvärdera effekterna (Hovrätten för Västra Sverige 2008). Den första intervjuerien gav vid handen att brukarna önskar

- information om *när* huvudförhandling beräknas ske
- information om hur man tar sig till domstolen
- information om huvudförhandlingen (vad som kommer att hända och varför, den egna rollen)
- information om vilka personer som kommer att finnas i lokalen, var man ska sitta och vilka roller övriga i rättssalen har
- en lättförståelig, informativ och mindre hotfull kallelse
- information på flera olika sätt (muntlig, skriftlig, per telefon, internet) vid flera olika tillfällen
- ett personligt (direkt och vänligt tilltal), tydligt (både gällande innehållet i vad som sägs och hörbarhet) och uppmärksamt (att rätten lyssnar till punkt och visar intresse genom exempelvis följdfrågor, anteckningar och ögonkontakt) bemötande och

- tydligare skyltning.

Efter att åtgärder vidtagits och den uppföljande intervjuerien genomförts (under år 2008 med 75 brukare) konstaterar man att man kan uppnå goda effekter med små och enkla medel.

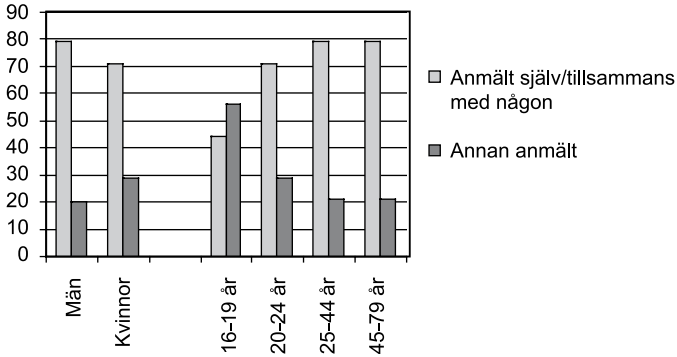
De åtgärder som vidtogs mot bakgrund av de inledande resultaten var att med kallelsen skicka en grön informationslapp, vilken bland annat innehåller en vägkarta och information om enskilda väntrum; information på domstolens hemsida om hur en huvudförhandling går till och var i rättssalen olika aktörer sitter; förbättrad skyltning utanför och inne i lokalerna (även i rättssalarna där de olika personernas roller framgår); fotografier av hur rättssalen ser ut uppsatt utanför salarna; broschyrer om hur en huvudförhandling går till och när man som förhörs personer kommer att få yttra sig; tidningar i väntrummen; utbildning om kulturskillnader för all personal; samtal med åklagare, vittnesskyddspolis och Brottsofferjouren (BOJ) för att förbättra bemötandet av och informationen till oroliga brukare; skriftliga underrättelser till BOJ en vecka före rättegång där det framgår i vilka mål det kan behövas vittnesstöd.

Rapporten redovisar flera förbättringar, särskilt avseende olika former av information och bemötande.

Gällande förbättringar av informationsdelen lyfter man fram att den ”gröna lappen” och skyltningen utanför och inuti lokalerna har minskat uttrycken för oro och stress. Gällande förbättringar i bemötande anges särskilt att utbildning och diskussioner kring bemötande bland personalen, vänlighet och egna initiativ från personalen att ta kontakt och ge ”överskottsinformation”, har medfört att fler brukare upplever mer engagemang och intresse från domstolen under huvudförhandling. Det har också minskat deras oro inför huvudförhandlingen och därigenom minskat såväl belastningen på växeltelefonister, sekreterare och åklagare vilket ökat chanserna att domstolen får bästa möjliga underlag för sin bedömning.

Bilaga 3: Tabeller och figurer

Figur B1. Anmält själv eller tillsammans med någon annan respektive någon annan anmält brottet till polisen (senaste tre åren) enligt NTU 2007–2008. Andel i procent.

Tabell B1. Balansmått för erfarenhet av polis, målsägandebiträde respektive åklagare samt bemötande i domstol i samband med utsatthet för brott de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet.

	Polisen n=5287	Målsägande- biträdet n=331	Åklagaren n=531	Domstolen n=531
Förgymnasial	33	65	44	52
Gymnasial	42	56	40	48
Eftergymnasial	41	60	45	58
Småhus	41	64	42	59
Flerfamiljshus	39	59	46	46
Stockholm/Göteborg/Malmö	41	59	53	53
Större städer	41	58	42	51
Mindre städer/landsbygd	37	68	45	46
Hot eller våld	34	62	53	55
Ej hot eller våld	41	53	33	49
Anmält en gång	44	58	44	59
Anmält flera gånger	27	44	53	42
Åtalad	3	46	11	21
Ej åtalad	41	63	48	56

Tabell B2. Mycket positiva respektive negativa erfarenheter av polis i samband med utsatthet för brott de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder, etnicitet, utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet. Andel i procent (n=5287).

	Mycket positiva	Mycket negativa
Samtliga, 16–79 år	24	6
Man	20	8
Kvinna	29	5
16–19	15	9
20–24	18	7
25–44	23	5
45–79	28	7
Sv-född, båda föräldrar sv-födda	24	6
Sv-född, ena föräldern sv-född	26	7
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda	26	7
Utrikes född	21	9
Förgymnasial	20	10
Gymnasial	26	6
Eftergymnasial	24	4
Småhus	25	6
Flerfamiljshus	23	6
Stockholm/Göteborg/Malmö	25	6
Större städer	23	6
Mindre städer/landsbygd	24	7
Hot eller våld	29	13
Ej hot eller våld	22	4
Anmält en gång	24	5
Anmält flera gånger	22	10
Åtalad	9	18
Ej åtalad	24	6

Tabell B3. Mycket positiva respektive negativa erfarenheter av målsägande-biträde respektive åklagare i samband med utsatthet för brott de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder, etnicitet, utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet. Andel i procent.

	Målsägandebiträde n=331		Åklagare n=531	
	Mycket positiva	Mycket negativa	Mycket positiva	Mycket negativa
Samtliga, 16–79 år	39	5	23	8
Man	31	7	20	11
Kvinna	49	3	26	3
16–19 (n=65 resp 83)	49	0	28	5
20–24 (n=86 resp 114)	35	7	24	5
25–44 (n=111 resp 198)	39	3	23	9
45–79 (n=69 resp 136)	36	10	21	9
Sv-född, båda föräldrar sv-födda (n=223 resp 367)	44	4	23	8
Sv-född, ena föräldern sv-född (n=40 resp 58)	42	0	22	6
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda (n=14 resp 23)	14	7	14	5
Utrikes född (n=54 resp 83)	29	12	23	11
Förgymnasial	40	6	31	9
Gymnasial	40	7	28	10
Eftergymnasial	35	0	36	5
Småhus	40	5	19	8
Flerfamiljshus	39	6	26	7
Stockholm/Göteborg/Malmö	45	8	27	5
Större städer	36	4	20	11
Mindre städer/landsbygd	35	4	22	8
Hot eller våld	43	5	28	6
Ej hot eller våld	30	6	17	10
Anmält en gång	37	4	22	7
Anmält flera gånger	46	9	29	7
Åtalad	39	10	23	19
Ej åtalad	39	5	23	5

Tabell B4a. Upplevelse av informationen inför rättegången bland målsägande de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder, etnicitet, utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet. Andel i procent (n=531).

	Tillräcklig	Otillräcklig
Samtliga, 16–79 år	68	29
Man	65	31
Kvinna	72	25
16–19 (n=83)	79	20
20–24 (n=114)	72	24
25–44 (n=197)	63	33
45–79 (n=137)	68	29
Sv-född, båda föräldrar sv-födda (n=368)	69	28
Sv-född, ena föräldern sv-född (n=58)	69	30
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda (n=23)	62	29
Utrikes född (n=82)	66	30
Förgymnasial	69	28
Gymnasial	64	32
Eftergymnasial	74	23
Småhus	68	29
Flerfamiljshus	70	27
Stockholm/Göteborg/Malmö	68	29
Större städer	65	31
Mindre städer/landsbygd	73	25
Hot eller våld	70	29
Ej hot eller våld	66	31
Anmält en gång	73	2
Anmält flera gånger	60	2
Åtalad	61	5
Ej åtalad	70	3

Tabell B4b. Förståelse av vad som hände under rättegången bland målsägande de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder, etnicitet, utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet. Andel i procent (n=531).

	Mycket lätt	Mycket svårt
Samtliga, 16–79 år	34	3
Man	35	3
Kvinna	34	4
16–19 (n=83)	31	2
20–24 (n=114)	21	3
25–44 (n=197)	39	2
45–79 (n=137)	36	5
Sv-född, båda föräldrar sv-födda (n=368)	39 (76=lätt*)	3 (12=svårt*)
Sv-född, ena föräldern sv-född (n=58)	27 (71=lätt*)	4 (12=svårt*)
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda (n=23)	23 (55=lätt*)	14 (27=svårt*)
Utrikes född (n=82)	26 (60=lätt*)	3 (22=svårt*)
Förgymnasial	22	4
Gymnasial	33	4
Eftergymnasial	56	2
Småhus	38	4
Flerfamiljshus	32	2
Stockholm/Göteborg/Malmö	43	5
Större städer	32	3
Mindre städer/landsbygd	25	1
Hot eller våld	35	2
Ej hot eller våld	36	2
Anmält en gång	34	1
Anmält flera gånger	37	4
Åtalad	24	7
Ej åtalad	36	3

*Sammanslagning av mycket och ganska lätt respektive svårt.

Tabell B4c. Upplevelse av bemötande i domstol bland målsägande i rättegång de senaste tre åren enligt NTU 2007–2008. Särredovisning efter kön, ålder, etnicitet, utbildning, boendeform och region samt brottskategori, anmälningsfrekvens och egen brottslighet. Andel i procent (n=531).

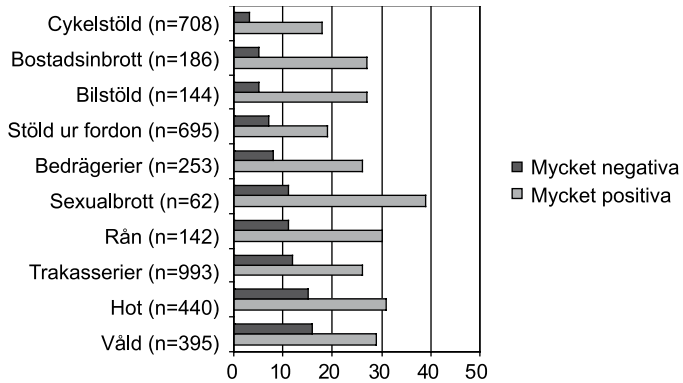
	Mycket nöjd	Mycket missnöjd
Samtliga, 16–79 år	31	8
Man	27	10
Kvinna	37	5
16–19 (n=83)	33	4
20–24 (n=114)	24	8
25–44 (n=197)	29	9
45–79 (n=137)	35	9
Sv-född, båda föräldrar sv-födda (n=368)	31	6
Sv-född, ena föräldern sv-född (n=58)	32	7
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda (n=23)	33	5
Utrikes född (n=82)	30	18
Förgymnasial	31	9
Gymnasial	28	10
Eftergymnasial	36	5
Småhus	31	5
Flerfamiljshus	31	11
Stockholm/Göteborg/Malmö	36	9
Större städer	29	10
Mindre städer/landsbygd	26	7
Hot eller våld	33	7
Ej hot eller våld	32	9
Utsatt en gång	33	8
Upprepat utsatt	32	9
Åtalad	27	24
Ej åtalad	31	6

Tabell B5. Oddskvoter utifrån logistisk regression för negativa erfarenheter av olika rättsväsendeaktörer efter utsatthet för brott som anmäls under de senaste tre åren, baserade på NTU 2007–2008.

	Negativa (mycket/ganska) erfarenheter av			Missnöjd (mycket/ganska) bemötande i domstolen
	polisen n=6099	målsäg.bitr. n=248	åklagaren n=391	
Kön				
Man	1,74*	21,16*	3,71*	1,39
Kvinna	1,00	1,00	1,00	1,00
Ålder				
16–24	1,00	1,00	1,00	1,00
25–44	1,00	0,60	1,82	1,24
45–79	1,40*	2,10	1,68	1,34
Etnicitet				
Sv-född, båda föräldrar sv-födda	1,00	1,00	1,00	1,00
Sv-född, ena föräldrarn sv-födda	1,13	0,32	1,67	0,47
Sv-född, båda föräldrar utrikes födda	1,05	3,43	1,2	0,45
Utrikes född	1,26*	5,52*	0,54	1,83
Utbildning				
Förgymnasial	1,37*	0,30	1,17	1,15
Gymnasial	1,21	1,14	0,88	1,3
Eftergymnasial	1,00	1,00	1,00	1,00
Boendeform				
Småhus	1,00	1,00	1,00	1,00
Flerfamiljshus	1,09	0,57	1,23	1,79
Region				
Stockholm/Göteborg/Malmö	1,00	1,00	1,00	1,00
Större städer	1,04	1,45	1,89	0,78
Mindre städer/landsbygd	1,22	0,46	1,03	0,65
Brottskategori				
Hot eller våld ingick	2,08*	1,64	0,57	1,33
Hot eller våld ingick inte	1,00	1,00	1,00	1,00
Anmälningfrekvens				
Anmält en gång senaste 3 åren	1,00	1,00	1,00	1,00
Anmält flera ggr senaste 3 åren	1,81*	2,09	1,09	2,53*
Egen brottslighet				
Åtalad senaste 3 åren	2,213*	1,16	2,41*	3,97*
Inte åtalad senaste 3 åren	1,00	1,00	1,00	1,00
-2 Log likelihood	4422,79	123,37	252,95	261,66
Nagelkerke R2	0,075	0,351	0,143	0,171

* Signifikant på 5 % nivån.

Figur B2. Erfarenheter av polisen enligt NTU 2006-2008. Andel i procent.

Tabell B6. Erbjuden respektive fått stöd och hjälp från någon ideell organisation (t. ex. Boj), socialtjänst eller arbetsgivaren vid händelser av våld fördelat på kön och ålder enligt NTU 2006–2008. Andel händelser i procent.

	Erbjuden stöd och hjälp ideell organisation	Därav fått stöd och hjälp ideell organisation	Fått stöd och hjälp socialtjänst	Fått stöd och hjälp arbetsgivare
Män	8	32	1,5	45
Kvinnor	12	72	8	54
16–24 år	9	43	3,5	55
25–44 år	11	55	5	53
45–79 år	10	60	2,5	41

Tabell B7. Stort respektive litet förtroende för rättsväsendet som helhet bland olika grupper av brottsutsatta i befolkningen enligt NTU 2007–2008. Andel i procent.

	Män	Kvinnor	16–19 år	20–24 år	25–44 år	45–79 år
Samtliga (n=29803)	54/17	59/11	62/11	55/15	58/14	56/14
Utsatta för brott senaste året (n=7851)	51/19	52/20	55/17	47/22	48/24	54/16
Utsatta för brott mot person* senaste året som ej polisanmält (n=2283)	44/28	51/21	47/23	47/23	49/26	46/24
Utsatta för brott mot person* senaste året som polisanmält (n=802)	41/37	46/21	47/24	35/33	43/30	46/29
Utsatta som polis- anmält brott senaste tre åren (n=6314)	47/25	54/15	53/19	48/21	51/20	50/17
Utsatta som med- verkat i rättegång senaste tre åren (n=514)	44/33	54/21	63/18	47/34	47/34	47/24

*Brott mot person utgörs av rån, hot, våld, sexualbrott och trakasserier.

Tabell B8a. Förhållandet mellan erfarenheter av polisen bland dem som anmält brott under de senaste tre åren och deras förtroende för polisen enligt NTU 2007–2008. Andel i procent. (n=5279)

Erfarenheter av polisen	Förtroende för polisens sätt att bedriva sitt arbete				Total
	Mycket/ ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/ mycket litet	Vet ej	
Mycket/ganska positiva	71	20	8	2	101
Varken positiva eller negativa	42	32	23	3	100
Ganska/mycket negativa	20	22	56	2	100

Tabell B8b. Förhållandet mellan erfarenheter av åklagaren bland dem som anmält brott under de senaste tre åren och deras förtroende för åklagarna enligt NTU 2007–2008. Andel i procent. (n=528)

Erfarenheter av åklagaren	Förtroende för åklagarnas sätt att bedriva sitt arbete				Total
	Mycket/ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/mycket litet	Vet ej	
Mycket/ganska positiva	71	14	11	4	100
Varken positiva eller negativa	37	42	13	10	102
Ganska/mycket negativa	7	25	66	3	101

Tabell B8c. Förhållandet mellan bemötande i domstolen bland dem som anmält brott under de senaste tre åren och deras förtroende för domstolarna enligt NTU 2007–2008. Andel i procent. (n=528)

Bemötande i domstol	Förtroende för domstolarnas sätt att bedriva sitt arbete				Total
	Mycket/ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/mycket litet	Vet ej	
Mycket/ganska nöjd	65	19	11	5	100
Varken nöjd eller missnöjd	32	37	22	10	100
Ganska/mycket missnöjd	26	19	50	4	99

Tabell B9. Förhållandet mellan stöd av brottsofferjour* och förtroende för rättsväsendet som helhet enligt NTU 2006–2008. Andel i procent. (n=1225)

Fått stöd av brottsofferjour	Förtroende för rättsväsendet som helhet				Total
	Mycket/ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/mycket litet	Vet ej	
Ja	44	19	32	6	101
Nej	52	26	18	4	100

*Avser utsatta för hot, våld, rån, bostadsinbrott eller sexualbrott.

Tabell B10. Förhållandet mellan stöd av socialtjänsten* och förtroende för rättsväsendet som helhet enligt NTU 2006–2008. Andel i procent. (n=1039)

Fått stöd av socialtjänsten	Förtroende för rättsväsendet som helhet				Total
	Mycket/ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/mycket litet	Vet ej	
Ja	41	27	25	11	104
Nej	44	24	30	3	101

*Avser utsatta för hot, våld, rån eller sexualbrott.

Tabell B11. Förhållandet mellan stöd av arbetsgivaren* och förtroende för rättsväsendet som helhet enligt NTU 2006–2008. Andel i procent. (n=623)

Fått stöd av arbetsgivaren	Förtroende för rättsväsendet som helhet				Total
	Mycket/ ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska/ mycket litet	Vet ej	
Ja	57	22	21	0	100
Nej	45	24	29	2	100

*Avser utsatta för hot, våld eller rån.

Tabell B12. Behov av stöd och hjälp som inte fanns att tillgå samt behovets storlek enligt NTU 2006–2008. Andel händelser i procent.

	Behov av stöd och hjälp	Mycket/ganska stort behov
Bostadsinbrott	10	89 (32 / 57)
Rån	11	65 (36 / 29)
Sexualbrott	14	84 (30 / 54)
Våld	15	77 (39 / 38)
Hot	17	80 (40 / 40)

Tabell B13. Negativa konsekvenser för livskvalitet i ett längre perspektiv och dess omfattning enligt NTU 2006–2008. Andel händelser i procent.

	Konsekvenser livskvalitet	Mycket/ganska omfattande
Bostadsinbrott	43	65 (25 / 40)
Sexualbrott	42	74 (18 / 56)
Hot	38	70 (25 / 45)
Trakasserier	38	76 (32 / 44)
Rån	30	67 (15 / 52)
Våld	29	71 (26 / 45)

Ett bra och professionellt bemötande av brottsoffer är viktigt av många anledningar. Om rättsväsendets aktörer skapar trygghet ökar det såväl möjligheterna för den utsatte att återhämta sig som för att rättsprocessen blir rättssäker och effektiv. Att brottsoffer blir väl bemötta av polis, åklagare och domstolar är också viktigt för allmänhetens förtroende för rättsväsendet. I denna rapport studeras brottsutsattas kontakter med samtliga delar av rättsväsendet. Vilka har mest negativa erfarenheter av rättsväsendet? Är erfarenheterna kopplade till vilket förtroende man känner för rättsväsendet? Hur stort är de brottsutsattas behov av stöd och hjälp? Det är några av frågorna som Brå söker svar på. Med hjälp av statistiska analyser utifrån Nationella trygghetsundersökningen (NTU) ger rapporten en generell bild av brottsoffrens situation. Intervjuer i fokusgrupper med brottsutsatta ungdomar samt kvinnor och män utsatta för relationsvåld ger en fördjupning. Deras personliga berättelser skapar förståelse och ger liv åt statistikens standardiserade svar.

Brottsförebyggande rådet/national Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 401 87 00 • FAX +46 (0)8 11 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE

ISBN 978-91-86027-47-6 ISSN 1100-6676